

LUSTGÅRDEN 1978

LUSTGÅRDEN

Årsskrift 1978

ÅRGÅNG 59

FÖRENINGEN FÖR
DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

HELSINGBORG 1979 SCHMIDTS BOKTRYCKERI AB
78 1091

Innehåll/*Contents*

MAGNUS FRIES
Linné, Thunberg och Elias Fries, tre småländska botanister 5

L.G. ROMELL
Ett arv dör gömt och glömt 12

RESOR

ANN MARIE STALFELT
Rapport från en fjällresa 21

EBBE GYLLENSTIERNA
Blekingeresan 20—21/8 1977 23

N.O. NORINDER
Ålandsresan 1977 26

GÖRVEL GYLLENSTIERNA
Föreningens Själlandsresa den 10 juni 1978 29

VERA GADE
Några minnesbilder och anteckningar från föreningens Corsicaresa medio april 1977 32

IRLANDSRESAN DEN 9—18 SEPTEMBER 1977

EBBE GYLLENSTIERNA
Vägen genom Irland 36

INGA JUNGSTEDT
Irländska trädgårdar 42

TRÄDGÅRDSHISTORIA

ESTER MARGARETA SUNDSTRÖM
Höjen 7^2 58

RANDOLL COATE
Mazes past, recent and presently 60

INGVAR GRANHALL
Visingsborgs örtagård — ett återupplivande av traditionen från Brahetiden 68

DENDROLOGI

BJÖRN VON ROSEN
Några iakttagelser av spontan vegetativ föryngring hos gran 70
Some observations of vegetative propagation in the European spruce (*Picea abies* Karst.) English summary 79
Ett trädporträtt 81

SMÄRRE MEDDELANDEN OCH NOTISER
Walter Bauer: Föredrag på Hindsgavl — en resumé 82
Gösta Adelswärd: Historiska trädgårdar deras förflutna och framtid. Ett sommarseminarium 86
H. Merker: Tjugoårig brödgran i Arild 87
Upprop: Föreningen Kivik-Esperöds Arboretet 89
Red: För lättare arbete i trädgården 90
Tor Nyberg: Offentliga parker på nytt sätt — Fruktträd och bärbuskar i grönområde 91

RECENSIONER
Alan Mitchell: Nordeuropas träd, en bestämningsbok (*Carl Gustaf Thøgersen*) 92

FÖRENINGSMEDDELANDEN
Styrelseberättelse för 1977 94

Föreningen för dendrologi och parkvård

(The Swedish Society for Dendrology and Park Culture)

Villavägen 8, 752 36 Uppsala, tel. 018/10 35 10.

Postgirokonto 1607-1. Medlemsavgift 55:— årligen, 25:— studerande, 20:— familjeavgift.

Ordförande: Översten friherre Ebbe Gyllenstierna, Gyllenstiernsgatan 10, 115 26 Stockholm, tel. 08/ 67 87 65.

Vice ordförande: Bitr. professor Magnus Fries, Ynglingavägen 5 B, 182 62 Djursholm, tel. 08/755 73 03.

Sekreterare: Docent Örjan Nilsson, Bellmansgatan 166, 754 28 Uppsala, tel. 018/15 04 57.

Skattmästare: Akademiträdgårdsmästare Helmuth Wanderoy, Villavägen 8, 752 36 Uppsala, tel. 018/ 10 35 10.

Redaktör för föreningens årsskrift: Friherre Gösta Adelswärd, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg, tel. 0120/ 103 72.

Redaktionskommitté: Bitr. professor Magnus Fries, Docent Örjan Nilsson, Akademiträdgårdsmästare Helmuth Wanderoy.

Omslagsbilden: Skogslönn, Acer platanoides. Plats: Kruthornsplan, Diplomatstaden, Stockholm. Trädets höjd 12 m. Krondiameter 14 m. Stamhöjd 240 cm. Stamomfång 210 cm. Ålder gissningsvis 60—70 år.

I bakgrunden skymtar på en plats i Nobelparken "Den vilande Diana" en märklig skulpturgrupp, en bronskopia av 1500-talsskulptören Jean Goujons marmororiginal i Louvren.
Teckning av Lisa Bauer oktober 1978.

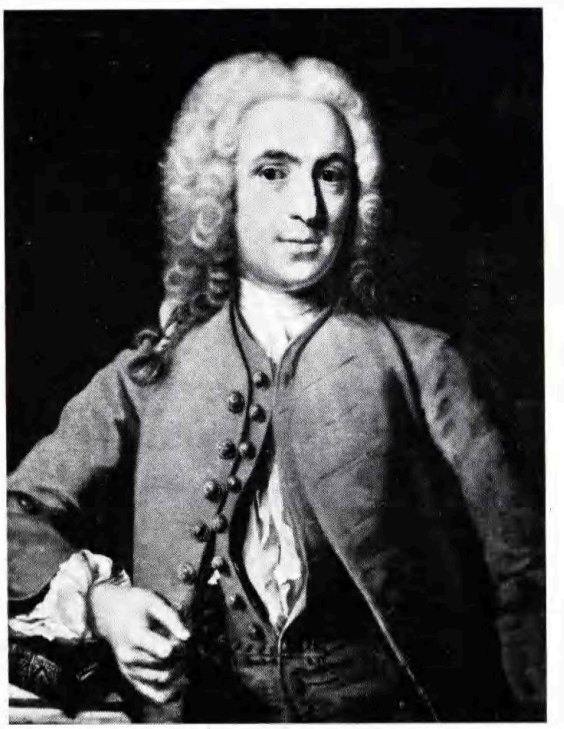
Linné, Thunberg och Elias Fries, tre småländska botanister

MAGNUS FRIES

1978 är ett botaniskt jubileumsår. Ingen har väl kunnat undgå att märka att minnet av *Carl von Linné* i år högtidlighålls på många olika sätt. Orsaken är att det förflutit 200 år sedan han dog. Men slumpen har fogat det så att vi också i år har anledning att uppmärksamma två andra småländska botanister, nämligen *Carl Peter Thunberg* och *Elias Fries*, som gick bort för 150 resp. 100 år sedan.

Visst har andra landskap frambragt framstående botanister, men den småländska dominansen är påfallande. Man kan fråga sig om kanske den växtgeografiska brytningen i södra Småland och norra Skåne mellan den nordiska barrskogsfloran och den mellaneuropeiska bokskogsfloran kan ha bidragit till att väcka naturintresset hos de livliga ynglingarna Linnæus och Fries. För Thunberg från norra Småland var miljön annorlunda; han kom inte heller att engagera sig i den svenska floran tillnärmelsevis så mycket som de andra två landsmännen. Men tillfälligheter har väl här, som i många andra fall, spelat stor roll vid val av livsuppgift.

Det kan vara anledning att för dendrologer med botaniken som gemensamt grundläggande intresse kort presentera dessa framstående botanister, företrädare för tre forskargenerationer och på sätt och vis tre epoker i vår kulturhistoria.

Carl Linnæus vid 32 års ålder. Det s.k. brudgumsporträttet (röd brudgumsfrack) på Hammarby, målat av J. H. Scheffel 1739.

Carl von Linné (1707—1778)

eller Carl Linnæus, som han hette under större delen av sitt liv, kom från ett sydsmålandskt prästhem, där gammaldags ortodox religiös anda härskade — liksom i alla andra prästhem landet runt under sen karolinsk tid. Men hemmet präglades mer än vanligt av ett öppet intresse för naturen. Fadern botaniserade; han lär ha pressat växter och lagt upp ett herbarium, ovanligt på den tiden. Och han intresserade sig för trädgårdsodling. Den lilla trädgårdstäppan vid komministerbostället i Råshult, som fa-

miljen lämnade då sonen var knappt två år, är nu återställd i ungefär det skick som den befann sig i på den tiden. Det var natur och kultur i lycklig förening. Och kommer därtill, som det skulle visa sig, sällsynt rika arvsanlag, så var förutsättningarna de bästa för framgång i livet för den unge Linnæus på den bana som skulle bli hans.

Från barndomshemmen i Råshult och Stenbrohult gick vägen till Växjö gymnasium. De anbefallda studierna bedrevs tydligen med måttlig energi. Latinet lästes ordentligt; det skulle komma till flitig användning i framtiden. Intresset för naturalhistoria tog alltmer överhanden, samtidigt som de prästförberedande ämnena kom i bakgrunden. Av sin lärare i naturalhistoria, Johan Rothman, fick den nyfikne gymnasisten inblick i nyutkommen litteratur i ämnet. I ett arbete av fransmannen Sebastian Vaillant ställdes han inför den dittills ofattbara roll som ståndare och pistiller spelar för växternas fortplantning. Kan-

---

Föreliggande uppsats utgör en för publicering tillrättalagd och utökad framställning av föredrag hållet på Föreningens för dendrologi och parkvård årsmöte den 13 mars 1978. *Red.*

ske dök redan då den första trevande tanken upp på den sinnrika konstruktion, som ett decennium senare skulle ta form och spridas ut i den lärda världen som *Linnæi systema sexualis*.

I Lund blev det inte, som föräldrarna hade hoppats, studier för prästbanan utan medicinska och naturhistoriska, mest på egen hand — den offentliga undervisningen var det inte mycket bevänt med. Likadant blev det till en början i Uppsala, dit den vetgirige 21-åringen sedan begav sig. Efter två besvärliga år blev han observerad av Olof Celsius, som blev mäkta imponerad av studentens kunskaper. Av Olof Rudbeck d.y., som hade blivit gammal, sattes han att demonstrera den botaniska trädgården, den trädgård som vi vant oss vid att kalla Linnéträdgården. Det skedde i en lycklig stund. Linnæus inspirerades av ett intressant och meningsfullt arbete, och studenterna, som kom i allt större skaror, inspirerades av den medryckande undervisningen. Det var inne — för att uttrycka sig modernt — att gå i trädgården och höra på Linnæus. (Senare, när han blivit professor, lade han om trädgården efter den rådande strama franska stilen, fortfarande bibehållen där.) Linnæus var nu i praktiken akademisk lärare och på väg att bli vetenskapsman. Accepterad sådan kunde man då bara bli genom en vistelse vid ett utrikes universitet.

Den *holländska resan* (1735—1738) — med kortare besök i Frankrike och England — företogs i första hand för att lättvindigt ta en doktorsgrad, men vistelsen där bland nyvunna vänner och gynnare gjorde det möjligt att publicera arbeten, som han påbörjat hemma i Sverige, främst av alla *Systema naturæ* (1735), ett av naturvetenskapernas viktigaste arbeten, där naturens tre riken systematiserades, för växternas del med det s.k. *sexualsystemet*.

Efter hemkomsten var Linnæus några år uppburen läkare i Stockholm — societetsläkare skulle vi nu säga — och grundade tillsammans med några likasinnade entusiaster *Vetenskapsakademien* (1739), vars förste preses han var.

Professorstiden i Uppsala från 1741 var till brädden fylld av vetenskaplig aktivitet. Han var en fantasifull, metodisk och energisk forskare, "giorde allting promt", som han skriver om sig själv. En lång rad av avhandlingar och nya utökade upplagor av tidigare verk publicerades, nästan allt på latin så att de skulle kunna läsas utomlands. Åtskilliga rön och iakttagelser utkom i form av gradualavhandlingar, enligt tidens sed utarbetade av professorn men försvarade av doktoranden (respondenten).

Det på lång sikt betydelsefullaste verket var *Species plantarum* (1753), i vilket alla då av Linnæus kända växter, såväl fanero- som kryptogamer, presenterades med en diagnos på latin och försågs med namn enligt *binär nomenklatur* (tvånamnssystem), t.ex. *Linnæa borealis*. Till detta arbete går man tillbaka när det gäller artnamngivningen på de då kända kärlväxterna, försåvitt artuppfattningen i de olika fallen sedan dess inte ändrats. Linné står givetvis oöverträffad inom den deskriptiva botaniken med de vid pass 10.000 växter han kände till och beskrev och som vi nu i vetenskapliga verk ser markerade med auktorsbeteckningen L. Självfallet finns bland dem otaliga träd och buskar, av vilka många är av stort dendrologiskt intresse och hortikulturellt värde.

Två mera utåtriktade aktiviteter bör också nämnas. För det första de *landskapsresor* som Linnæus företog i ungdomen och den yngre medelåldern: Lappland 1732, Dalarna 1734, Öland och Gotland 1741, Västergötland 1746 och Skåne 1749, skildrade i bokform på svenska, åtskilligt i litterärt mästerlig form. För det andra *lärjungeresorna* till fjärran länder. Möjligheten att resa till exotiska länder hade under 1700-talet alltmer ökat, och nyfikenheten var stor över vad dessa kunde äga av märkligheter. Mycket kunde tas hem, läggas i herbarier eller sprit och ställas upp i naturaliekabinett, vilka då var på modet att upprätta på slott och herrgårdar. För visso ville Linnæus dra nytta av denna verksamhet, han ville få material för sina vetenskapliga arbeten, inte minst för Species plantarum. Dessa lärjungeresor utgjorde ett internationellt sett viktigt och fruktbringande initiativ.

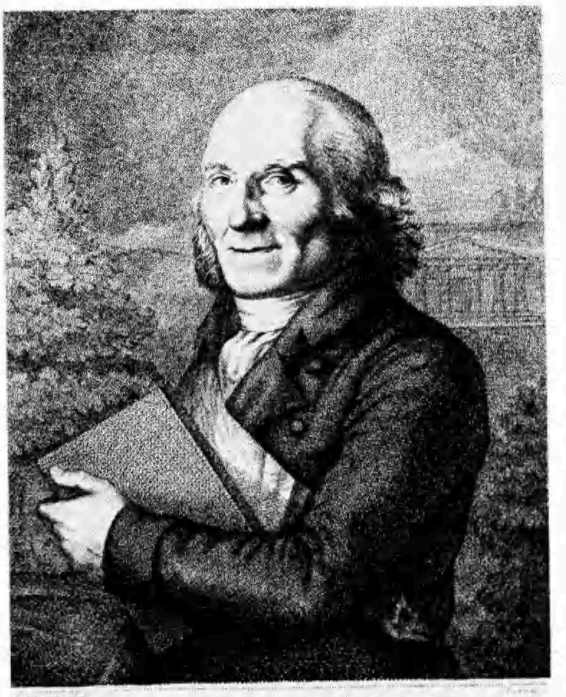
En annan form av färder, ehuru i geografiskt blygsammare omfattning, utgjorde de *herbationes upsalienses*, som Linnæus företog med sina studenter i Uppsalas omgivningar, ofta under muntra former. Meningen var att lära de unga att studera växterna i naturen, gärna med ekologiska aspekter (för att använda ett senare uttryck).

I många former har Linné hedrats av samtid och eftervärld. En oerhörd mängd avbildningar (över 500) förmedlar till oss de yttre dragen av hans person: alltifrån Byströms, Börjessons och Eldhs statyer och Scheffels, Roslins och Kraffts oljemålningar till små medaljer och frimärksbilder. Nästan alltid är linnean med i bilden. Nådevedermälen kom honom i rikt mått till del, främst av allt adelskapet.

Vapenskölden fick ett märkligt innehåll: tre fält, ett svart för stenriket, ett grönt för växtriket och ett rött för djurriket, och centralt ett ägg (*omne vivum ex ovo* = allt levande ur ett ägg). Över det hela två Agave-blad och linnearankor. En i sanning okonventionell och symbolrik komposition, tillkommen inte utan animerade förhandlingar med riksheraldikern. Och medveten om sin märklighet var han, den omsvärmade mannen. Hör bara vad han själv säger: Gud skapade, Linnæus ordnade!

Man kan fråga sig: vad är bestående idag av Linnés verk? Ytligt sett: den binära nomenklaturen. Sexualsystemet är avlöst av naturligt system; kvar finns det i våra floror för allmänheten som ett hjälpmedel för examination och kanske också av pietetsskäl. I övrigt är naturligt nog mycket omodernt och omvärderat. Men med sin banbrytande verksamhet, främst genom åstadkommandet av ordning och översikt över allt levande och preciseringen av släkt-, art- och varietetsbegreppen, gav Linné förutsättningar för fortsatt forskning i samma anda. Hur hade den botaniska vetenskapen gestaltat sig vid slutet av 1700-talet, om Linné ej funnits?

Linnés frånfälle omtalades av Gustaf III i trontalet i oktober 1778 sålunda: "Jag har förlorat en Man, som gjordt lika ära åt sitt Fosterland såsom värdig Medborgare, som han verkligen var öfver hela verlden berömd. Länge skall Upsala påminna sig den ryktbarhet, som Linnés namn åt denna Högschola förvärfvat."

Carl Peter Thunberg med den nya botaniska trädgården i Uppsala i bakgrunden. Kopparstick av J. G. Ruckman 1818 efter Per Krafft d.y.:s målning 1808 (Uppsala universitet).

Carl Peter Thunberg (1743—1828)

hade en annan läggning än Linné. Han hade föga av dennes fantasifullhet och charm men besatt i hög grad de egenskaper som beskrivits som särskilt småländska: envishet, energi och duglighet. Och han skulle verkligen få användning för dessa egenskaper, så mycket som han råkade ut för i främmande länder.

Thunberg hade också annat ursprung. Han växte upp i en småborgerlig tjänstemanna- och handelsmannamiljö i Jönköping. Han var också på ett helt annat sätt självlärd. Han var, för att uttrycka sig modernt, ett exempel på den begåvningsreserv som slår sig fram genom egen kraft. Medan Carl Linnæus och Elias Fries togs ut i naturen av sina fäder och — inte minst viktigt — lärdes latin grundligt, så fick Thunberg reda sig själv. Naturligtvis undgick han inte latinet i skolan. Senare klagade han över den mycknа tid han offrat åt "de döda språk, vars lärande borttagit en ansenlig tid av min ungdom."

Thunberg var en vetenskapsman typisk för upplysningstiden, då förnuftet satt ensam i högsätet. Han var föga lagd för teoretiserande och filosoferande. Han var saklig, en upptäckare, ordnare och beskrivare.

Thunberg studerade i Uppsala. Han sögs som en av de yngre in i kretsen kring Linné och blev, kan man noga säga, den främste bland lärjungarna. Han lärde sig Linnés vetenskapliga metodik. Han skulle komma att tillämpa den på material från fjärran länder. I påfallande ringa utsträckning sysslade han — till skillnad från Linné och Fries — med den svenska växtvärlden. Thunbergs verksamhet var alltså ur svensk synpunkt utåtriktad. Han blev forskningsresande, en av vår historias främsta.

Den stora *resan till Sydafrika och Japan*, faktiskt Thunbergs enda utrikesresa, varade i nästan nio år. Den började 1770. När han kom tillbaka, var Linné död. Linné filius efterträdde sin far men dog redan 1783. Thunberg efterträdde honom som professor

året därpå. Han innehade den professuren till sin död 1828, alltså i närmare 45 år. I sanning en seg smålänning!

Den thunbergska resan är en av de allra märkligaste som utförts av en svensk. Kanske överträffas hans resa i betydelse bara av Sven Hedins färder i Asien långt senare.

Det var egentligen inte meningen, när han lämnade Uppsala 1770, att målet skulle vara Japan. Han skulle till Paris och studera medicin, och där hade han ett lärorikt år. Men på vägen dit hade han träffat Japan-intresserade vänner i Amsterdam. Och så blev det så småningom så att Thunberg skulle sändas iväg på holländskt uppdrag för att insamla japanska växter för holländska trädgårdar.

Det var då ganska krångligt att komma in i Japan, för att inte säga omöjligt för andra än holländare och för dem med vissa förbehåll. Thunberg måste lära sig holländska, och för att göra det så sändes han på holländskt skepp till Kaplandet, då en holländsk koloni.

Han gav sig iväg och fungerade som skeppsläkare. Det blev en svår färd. Av besättningen och soldaterna, som var med för Kapgarnisonen, dog 115. Och till all olycka hade skeppskocken en dag förväxlat mjöl och blyvitt — med hemska förgiftningsfall som följd, också på Thunberg själv. Men han klarade sig och kom fram till Kap.

Här i Kaplandet blev han kvar i tre år, gjorde långa, strapatsrika färder inåt land, observerade natur och kultur, antecknade och samlade. Han hopbragte över 3000 växtarter och av dem var 1000 nyupptäckta. Det var nog sant det han säger om sig själv: "Med större fattigdom och slätare utrustning torde väl icke någon naturalhistoricus komma att någonsin genomvandra södra Africas vidsträckta och oftast torra fält. Och få resande efter mig torde göra större upptäckter." De imponerande resultaten publicerades så småningom i en *Prodromus plantarum capensium* (1794—1800) och en *Flora capensis* (1807—1823).

I rättvisans namn skall dock sägas, att det redan före Thunberg hade publicerats tvenne Kapfloror. Den första var författad av Linné under namn av *Flora capensis* (1759) och hade mera karaktär av en artlista med 502 arter. Den senare utgavs av P. J. Bergius, även han smålänning, professor i Stockholm, under den långa titeln *Descriptiones plantarum ex Capite Bonae Spei* (1767), ett för kännedomen om Kapfloran grundläggande arbete. Det baserade sig till största delen på den växtsamling som direktören i svenska ostindiska kompaniet Michael Grubb under sitt besök i Kap 1764 förvärvade av en trädgårdsmästare J. A. Auge; Bergius hade alltså inte själv varit i Kap. Anders Sparrman, linnélärjunge, något yngre än Thunberg, vistades ungefär samtidigt med denne i Sydafrika. Frånsett en omfattande och högst intressant reseskildring blev det vetenskapliga resultatet inom botaniken aldrig fullständigt publicerat. Det är utan tvekan Thunberg som förtjänar att kallas "den sydafrikanska botanikens fader."

Från Kap fortsattes så färden via Java till Japan, där Thunberg stannade ett år. Trots att han inte kunde röra sig fritt där, lyckades han på alla möjliga och omöjliga sätt komma åt att studera floran, i början, då han satt i en sorts karantän, genom att botanisera i det hö som fördes dit. Hans verksamhet i Japan hade många turer. Resultatet blev epokgörande. Naturvetenskapligt öppnades det isolerade Japan. Thunbergs *Flora japonica* (1784), ett mäktigt arbete på 420 sidor, tillhör de verkligt stora arbetena i botaniklitteraturen. Också här blev han grundaren, "den japanska botanikens fader" eller "Japans Linné", om man så vill.

Bland det växtmaterial, som Thunberg insamlade i Japan och hemsände för beskrivning och ev. odling, fanns åtskilliga arter, som skulle bli välkända inom hortikulturen, såsom *Thujopsis dolabrata* (hiba) och *Cryptomeria japonica* bland barrträden och lönnarna *Acer japonicum* och *palmatum*, *Cydonia (Chænomeles) japonica* (rosenkvitten), *Kerria japonica* med dubbla blommor, *Gardenia florida* och många andra lövträd och lövbuskar. Försändelserna av levande material (plantor, frukter, frön, kottar) gick i första hand till uppdragsgivarna i Holland, men en del sändes vidare till Sverige.

På återvägen passerades Java och Ceylon. Här stannade Thunberg ett halvår på vardera stället. Särskilt på Java fick han tillfälle att göra längre exkursioner och samla rikt material, som emellertid aldrig blev fullständigt bearbetat.

Hela denna långa resa har Thunberg skildrat i fyra band: *Resa uti Europa, Africa, Asia, förrättad åren 1770—1779* (Upsala 1788—1793). Denna skildring utgör en sakrik, högst värdefull och intressant framställning av de nio innehållsrika årens upplevelser. Den är en av klassikerna i den svenska reselitteraturen. Också bakom detta verk med kontinuerliga anteckningar, ofta gjorda under svåra förhållanden, ligger en nästan ofattbar energi.

Under de många åren som professor i Uppsala var Thunberg ständigt verksam, målmedveten och effektiv. Dock låg det över hans sista år en viss tragik, då han trots hög ålder med avtagande fysisk och psykisk spänst var tvungen att fullgöra sina akademiska skyldigheter.

Under Thunbergs ledning flyttades botaniska trädgården från Svartbäcken till f.d. slottsträdgården, som Gustaf III givit till universitetet. En ny stor institutionsbyggnad med museum och rymligt växthus kom till. Den tjänar fortfarande samma ändamål.

Den vetenskapliga aktiviteten under Thunbergs tid kan avläsas i produktionen av gradualavhandlingar. Flertalet av de närmare 300 avhandlingarna (dissertationerna) utarbetades av Thunberg själv. Men avhandlingarna var små, ett dussin sidor eller så. Lärjungarna var alltså upp till den nivån många. Han hade tydligen en viss dragningskraft trots sin saklighet och lite torra natur. Men en sådan vittberest person blir lätt intressant. Det är emellertid påfallande att nästan alla av dem avstod från att fortsätta på den vetenskapliga banan.

Det har — med någon generalisering — hävdats att den botaniska vetenskapen under generationen efter Linné så småningom stelnade i en själlös samlar- och beskrivarverksamhet. I vad mån detta kan ha berott på Thunberg, på hans bristande fantasi och intellektuella anpassningsförmåga, må här lämnas därhän. Men att, som Thunberg gjorde, upptäcka och beskriva ett 70-tal nya släkten och 1900 nya arter är i sig själv en berömvärd insats. Den är ett viktigt led i vår strävan att vidga kännedomen om den miljö vi lever i. Nya idéströmningar under 1800-talets början skulle dock, som vi skall se i det följande, bidra till att leda in tankarna i nya banor och i viss mån ge en renässans åt botaniken.

Generellt kan man om Thunberg säga, att något geni var han inte, men han var begåvad med ett ovanligt klart intellekt och ägde en entusiasm och en järnflit över vanliga mänskliga mått. Han övervann alla svårigheter, såväl fysiska som psykiska. Han var en smålänning av internationellt rykte, högt värderad av samtid och eftervärld.

Elias Fries (1794—1878)

hade en uppväxtmiljö som i mångt och mycket påminde om Linnés. De växte båda upp i prästhem i södra Småland, Elias Fries i Femsjö socken nära Hallandsgränsen. Liksom Linnés far var också Elias' far vaken och intresserad för naturen i olika former. Han blev i verkligheten sonens lärare i naturalhistoria, men inte bara det utan också i latin, ännu ett levande språk i den vetenskapliga världen. Det påstås att de talade latin med varandra i de småländska skogsbackarna! Ynglingens färdighet i latin blev bestående. Han skulle komma att skriva sina flesta vetenskapliga arbeten på latin.

Elias Fries under början av sin professorstid i Uppsala. Litografi av J. Cardon 1840 efter J. G. Sandbergs målning 1838 (Smålands nation i Uppsala).

Tidigt visade sig Elias Fries' självständiga intresse för naturen. Han exkurrerade, samlade och antecknade och förde journaler över iakttagelser i hemsocknen. Redan här fångade svamparna, som så försummats av botanisterna, hans särskilda intresse. Under skolåren i Växjö stod det klart, att han skulle bli naturvetare, främst botanist.

Det var en livlig 17-åring, lite naiv, lätt entusiasmerad, som inskrevs vid Lunds universitet 1811. Nya kulturströmningar, *nyromantiken,* hade från söder nått vårt land. I början tycks Fries ha varit föga engagerad i de romantiska strömningarna, men omedvetet påverkad kunde han inte undgå att bli. Det finns flera tecken på det. Han skrev en gång i ett brev händelsevis om gamla tiders botanister: "Man hade ej ännu hunnit till den grad af upplysning att man kunde inse, att en allsmäktig skapares under lika mycket framstrålar ur mossan som

palmträdet, ur myggan som elefanten." Det var i sanning ett romantiskt betraktelsesätt. Skaparen uppenbarar sig i naturen, kort sagt. Den inställningen skulle i princip bli bestående livet igenom.

Man skall inte tro att Fries bara naturfilosoferade under sin studenttid. Han hörde på lärare, bl.a. den märklige C. A. Agardh (algolog, nationalekonom, slutligen biskop), läste och exkurrerade. Han grundlade en ingående kännedom om Skånes flora, som så småningom skulle resultera i *Flora scanica* (1835), utgörande en första del i ett stort upplagt men aldrig fortsatt projekt med provinsfloror.

Snart började en mycket intensiv publiceringsperiod. Det ena verket efter det andra utkom, än behandlande fanerogamsystematik, än svampar. Den mykologiska forskningen mynnade ut i det sammanfattande verket *Systema mycologicum* i tre delar (1821—1832) om sammanlagt 1 867 sidor. Det brukar kallas mykologernas bibel. Detta arbete är utgångspunkten för svamparnas namngivning — liksom man beträffande de högre växterna går tillbaka på Linnés Species plantarum.

Sedan 1700-talets slutskede hade på olika håll försök gjorts att konstruera *naturliga system,* vilka skulle avlösa Linnés sexualsystem, som alltmer framstod som konstlat. Elias Fries fängslades av detta centrala problem inom botaniken. Hans uppfattning om ett naturligt system skulle han låta ta form i olika variationer fram genom åren, baserade på naturfilosofiska resonemang men givetvis också på exakta naturobservationer, dvs. empirisk forskning. Även om vi kan tycka att de naturfilosofiska idéerna är starkt framträdande hos Elias Fries, så gjorde han aldrig avkall på den exakta iakttagelsen och beskrivningen i sina arbeten.

Fries och flera med honom tyckte att det kunde vara rimligt att inte bara ta hänsyn till ståndarnas antal och ställning i förhållande till pistillen eller pistillerna, som Linné gjorde, utan också till andra organ, inte minst till fruktens byggnad, för att konstruera ett naturligt system, byggt på affinitet och analogier, som man uttryckte det. Man ville avbilda den ordning i naturen som Skaparen åstadkommit. Och Gud ordnade inte sin skapelse på en slump, han gjorde den efter en harmonisk plan. Det var alltså den planen man ville åskådliggöra. Det är först i och med Darwin som man kan uppfatta ett naturligt system som fylogenetiskt grundat. Först då slog stamträdstänkandet igenom. Men utvecklingstankar, ehuru av annat slag, fanns tidigare, bl.a. hos Fries.

Under början av 1800-talet kom allt fler floror att övergå från Linnés sexualsystem till naturliga system. Hartmans flora, som med elva upplagor dominerade nästan hela 1800-talets svenska floristik, följer i sina fyra första upplagor Linnés system, i resten det naturliga systemet så som Fries hade framlagt det i Flora scanica (1835).

Under lundatiden fick Elias Fries professors namn 1824. En professorsbefattning fick han först sedan han 1834 kallats till den borgströmianska professuren i praktisk ekonomi i Uppsala (senare professur i botanik). Högromantiken hade då blommat ut. Det blev drag av realism i det andliga livet. Gunnar Eriksson, som ingående studerat Fries ur idéhistorisk synpunkt, anser att man kan skönja den förändringen också i Fries' författarskap. Den vetenskapliga verksamheten blev dock alltemellanåt avbruten av engagemang i den akademiska administrationen. Han var universitetets rektor i två omgångar och representerade universitetet under två riksdagar (i prästeståndet). Under senare delen av sin professorstid var han prefekt för den botaniska trädgården, något som han fann stor glädje i. Emellertid fortsattes de vetenskapliga sysslorna. Arbeten av grundforskningskaraktär växlades med skrifter av mer populär natur. Till den senare kategorin hörde en samling tillfällighetsskrifter under titeln *Botaniska utflygter* i tre band med början 1843. Här behandlades företeelser och aktuella problem av allehanda slag, ibland i naturfilosofisk anda. Här några exempel: Äro naturvetenskaperna något bildningsmedel?, Växternas ursprung, Våren, Bidrag till svenska växtnamnens historia, Hvilka växter äro de fullkomligaste? etc. Det anses att detta innehållsrika och i viss mån charmfulla verk var den omedelbara orsaken till Elias Fries' inval i Svenska akademien 1847. På uppdrag av akademien utarbetade han senare en *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamn,* publicerad postumt 1880.

Elias Fries' verksamhet på det dendrologiska området var ej särskilt framträdande; det mesta upptäckandet och beskrivandet var f.ö. redan gjort. Fries' mykologiska forskning kan däremot sägas indirekt ha avsevärd praktisk-dendrologisk betydelse. Den vidgade nämligen kännedomen om våra trädsvampar, bland vilka flera är svåra rötsvampar.

Trots tilltagande ålder och stundtals besvärande krämpor arbetade han vidare i den botaniska verkstaden, dvs. professorsfamiljens matsal där bord, stolar och golv belamrades med växtmaterial. Kritiska växtsläkten som *Hieracium* och *Salix* fängslade honom. Och intresset för svamparna levde än.

Hymenomycetes Europæi, europeiska hattsvampar, med förord tecknat på 80-årsdagen, kan uppfattas som en ny, reviderad upplaga, vad hattsvampar beträffar, av långt tidigare utgivna mykologiska arbeten. Till glädjeämnena på ålderdomen hörde också tillkomsten av två stora, magnifikt illustrerade verk: *Sveriges ätliga och giftiga svampar*, utgivna i häften under 1860-talet, och *Icones selectæ Hymenomycetum* (valda bilder av hattsvampar) som delvis utgavs av Fries själv, delvis (efter hans död) av två av hans söner.

Det hade blivit nya tider, politiskt och vetenskapligt. Mikroskopet förbättrades, och man fick fördjupad inblick i organismvärlden. Fries accepterade de nya anatomiska och cytologiska rönen — men ibland något motvilligt. I ett eller annat avseende passade de inte med hans svampsystem.

Darwins lära om arternas uppkomst genom naturligt urval — och som följd därav descendensteorin — lämnade Fries påfallande oberörd. Visst kände han till den nya läran, och han yttrade sig också om den men med en viss skepsis. Han hade i ett otal sammanhang talat för en idealistisk syn på naturen och tillvaron över huvud taget. Det kanske är för mycket begärt att han på sin ålders höst skulle överge sin ungdoms och mannaålders tro — för det är något av tro över hans inställning till naturen. Han förblev den idealistiska natursynen trogen livet igenom.

Litteratur om de tre småländska botanisterna

De tre här lämnade biografierna är givetvis medvetet kortfattade. För ytterligare upplysningar om de tre botanisternas levnad och vetenskapliga insatser hänvisas i första hand till vanliga uppslagsverk. En rik biografisk speciallitteratur har tillkommit genom åren, särskilt om Linné. Här kan ingen fullständig förteckning lämnas, endast ett subjektivt urval göras. Minnesteckningar i utländska tidskrifter har uteslutits.

Carl von Linné

Abraham Bäck: Åminnelse - Tal öfver Carl von Linné, hållet för K. Vet.acad. 5 december 1778. Stockholm 1779.

Th. M. Fries: Linné. Lefnadsteckning. 1—2. Stockholm 1903. (Den grundläggande och mest omfattande Linné-biografin.)

Rob. E. Fries: Linné. De största märkesmännen. 4. Stockholm 1907. 2 uppl. 1924. (Populär, sakligt innehållsrik biografi.)

Knut Hagberg: Carl Linnæus. Stockholm 1939. Ny, omarb. uppl. 1957 (ny utgåva 1978). (Omfattande, idéhistoriskt innehållsrik biografi.)

Sten Lindroth: Carl von Linné. Swedish Men of Science, p. 81—91. Stockholm 1952. (Kortfattad idéhistorisk presentation på engelska.)

Hans Krook: Carl von Linné. Uppsala 1957. (Populär skildring med idéhistoriska aspekter.)

Elis Malmeström: Carl von Linné. Geniets kamp för klarhet. Stockholm 1964. (Djuplodande skildring av Linnés och samtidens tankevärld.)

Wilfrid Blunt: Carl von Linné. Stockholm 1977. (Populär, innehållsrik, rikt ill. Orig. på eng.)

Gunnar Broberg: "Brunögd, lätt, hastig, giorde allting promt." Carl von Linné 1707—1778. Uppsala 1978. (Populär, idéhistoriskt grundad skiss av Linnés levnad och verk. Även på engelska.)

Ove Almborn: Carl von Linné. Sv. bot. tidskr. 72:3, p. 241—257. Stockholm 1978. (Koncentr. framställning med tyngdpunkt på skrifter och resor.)

Carl Peter Thunberg

C. A. Agardh: Biographie öfver Carl Petter Thunberg. Kongl. Vetenskaps-academiens handl. 1828, p. 242—267. Stockholm 1829.

G. J. Billberg: Åminnelse-Tal öfver Carl P. Thunberg, hållet inför K. Vet. akad. 21 mars 1829. Stockholm 1832.

Nils Svedelius: Carl Peter Thunberg 1743—1828. Ett tvåhundraårsminne. Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 27/1944 p. 29—64. Uppsala 1944. (En grundläggande skildring av Thunbergs levnad och verk.)

Arvid Hj. Uggla: Carl Peter Thunberg. Natio Smolandica. Årsskr. utg. av Smål. nat. kamratfören. Uppsala 8/1945, p. 44—56. Uppsala 1945. (Kortfattad, innehållsrik skildring.)

Nils Svedelius: Carl Peter Thunberg 1743—1828. Swedish Men of Science, p. 151—159. Stockholm 1952. (Kortfattad presentation på engelska.)

Tycho Norlindh: Carl Peter Thunberg. Sydafrikanska och japanska botanikens fader. Läckö slott: Mot fjärran land/Berömda svenska upptäckare, p. 41—74. Jönköping 1975. (Omfattande skildring av Thunberg, särskilt hans stora resa.)

Elias Fries

Johan P. Arrhenius: Elias Magnus Fries. Lefnadsteckningar öfver Kongl. Sv. Vet. akad.:s efter år 1854 aflidna ledamöter, bd 2, p. 195—226. Stockholm 1883.

Carl Rupert Nyblom: Minnesteckning öfver Elias Fries. Inträdestal i Svenska akademien den 20 dec. 1879. Sv. akad. handl. 56. Stockholm 1880.

Lamech Rydeman: Om Elias Fries. Släkttraditioner och personliga minnen. Lund 1915.

Rob. E. Fries: Elias Fries. Swedish Men of Science, p. 178—185. Stockholm 1952. (Kortfattad presentation på engelska.)

Gunnar Eriksson: Elias Fries. Natio Smolandica 18/1955, p. 3—13. Uppsala 1955. (Kortfattad idéhistorisk presentation.)

Gunnar Eriksson: Elias Fries och den romantiska biologien. Lychnos-bibliotek 20. Uppsala 1962. (Omfattande person- och idéhistorisk avhandling.)

Gunnar Eriksson: Elias Fries — svamparnas Linné. Sv. bot. tidskr. 72:4, p. 359—366. Stockholm 1979.

Alla tre är dessutom behandlade i *A short history of botany of Sweden* av Rob. E. Fries (Uppsala 1950) samt av lärdomshistorikern Gunnar Eriksson i *Linné, Thunberg och Elias Fries, den systematiska traditionen i svensk botanik*, publicerad i Utur stubbotan rot, essäer till 200-årsminnet av Carl von Linnés död, red. Ragnar Granit, Stockholm 1978. En fullständig förteckning över deras vetenskapliga produktion finns i Th. O. B. N. Kroks *Bibliotheca botanica suecana* (Svensk botanisk litteratur). Uppsala 1925.

Ett arv dör gömt och glömt

L. G. ROMELL

Ånge med hassel vid Sätra i Leksand, foto 22 juli 1946. Nu hästbete.

Dalarnas försvinnande odlingsarv har utforskats och beskrivits på tusentals sidor av kunniga forskare med en omsorg som vittnar om stor kärlek. Men ingen tycks ännu ha berättat om de sista ängena i Dalarnas hjärtbygd kring Siljan och hur de försvann mest allesammans på en enda mansålder.

År 1946 hade jag den glädjen att få göra en resa i Siljansbygden tillsammans med en infödd kännare och stor vän av bygdens minnen av gammal landskapshävd. Vårt ärende var att se efter hur mycket det ännu kunde gå att hitta av de ängen som tidigare satte sin prägel på bygden. Redan den gången var det inte så lätt att finna några som ännu hävdades. I stället lyste i juli månad mest överallt oslagna slogar vita av ofta manshögt byttgräs (mjödört, älggräs) vittnande om vanhävd och hotande med snar undergång av änge.

På rimligt avstånd från sin sommarbostad i Leksand kunde Axel Tidics, på den tiden biträdande länsjägmästare, visa sammanlagt ett halvt dussin hävdade slogar. Om några av dem har jag i korthet berättat i Sveriges Natur 1951. En fylligare redogörelse har fått anstå år efter år och hade nog aldrig blivit av utan den hjälp jag på sistone har fått av Ulf Tidics, Axels son. Året runt brukar han med familj tillbringa helgerna i Leksand. Han har kunnat ge besked om hur de marker hans far och jag besökte 1946 ser ut i dag liksom också om hur det står till med det änge vid Faxbergs fäbodar som Carl Fries upplevde 1951. Genom samtal med välunderrättade sockenbor har Ulf Tidics också fått upplysningar om ängenas tidigare historia. Han har kort sagt låtit mig utan att upprepa min resa få göra om den efter en mansålder och det betydligt grundligare. När han inte står som medförfattare till min lilla minnesskrift är det bara för att han föredrar att inte göra det.

Ett vackert hävdat änge kunde min vän Gustaf Kolmodin ännu 1947 visa mig i Orsa kyrkby, där han bodde. Det kom med bland dem jag skrev om 1951 och är med också nu. För besked om tillståndet där i dag har jag att tacka nuvarande skogsförvaltaren i Orsa besparingsskog, jägmästare Olle Larsson, och skogvaktare Gösta Semneby, likaledes vid besparingsskogen.

Något bör inledningsvis sägas om ordet änge, som här skall brukas så som man av ålder har gjort i bygdens folkmål. Om ordets innebörd skriver den dalmålskunnige docent Stig Björklund: "I övre Dalarna förekommer i sockenmålen kring Siljan och i Västerdalarna för begreppet 'äng, slåttermark' en-

dast det neutrala substantivet änge. Detta i överensstämmelse med det fornsvenska æ n g e n. och fornisländska engi n." Alltför länge har det urgamla folkordet bedömts som alltför simpelt landsmål för att få användas i tryck. Lars Levander trotsade det oskrivna förbudet år 1943 i sin förnämliga bok om övre Dalarnas gamla bondekultur under 1800-talets förra hälft, men kände sig tvungen att be om ursäkt för det: "Det har ansetts nödvändigt att här använda det allmänt nordsvenska ordet änge, ehuru det ej är rikssprākligt". På Gotland, där ordet i tal är vanligt som i Dalarna, används det sedan år 1937 i tryck för att beteckna gammaldags slåtteräng med träd och buskar. Det är en betydelse som har givit sig själv därför att den typen av slåtteräng är uråldrig liksom ordet änge.

Sätra i Leksand

Axel Tidics och jag började vår resa med att se på ett änge i sydsluttningen av Plintsberget sydost om Tällberg. Det skall vara enda stället i Leksand där hassel växer vild. Änget var snyggt hävdat, såsom två bilder visar. Där stod efter slåttern en hässja, som redan var tömd, och en med årets hö kvar.

År 1977 rapporterar Ulf Tidics: "Sätra-slogen används som bete för en, ibland två, ridhästar. Den ger i nuläget intryck av 'hästhage', marken är på vissa ställen hårt sliten och nedtrampad. Röjning av busk har skett vid flera tillfällen under 70-talet."

Utby i Rättvik

Vi tittade 1946 i förbifarten vid Utby i Rättvik på en av bygdens många oslagna slogar. Axel Tidics ställde sig bland blommande byttgräs. Fotot visar hur det ogräset hastigt tar makten med sin yviga blomstring så snart slåttern tar slut i ett änge. Det ger förklaringen till dess storståtliga namn i flera språk: Lady-of-the-meadow, reine des prés, Wiesenkönigin. Ett senare skede av ohävdade slogars utveckling hade man redan 1946 rikliga tillfällen att se i närheten av Tällberg. Man såg det redan från tåget. Kilometervis for man genom granskog med något inslag av ärder (gråal) liksom genom alla övergångsstadier mellan slog och granskog.

Björkänge i Rättvik

Vid Utby i Rättvik hade vi 1946 glädjen att se ett det vackraste björkänge i full hävd. Det var inte minst sådant som gjorde bygden så känd som sevärd och vacker. För året var änget oslaget men det var donat och snyggt med ris hoplagt i våL En hop rodor stod tillreds för nästa års slåtter, lutade mot en björk. Men byttgräset höll sig framme. Det hade hunnit få två blomstånd i slåttervallen.

Ulf Tidics meddelar att det f.d. änget numera betas av hästar. Enligt vad han har berättat är det på åtskilliga ställen i Siljanssocknarna så att det som förr var slogar numera används till hästbeten. Han

Samma änge i sydsluttningen av Plintsberget, foto samma dag. Nu hästbete.

Oslagen slog vid Utby i Rättvik, foto 22 juli 1946. Axel Tidics bland blommande byttgräs.

skriver om det följande: "Såvitt jag kan bedöma innebär detta förhållande att många gamla slogar i varje fall hindras från det ännu värre ödet att bli helt igenbuskade. Hästarna sliter väl en del på själva marken, men i övrigt förefaller det som om någon större åverkan ej sker. Träd och buskar förblir relativt oskadade."

Det är ganska häpnadsväckande att det nu för tiden skall vara för Dalarnas gäster man med hjälp av trav- eller ridsport låter något björkänge ännu halvt leva kvar och fägna ögat någorlunda som förr i världen.

"Täppa" vid Kullsbjörken i Leksand

Från Utby återvände vi, Axel Tidics och jag, 1946 till Leksand. Där stannade vi första gången vid en äga som i hög grad väckte vårt intresse, ett vackert slogänge med en lada. Kring ladan var det röjt och snyggat i gammal god stil. Där hade också hö blivit slaget och samlat på vackra hässjor. Längre från ladan hade änget helt nyligen varit igengrott med inte bara ärder och andra lövträd utan också med gran. Där stod nu travar av ved (gran, asp, ärder), och där syntes fläckar på marken där ved hade bränts. Hur allt det hängde ihop hade vi inte tid att ta reda på 1946. Nu har Ulf Tidics fått reda på en hel del om den äga det gäller. Den har ägobeteckningen Laknäs 30² och ligger 400 meter väster om Kullsbjörken på sydsidan av vägen mot Östanhol och Laknäs, och den har brukat kallas "täppa", enligt upplysning av docent Stig Björklund en ganska vanlig beteckning i Dalarna för en hägnad äga där åkerbruk eller slåtter bedrevs.

Nuvarande ägare av "Täppa" är Anders Skogs sterbhus, vars huvudman är änkan, fru Maria Skog (född 6/2 1888) som bor i Laknäs. Ägan förvärvades

Björkänge vid Utby i Rättvik, foto 22 juli 1946. Numera betat av hästar.

"Täppa" vid Kullsbjörken i Leksand, foto 22 juli 1946. Ägan hävdades som änge fram till 1956. Ladan är kvar.

på 1880-talet av skinnskräddaren Grop Olof Olsson, född i Kullsbjörken 1849, son till soldaten Grop Olof Persson Lustig (född 1804). Förut hade den tillhört "storgården" Matsolsgården i Laknäs, som sedan delades mellan nio syskon. En dotter sålde sin lott, dit "Täppa" hörde, till Grop Olof Olsson. Denne var känd för sin allmänna noggrannhet och ansågs vara en mycket skicklig slåtterkarl. En släkting till honom, Grop Johan Persson, född 1907, säger att han ofta beundrade den vackra slog som hans farfars bror, Grop Olof, hävdade. Grop Olof Olssons dotter Maria, född år 1888, gifte sig med Anders Skog (1886—1976).

Familjen Skog brukade "Täppa" fram till 1956. Döttrarna Lilly och Margit hjälpte sina föräldrar med slåtterarbetet. De försäkrar att det var en uppskattad del av sommaren då de fick vara med och vistas där. Efter sina samtal med Maria Skog och hennes döttrar har Ulf Tidics mer att berätta: "Margit Skog tog för vana att anteckna när slåttern skedde varje år. Anteckningarna är av följande typ: 'Var här och slog den 14 juli 1932. Vackert väder och varmt. Margit'. Alla anteckningarna finns på ladans innerväggar. Sista noteringen lyder: 'Började slå den 18 juli 1956. Margit'. Familjen Skog sålde sina kor den 1 november samma år."

Ulf Tidics berättar vidare: "Under de 20 år som gått sedan sista slåttern har slogen vuxit igen. Markfloran domineras av älggräs och hallonris. Träd och buskar: hägg, sälg, rönn, gråal samt gran och något björk. Ladan är i gott skick. Området skulle fortfarande kunna sättas i stånd utan alltför stora ansträngningar. Lämplig uppgift för hembygdsförening eller Lions?" Det är, menar jag, ett mycket gott förslag som jag gärna vill ansluta mig till. Bättre ängesreservat tror jag inte det går att hitta i bygden i dag.

Hur änget vid Kullsbjörken ser ut nu visar ett nytaget foto av Björn Tidics, också en son till Axel, som själv är med på bilden.

Om Margit Skogs anteckningar har Ulf Tidics gjort följande tillägg: "Årtalsserien inne i ladan börjar 1927 och sträcker sig fram till 1956. Den är ej helt komplett, delvis är texten på några ställen svårläst. Anteckningar finns dock fullt läsliga om åren 1942, 1943, 1944 och 1946. Jag har frågat Margit om året 1945, vilket eventuellt saknas. Hon kan tänka sig att man av någon anledning icke tog hö vid Täppa det året, men är osäker."

Skiftesbruk i ängena

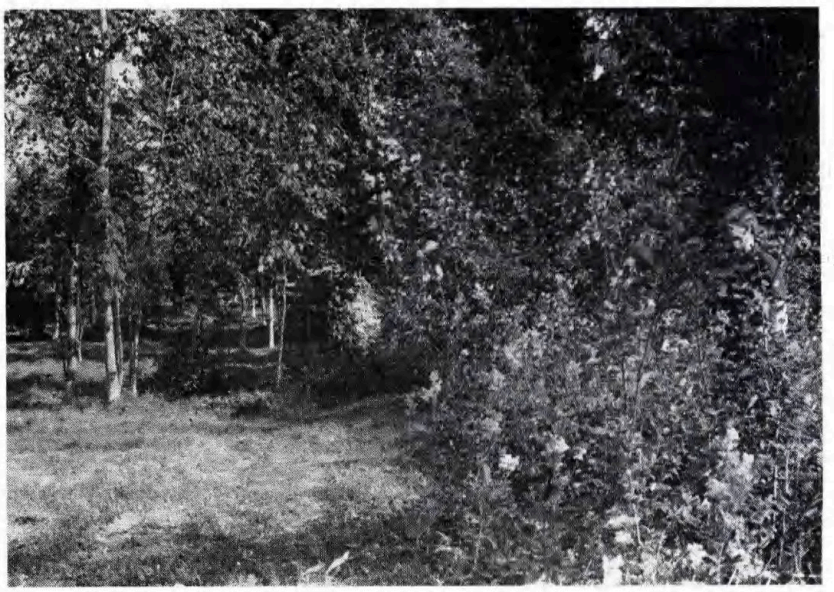
Till bilden med vedtraven vid röjningsgränsen i änget vid Kullsbjörken anmärker Ulf Tidics att "det manshöga sly i vilket Far står illustrerar enligt Margit just det förhållandet att Anders Skog lät någon del av slogen växa igen under en period varefter nyröjning och uppdoning skedde". Han meddelar vi-

Samma "täppa", foto 22 juli 1946. Lövväxten är mest ärder, något blandad med rönn. Vid ladknuten en hägg.

dare: "Grop Johan Persson bekräftar att man periodiskt lät slogarna växa igen. Erfarenheten visade nämligen att 'det skulle skiftas på samma sätt som i åkerbruket med säd-träda-vall'. Skogvaktaren Anders Lindén, Leksand-Siljansnäs, nu pensionerad sedan ett 15-tal år, tidigare anställd inom skogsvårdsstyrelsen i Kopparbergs län, bekräftar att det var vanligt att man lät hackslogarna växa igen med vissa mellanrum. Så skedde bl.a. i Siljansnäs när han var pojke i början av seklet. Framlidne muraren Anders Lindh (1897—1976) berättade för några år sedan om att man i hans hemby, Sunnanäng, tillämpade samma metod." Om ett annat änge (om vilket längre fram) skriver Ulf Tidics: "Tull Axel bekräftar att man ibland lät hackslogarna växa igen, 'vila sig'. När man sedan åter satte slogarna i stånd 'var gräset ovanligt frodigt och grönt'."

Det var alltså det gamla skiftesbruket mellan hävdat och vilande änge som gjorde Axel Tidics och mig så häpet förtjusta i slogänget vid Kullsbjörken år 1946. Det som därvid verkade som en gödsling var något som vakna svedjebrukare i Finland hade lagt märke till för tvåhundra år sedan och som jag

Röjningsgräns i "täppa" medan den ännu hävdades, foto 22 juli 1946. På den oröjda delen skymtar Axel Tidics bland blommande byttgräs och sly av asp och ärder under trädhöga granar.

"Täppa" vid Kullsbjörken i Leksand, nu ohävdad. Ladan skymtar i bakgrunden. Foto Björn Tidics 28 juli 1978. I förgrunden Axel Tidics bland blommande byttgräs. Han dog oväntat jämnt två månader senare.

kallar röjningsgödsling.[1] En finländsk präst, kyrkoherden i Hollola Jakob Krook, skrev härom år 1765: "Swedje-Brukare i Finland, hafwa af mångfaldiga rön, kommit på den öfwertygelse, at det är icke askan, som egenteligen gör Swedjemarken bördig. Man tror at den anwänder all sin kraft på brodden, och dermed tar en ända; men deremot, at jämte plögningen och luftens beredning, skall trästubbens eller rotens tagne och meddelade syra, (af skiljaktig natur med wattusyra) föröfrigit gifwa wäxten sin rätta drift."

Skiftesbruket i ängena i Siljansbygden var inte något svedjebruk. I änget vid Kullsbjörken hade Anders Skog bränt ved vid sin röjning. Men ingenting tyder på att han hade svedjat marken. Tvärtom antecknade jag 1946 "brända fläckar" lätta att tolka som ställen där rester hade bränts efter bortröjningen av träd. Marken där det hade röjts var uppenbarligen inte i sin helhet övergången av eld. Vid den föryngring som nyligen hade skett av en hackslog som strax skall talas om i trakten av Ljusbodarna hade det inte heller varit fråga om någon svedjning. Ulf Tidics har kunnat bekräfta det med ett intressant tillägg: "men man ryckte upp buskar".

Numera tycks den för inte länge sedan allmänt bekanta och praktiserade föryngringen av änge ha blivit i det allra närmaste glömd. Det hänger nog samman med att lärt och skrivande folk ännu helt nyligen och troligen än i dag inte har velat sätta tro till röjningsgödslingens numera övertygande bevisade faktum. Så t.ex. tolkade John Frödin 1925 dalkarlarnas "taxning" som bara ett sätt "att låta tillräckligt med ljus nå ned till marken" och Lars Levander kallade 1943 taxfallen "dessa svedjeland".

För 150 år sedan tycks ängesväxelbruket i Dalarna ha varit känt i hela Sverige. I varje fall gav en känd gotlänning, Jacob Dubbe, ut ett häfte om det (Visby 1828), där han talar om att i Dalarna "omväxling med åker och äng ständigt brukas". Ändå försäkras nu i den senaste upplagan av Gotlands länsstyrelses inventering av änges- och lövmarker (där s. 11) att det är i det närmaste ogörligt att röja upp en igenvuxen ängesbit. Att förre stiftsjägmästaren på Gotland Nils Ekberg med fullständig framgång lyckades återställa åtminstone ett prästänge som hade varit igengrott till ett ogenomträngligt "tjock" nämns nu inte fastän det har visats med ett helsidesfoto i Ymer 1945 (s. 311).

Slogar med lövväxt av ärder

Axel Tidics kunde 1946 tala om att man gärna såg ärder som lövväxt på slogar fastän den smakar betande djur illa och aldrig brukade kärvas till foder. Det intygades också, bägge delarna, av lantbrukaren och byuppsyningsmannen i Tällberg Petrus Åkerlund. Han menade, att ärder suger ut marken mindre än björk och asp, kanske snarare gynnar gräsväxten.

[1] Mer om röjningsgödsling: Ymer [86]:183—195, 1966.

Hackslog med lövväxt av idel ärder mellan Kullsbjörken och Östanhol, Leksand, foto 22 juli 1946. Nu igengrodd till skog. Slåttern slutade ungefär 1949.

Väster om Kullsbjörken fann vi en slog med lövväxt av idel ärder, se bild. Den har återfunnits av Ulf Tidics, som kan berätta att Anders Skog brukade också den, fastän han egentligen inte var ägare. Nu har skogen helt tagit över. "Margit tror att man slutade slå just denna omkring 1949."

Nära Ljusbodarnas fäbodar fann vi 1946 en annan slog med nästan bara ärder. Den intog en smal dalgång med frambrytande grundvatten. Lövbeståndet var glest och ganska ungt. Det bestod mest av buskar av ärder, som såg ut som hasselbuskar. Jag tog två bilder, den ena med helt unga ärderbuskar, som man kunde tro hade sparats med avsikt när ängen senast röjdes.

Ulf Tidics har kunnat upplysa att den slog som ännu hävdades 1946 ägdes och brukades av Land Per Eriksson, född 28/9 1898 och bosatt i Gärde by i Leksand. Land Per och hans broder Sven brukade den fram till 1947. Året därefter såldes korna och slåttern tog slut.

I litteraturen om Dalarna kan man finna ärder bedömd som nästan bara ett besvärligt ogräs. I boken "Natur i Dalarna" (1949) skriver Hugo Sjörs: "Frågar man en dalabonde vilket lövträd han har mest av på sin mark, så svarar han att det är ärdern, som han för en förbittrad kamp mot i hagen, en kamp varifrån han inte hemför några segrar men däremot ett stridsbyte i form av många lass ved." Det stämmer dåligt med den skriftliga kommentar om ärder som lövväxt på slogar, som jag fick från Axel Tidics i september 1946, kort efter vår gemensamma färd. Det heter där: "Jag har intervjuat äldre bönder i Floda, Leksand, Ål och Bjursås och ständigt fått beskedet, att alen varit det mest önskvärda trädet. Motiveringen har varierat eller uteblivit. En gubbe sade: 'Al-lövet är gödning åt gräset, men björklövet gift'."

Från 1946 bevarar jag också ett brev från skogsförvaltare Gustaf Kolmodin, som hade bott i Orsa kyrkby sedan 1910. Han belyser där fodervärdet av de lövbuskar man föredrog i ängena (jämte ärder sälg) genom att berätta "att än i dag gå bondgummorna och repa blad av dessa buskar som vinterfoder eller extra kalasmat åt sina får och getter."

För att rätt bedöma ärder bör man minnas, att den liksom andra alar har den sällsynta förmågan att fixera luftens kväve, d.v.s. utnyttja det som kvävenäring. Det blir förr eller senare till nytta för gräs och andra växter. Ärderns kvävefixering har en tid varit nära nog glömd eller i varje fall till sin betydelse underskattad. För foderproduktionen i Dalarnas ängen kan den gott ha varit grundläggande viktig. Alars gödslande verkan börjar nu uppmärksammas i skogsbruket i Amerika.

Änge vid Faxbergs fäbodar

Det upplevdes med hänförelse av Carl Fries den 16 maj 1951. Han har berättat om det, första gången samma år i Veirulfs "Dalarna", sedan i flera böcker. Han blev skjutsad till platsen av en infödd närboende

Hackslog nära Ljusbodarnas fäbodar med lövväxt av mest ärder, foto 23 juli 1946. Korna såldes 1947 och slåttern tog slut.

född 1902, som han har kallat Bränd Axel Eriksson, men som enligt Ulf Tidics skall heta Tull Axel Eriksson för att gårdsnamnet tidigt på 1800-talet ändrades till Tull.

Om de ängen som fanns vid Faxberg har Ulf Tidics kunnat få reda på en hel del: "Den sista brukaren av hackslogarna vid Faxberg heter Snickar Anna Persson, född den 2/1 1902. De brukades av henne personligen fram till år 1969. Det totala området utgörs av en yta om ca 100x300 meter. Den del som ligger i omedelbar anslutning till fäbodstugorna kallas 'Gårds-täkta', den bortre delen kallas 'Änget'. Under goda år kunde man få upp till 25 hässjor hö, vilket sedan vintertid transporterades hem till gården i Rexbo. Slogarna är nu igenväxta med framförallt al-sly. Detta kommer emellertid att ändras. Snickar Anna Persson har nu sålt området till Lars Skoglund, Tällberg, Leksand. Denne kommer till sommaren 1977 att inhägna området och hålla får där. Han räknar med att fåren tämligen snabbt kommer att eliminera albuskar och annat."

Änge i Vångsgärde i Orsa

Mitt foto från 1947 är förut tryckt två gånger i böcker av Dr. K.A. Gustawsson: "Fornminnesvård" och "Ängen och hagen", bägge gångerna med underskrift "Täkt (äng)".

Jägmästare Olle Larsson har haft vänligheten att söka upp platsen och skaffa färska foton, där man

Samma slog som föregående med unga buskar av ärder, foto 23 juli 1946.

Änge vid Vångsgärde i Orsa, foto 6 september 1947. Änget slogs med lie tills ägan blev byggnadstomt 1950.

ännu kan känna igen detaljer i mitt gamla foto. Ägan är numera byggnadstomt. Den bebyggdes 1950. Till dess slogs den med lie och kallades änge. Jag minns själv att den allmänt hette änge i Orsa kyrkby år 1947.

Slutord

Av sju ängen som fanns och brukades i bygden ännu för få år sedan hävdas nu inte ett enda som änge. Ett har blivit villatomt. Tre har grott igen på de 22—30 år då de inte har slagits. Ett femte brukades till 1969 men har sedan på åtta år hunnit gro igen med sly. Till sist är det två som har blivit hästbeten. De har t.v. en del ängesprägel kvar, så länge det varar.

Skall en för bygden och rentav för Dalarna så bedrövlig utveckling få fortsätta till slutet och spårlöst förinta den gamla odling som förr präglade landskapet? Det ser inte bättre ut. Men ett svagt hopp om en vändning till det bättre ger förslaget om ett ängesreservat vid Kullsbjörken. Där skulle det ännu vara lätt att återställa en ängeshävdad "täppa" kring en lada i gott stånd där man kan läsa på väggen om många års glada slåtterarbete. Men det är en sak som brådskar. Med några år till av vanhävd kunde änget bli väl dyrt att återställa i dess gamla skick.

Rapport från en fjällvecka

ANN MARIE STALFELT

Floristikkursen i Skurup 1976 hade gett mersmak, och då besked kom, att den planerade Gotlandskursen ej kunde bli av, var det många som blev besvikna. Man kunde dock finna tröst i att Örjan Nilsson har för vana att "semestra" i Fjällnäs och då brukar leda en s.k. temavecka, som ägnas åt fjällets flora. Ett flertal dendrologer möttes därför på Fjällnäs högfjällshotell den 9 juli 1977 och fick sedan under en vecka, delvis under strapatsrika former, stifta bekantskap med den typiska fjällväxtligheten. För dem med tidigare fjällvana blev det ett givande återseende.

Dagen före kursens början hade varit 30° varmt och i packningen fanns såväl solhatt som bikini och myggolja, men i Fjällnäs sjönk temperaturen till omkring +3°. De långkalsonger och vantar som behövdes fick vi låna ur hotellets korg med kvarglömda effekter. Ej sedan 1908 hade en sådan kyla rått i Sverige vid denna årstid, och Örjan hade ej på sina 4 år i Fjällnäs upplevt så dåligt och ovänligt väder. Vi fick erfara hur snabbt snöstormen kan komma i fjället, och halkan efter regnen blev orsaken till ett benbrott på Mittåkläppens sluttning. Högfjällshotellets väl inrökta och primitiva bastu, där eldsflammorna skymtade genom springor i pannan och den iskalla "naturduschen" efteråt, höll dock våra sinnen och kroppar i god vigör. Kunskapstörsten var stor och humöret städse gott.

Den första dagens utflykt till Kroktjärn blev givande med genomgång av 90 arter och orientering om fjällets växtzoner och deras olika flora. Vi fick se konvaljer, som överlevt fimbulvintern på skyddade platser och fjällviolen, som blommar hela sommaren, men på olika höjd.

Staggen hade invaderat den gamla nedlagda slåttermarken och den olivgröna laven på fjällbjörken utmärkte vinterns medelsnödjup. På högörtängen trängdes stormhatt, fjälltolta, valeriana och smörboll. Vitsippsranunkeln bredde ut sina imponerande blomsamlingar under björkarna.

Ovanför trädgränsen mötte rosling och fjällfibbla, lappljung och fjällkråkris. Ripbäret hade ännu inte antagit sin vackra höstdräkt, men hjortronblommen stod i skilda han- och honkolonier. Vi tänke med beklagande på den presumtive hjortronplockare som "spanat in" en fin rikblommande hjortronmyr och vid sin återkomst ej skulle finna ett enda bär.

Att en myr ej bär en människas tyngd, om den ej är bevuxen med rätt Carex fick vi lära oss, liksom att tolka vattenklöverbladens varning: Här är djupt! Vänd om! Att polarullen vill ha rinnande vatten och att ängsull skiljer sig från gräsull genom sitt glatta axskaft, var en annan visdom som Örjan frikostigt delade med sig av.

Andra dagens vandring under Hamrafjällets brant blev något av en prövning, men det floristiska utbytet var stort och humöret gott. Det blev kryptogamernas, orchidéernas och Carexarternas dag, men vi stiftade också bekantskap med bl.a. kvanne och skavfräken, eller skäfte, vars kiselhaltiga stjälk utgjorde forna tiders slipverktyg.

Att räkna upp alla andra arter vi mötte denna dag låter sig långt ifrån göras.

En dag gjordes exkursion till Mittåkläppen och vädrets nyckfullhet gjorde den till ett äventyr. Fjällvedel, isvedel, lappvedel och norskvedel blev oss övermäktiga att skilja åt. Fjällbinka, gulldraba och fjällkattfot förevisades till allas beundran.

Dagsetapp Skärvagsvallen över Flatruet bjöd på snöstorm, picniclunch i strålande solsken, fjällbäcksvadande och höjdsensation.

Sent skall glömmas Örjan på fjällsidan, där han klädd i fotsid blå regncape framstod som den aldrig tröttnande läromästaren, omgiven av tvivlande och misströstande lärjungar. Günter Rösler kunde med ett citat visa oss att vi ej var de första som upplevde steniga och dimmiga berg:

Müde beine.
Steine, steine
Aussicht keine.
Heinrich Heine.
(Brocken, Hartz,
1192 m ö h)

Den 15 juli kunde man, genom att räkna salutskotten i morgonens radioutsändning, få klart för sig att Sverige fått en kvinnlig tronföljare.

Dagen i övrigt ägnades åt att uppspåra och iaktta

resterande växter uti Härjedalens flora. Endast 3 växter kom att saknas i den ordinarie representationen! Bl.a. Gentiana purpurea, som blev mycket omtalad p.g.a. att den nyligen "upptäckts", men hölls väl gömd för nyfikna blickar.

Det blåste 14 sekundmeter och Carexarterna var sig mer lika än någonsin, men vi fick stifta bekantskap med Örjans disputationsväxt, Montia fontana.

Brunkullan blev dagens clou, men på ett fyndställe vittnade ett 20-tal gropar om uppgrävda exemplar, vilket fyllde gruppen med stor indignation.

Vid kvällens middag tackade vi Örjan och varandra för en mycket givande och trevlig vecka och stämde träff på floristikkurs på Gotland juni 1978.

Blekingeresan 20-21/8 1977

EBBE GYLLENSTIERNA

84 lyckliga dendrologer avreste den 20 augusti kl. 09.00 från stadshotellet i Karlskrona med lagman och fru Michael von Kochs Augerum som närmaste mål. Under det trekvartslånga uppehållet där blev det svårt att få tiden att räcka till; förutom den dendrologiskt intressanta parken, med rester av en av Sveriges första botaniska trädgårdar, uppbyggd enligt Linnés system av amiralitetsapotekaren Ferber på 1700-talet, fanns att se huset med sin förtjusande 1700-tals interiör och den intilliggande intressanta kyrkan, med vår store fartygskonstruktörs, överskeppsbyggmästaren för arméns flotta, Fredric Henric af Chapmans grav.

Från Augerum gick färden vidare till Skärfa, den bostad som af Chapman med originalitet, snille och smak skapade åt sig själv på sin ålderdom och som han betecknade som en blandning av ett grekiskt tempel och en blekingsk stuga med ryggåstak. Efter ett hastigt besök inne i huvudbyggnaden med sina rika och intressanta konstskatter gjordes en kort rundvandring i parken, vacker men utan dendrologiska märkvärdigheter. Nästa färdmål efter Skärfa blev Tromtö och sedan Wambåsa och den Wachtmeisterska huvuddomänen, Johannishus. På vägen dit gjordes ett kort uppehåll i Ökahagen. Exkursionsledaren, Hans Wachtmeister, berättade där vältaligt om sin kamp mot oförstående skogsvårdsmyndigheter, när det gällt att på bästa sätt söka bevara Ökahagens berömda eneskog.

På Johannishus bjöd greven och grevinnan Wachtmeister på lunch och biblioteket förevisades. Detta innehöll flera stora rariteter ifråga om botanisk litteratur. Sålunda fanns där att beundra två inkunabler, Fust-Schöffers: Hortus Sanitatis, Gart der Gesund-

Ökahagens eneskog.

heit, 1485 och Arnoldus de Villanova: Tractatus de virtutibus herbarum, 1441 och vidare Besler: Hortus Eystettensis, 1613, ett praktverk med kopparstick över växterna i biskopens i Eichenstadts trädgård i St Wilibald, som blev en inspirationskälla för Rudbeck d.ä. samt Linnés kända och sällsynta praktverk, Hortus Cliffortianus, 1737 och Thorntons likaledes sällsynta och av alla växtintresserade bokvänner beundrade Temple of Flora, 1807 med sina vackra kolorerade blomsterplanscher.

Efter lunch uppmanade Hans Wachtmeister sina gäster att ge honom förslag till en välbehövlig gallring av slottsparken, en uppmaning som utlöste en livlig diskussion och ledde till att i stort sett alla trädstammar, utom flaggstången, i förbryllande oenighet, raskt märktes för gallring.

Under återfärden från Johannishus till Karlskrona gjordes en kort rast vid Treklassens naturreservat. Första dagen avslutades med ett besök vid Grevagården (även kallad Wachtmeisterska huset), en gång residens för generalamiralen Hans Wachtmeister, som 1680 grundlade Karlskrona örlogsstation och 1683 gjorde upp stadens första stadsplan, men som nu är Blekinge museum. Där besöktes Grevagårdens väl rekonstruerade lilla barockträdgård med sina två väldiga exemplar av Taxus baccata. På kvällen åts sedvanlig gemensam middag på Krutvikens gästgivargård.

Andra dagen började med en utfärd till Kungsholms fort, utanför inloppet till Karlskrona. Där skulle den lilla trädgårds- och parkanläggning besiktigas som en botaniskt intresserad kommendant på fortet anlagt under 1800-talet och som sedan blivit berikad med hjälp av frön och plantor, hemförda från sjöexpeditioner till främmande länder av intresserade sjöofficerare. Även om anläggningen ej var särdeles märklig, varken ur botanisk synpunkt eller till sitt omfång, befanns den vara sevärd.

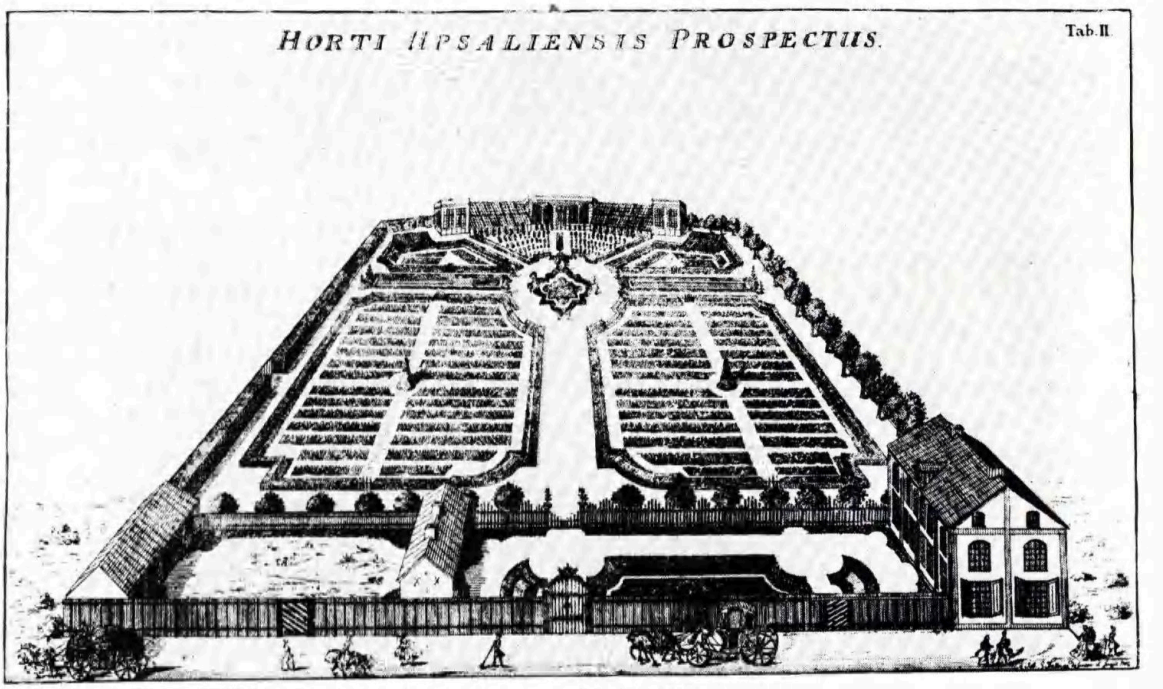
Från Kungsholm gick resan till Ronneby brunn, där lunch intogs och brunnsparken och "Naturum" besågs. Sista utflyktsmålet var Elleholms Hofgård med sin fint proportionerade, gula huvudbyggnad från år 1730, vackert belägen på en ö vid Mörrumsåns utlopp med utsikt mot havet. Ägaren, skeppsredare Ingolf Schander, förevisade älskvärt gårdens lilla 1600-tals kapell och ledde en rundvandring genom sin vackra gårdspark. En minnessten i denna påminde om att Fredrik den VII av Danmark tillbringat en lycklig tid på Elleholm med sin morganatiska gemål, länsgrevinnan Louise Danner, som en tid ägde Elleholm. I utbyte mot sitt ciceronskap fick skeppsredare Schander en del av sina träd, som han länge grubblat på, artbestämda av sina tacksamma gäster.

Att resan till Blekinge — Sveriges park- och örtagård — blev synnerligen intressant och givande berodde i hög grad på det inspirerande ledarskap som Hans Wachtmeister med humor, omfattande landskapskunskap och stor botanisk kunnighet utövade.

Vilken är vårt lands äldsta botaniska trädgård?

Före besöket vid Augerum under dendrologernas Blekingeresa fick jag veta, att där skulle finnas rester av vad som ibland sagt skulle vara Sveriges äldsta botaniska trädgård. Jag återgav detta i årets styrelseberättelse, något som väckte undran och tvivel hos en Uppsalabo, som menade att vår äldsta botaniska trädgård finns i Uppsala.

För att utröna frågan konsulterade jag professor Sten Lindroths Svensk Lärdomshistoria. I denna (Del II, Stormaktstiden, utg. 1975, sid. 67 och 416) skriver Lindroth att Sveriges äldsta gymnasium inrättades i Västerås år 1623 och att den nionde biskopen där, Johannes Rudbeckius, far till Olof Rudbeck d.ä., i anslutning till detta gymnasium anlade en liten botanisk trädgård som torde vara den äldsta i vårt land. Detta uttalande kom mig till en början att tro att den tvivlande Uppsalabon hade fel. Men vår vice ordf. Magnus Fries, fäste min uppmärksamhet på skrifter som har övertygat mig att så ej är fallet. I den första av dessa, författad av Magnus Fries far, De svenska trädgårdarna och deras historia (i Trädgårdsblommor av Erik Söderberg, 1946), skriver professor Robert Fries att man kan skilja på tre olika slags trädgårdar, skolträdgårdar som har en viktig uppgift att fylla i skolundervisningen, botaniska trädgårdar som är avsedda att lämna materiel för vetenskaplig forskning och experimentalfält som skall försöka förbättra kulturväxter. Efter att ha påpekat att det ofta kan vara svårt att avgöra till vilken av ovannämnda kategorier en trädgård lämpligen bör hänföras — en och samma trädgård kan ju ha flera olika uppgifter — skriver Fries, att det är angeläget att vi samlar uppgifter om våra gamla trädgårdar på grund av den stora roll de redan har och kan komma att ytterligare spela i framtiden. När det gäller den gamla Västeråsträdgården så har den dock blivit utförligt beskriven i litteraturen. Denna trädgård, skriver Fries, ansågs mycket länge som vårt lands äldsta botaniska anläggning, men senare tiders forskningar har kommit till, att den knappast någonsin

Botaniska trädgården i Uppsala sedan den omdanats av Linné 1745.

kan ha varit av en sådan standard att den bör betecknas som botanisk, den torde istället böra hänföras till kategorien skolträdgårdar. Men inom denna kategori är Västeråsträdgården, som nämns i en skrift redan år 1645 som en kålgård, nog vår äldsta. I den andra artikeln, Västerås högre allmänna läroverks skolträdgård, Sveriges äldsta, av Matts Flodérus i Lustgården årgång 1931, skriver Flodérus likaledes, att Västeråsträdgården aldrig blev av en sådan klass att den kan kallas botanisk. Om man härtill lägger att Västeråsträdgården lades öde efter den stora branden i Västerås i början av 1700-talet och efter ett antal år nyanlades på en annan plats än den ursprungliga, så förefaller det vara klart att Västeråsträdgården ej kan göra anspråk på prioritet ifråga om ålder. Trädgården i Augerum tillkom, efter vad ägarefamiljen von Koch har uppgett, först år 1711, varför den äldsta botaniska trädgården torde vara Uppsalas. Den anlades år 1655 av Olof Rudbeck d.ä. Han var då blott 24 år gammal och hade just återkommit från en årslång studieresa till Holland, en resa som bl.a. hade fört honom till Leydens berömda Hortus Botanicus. Där torde han ha fått impulsen till att genomföra de planer på att anlägga en botanisk trädgård i Uppsala, som han då redan länge hade hyst. Om den ovannämnda skolträdgården i Västerås, där den unge Olof Rudbeck som barn under sin faders ledning grundlade sina första botaniska kunskaper var en mycket liten anläggning — något som framgår av den skiss av densamma som återges i Lindroths Svensk Lärdomshistoria, så synes det lilla område som Rudbeck till en början fick disponera vid Svartbäcken i Uppsala inte ha varit mycket större. Men Rudbeck som vid tre tillfällen, 1658, 1666 och 1685, gav ut förteckningar över växterna i sin anläggning, kunde efter hand genom gåvor och köp öka ut denna, så att den, som från början hade 1028 olika arter, kom att ha 1873. Inköpen av frön och plantor gjorde Rudbeck i första hand från Holland, som ju under slutet av 1600-talet var det land som ansågs stå främst i Europa i fråga om hortikultur och köpen skedde genom stora egna ekonomiska uppoffringar från Rudbecks sida. Och halvannat decennium efter sin trädgårds grundande kunde Rudbeck stolt säga om densamma, att den "näst efter den parisienska var den största af alla trädgårdar uti Europa till sitt tal af örter och trään".

Ålandsresan 1977

N.O. Norinder

Lördagsmorgon den 4 juni samlades deltagarna på Vikinglinjens kaj på Stadsgården, och hjälptes behändigt tillrätta av Inga Jungstedt, och av Mårten Smedberg som vänligen kom tillstädes fast han inte följde med.

Sjöresans väntade behag kom att störas av trängsel och fylleri ombord — inte färja på en lördag! — och av kallt regn ute på däck. Men lilla gröna Mariehamn tog emot oss på eftermiddagen med solsken över nyutspruckna lindar på sina raka breda gator, och prydliga gamla villaträdgårdar och nybyggda hotell i stadsplanens ordentligt fyrkantiga kvarter. Stan såg ut att leva på grönska och turister.

Stadens dendrologiska sevärdhet, stadsparken Tullarens Äng, visade oss en härlig växtlighet. Höga lövträd, mest lind och björk. Häggarna blommade, askarna ännu ej gröna, ekarna på väg. Nyhetens intresse för de flesta av oss hade finnoxelns mellanform av oxel och rönn. Örtfloran riklig med massor av gullvivor i högsta blom på de öppna ytorna, vitsipporna redan i nedan. Gulsippor, svalört och tandrot skuggade av hasselns höga strutar. Gömda i grönskan stod mängder av Adam och Eva redan överblommade, och här och var kunde man finna tvåblad och nattviol i knopp. Av småbuskar noterades hagtorn och try, getapel och tibast, och havtorn vid stranden.

Sevärd är Tullarens Äng inte bara för skönhetens skull, men alldeles särskilt när man får höra vår landskapsarkitekt Sven Hermelin förklara vad som sker och vad som längesen har skett, i det som synes. Här vandrade vi nu i ett gammalt änge som fått växa ihop till en hög lund. Hasselbuskarna förvuxna till dubbel manshöjd. Inga trän var riktigt gamla, ej över 250 år. Bara en knotig tall med en kanonkula i stammen såg uråldrig ut och sades ha överlevt Stora Ofreden då ryssarna brände allt brännbart. Träden mestadels höga och raka, lindarna ståtliga. En del hade blivit hamlade i sin ungdom, och stod nu som ljusstakar med 2—4 raka stammar ovanpå hamlingsställets knöliga skuldror.

Tullaren hade blivit stadsbo och slutat samla vinterfoder åt kreaturen. Och efter honom hade lunden blivit park och fredad mot betesdjur och blomsterplockare. Ännu syntes himlen mellan lövkronorna, men sommarblommorna kommer att behöva mera sol.

Hur bör man sköta Tullarens Äng? Svaret beror ju på hurudan stadspark som önskas. Stadsparker brukar få ordentliga vägar och gångar, och rabatter med främmande växter. — Här finns redan vad skönare är, och som ingen annan stad kan bjuda sina invånare eller turister. Vi får väl hoppas att Tullarens Äng får förbliva en lund med minnena av änget i behåll. Ingen asfalt här, eller grus och kantklippta gångar, men enkla stigar i gräset. Förbuskningen kan röjas tillbaka och träden måttligt glesas ut till örtflorans förmån. Låt tusen blommor blomma, som ordföranden Mao råkade försäga sig, i en stund av gott humör och obetänksam tolerans.

Söndagens morgon inräknade våra ledare Inga Jungstedt och Robert Rainio 35 passagerare i bussen. Vi for norrut genom fasta Ålands hjärta, åkerbruksbygden Jomala socken med stenkyrka från 1100-talet och rödmålade småbruksgårdar, bra likt Roslagen. Längre norrut blev trakten kuperad av åsar med barrskog. Och bussen fick stanna på ett ställe där granarna såg främmande ut.

Redan kvällen förut hade Robert Rainio gett oss en gedigen föreläsning om barrträden, både systematik och artkännedom. Så att vi skulle veta att Thuja hade upprätta toppar, men cypresser slokade med kvistarna. Och kunna skilja Abies (ädelgranar) med trubbiga barr, plattade kvistar och upprätta kottar, från Picea (granar) med stickiga barr åt alla håll och hängande kottar. Och känna igen vår egen *Picea abies* när hon kommer i blandade sällskap.

Här i Godbyskogen fick vi se 40-åriga försöksodlingar med Abiesarter och Douglas-granen (*Pseudotsuga*), vanlig lärk och lärk från Kurilerna, och höra de kunnige diskutera resultaten. Och på andra sidan vägen en plantering av Thuja, den vanliga (*Th. occidentalis*) och jättethujan (*Th. plicata*) som var yvigare och vackrare, och tydligen lika härdig eftersom den hade börjat föröka sig.

Bergs skogvaktareboställe hade ett par präktiga bokar på tomten och även ett valnötsträd, dock mindre präktigt, i en tjusigt vildvuxen gammal trädgård där rabattväxterna gick ut i det gröna och skönhets-

tävlade med ängskrasse och rödblära. Utanför lustgården stod tallskogen hög, och här visades en försöksodling av exotiska Pinus-arter. En kufisk figur avslöjades som simpel bergtall, *P. mugo*. I skuggan av högväxta bröder sökte den efterlikna dem och strävade uppåt med en rak stam i stället för den vanliga buskigheten.

Jämte flere arter som jag har glömt fanns också *P. contorta*, som nu också i allt större utsträckning planteras i Sverige. Den lär vara mindre kinkig på jordmån, växer fortare och kan planteras tätare än vår egen *P. silvestris*. Nu har jag en avskräckande minnesbild av svartgråa stammar, och kronorna tätt som ett tak. Ingen grönska i skuggan därunder. Ingen vänlighet här. Men gråa kvistar spretar som taggtråd och stänger för obehöriga. Här kommer ingen jävel in utan avverkningsmaskin eller stridsvagn. Är det sådana monokulturer våra skogsmän vill ha till virkesåkrar i stället för skog? Då undrar en lekman med Hjalmar Gullbergs ord: Finns det en ordning bortom människans? Och åkallar de makter, goda eller onda, som styr terrorbalansen i naturen: Kommer inga Contortapräglade nunnefjärilar eller annan farsot i tid innan olyckan blir katastrof?

Som en livgivande kontrast kändes det när vi lämnade barrskogen bakom oss på den höga bron över Färjsundet, och kom in i den öppna lövskogsklädda bygden kring Saltviksfjärden. Mellan hagarna blänkte långsmala vikar fram ideligen som små insjöar. Här stod ruinen av Kastelholms slott, ännu mäktig att åse. I det slottet hade Gustav Vasa lekt som barn, och Erik XIV suttit fängslad. I den bäst bevarade flygeln är två våningar inredda till kulturhistoriskt museum med vackra samlingar av allmoge- och högre ståndskultur. Några minuters promenad därifrån ligger Jan Karlsgårdens gammelgård, och där fick vi miljöriktig välsmakande köttsoppa och pannkakor under festsalens takmålningar.

Kastelholms Kungsgård hade frodiga hagar med ask och ek, och vid Tjurnäs ett på 40-talet planterat bestånd av bokar. De hade nu talrika fröplantor bland vårblommorna.

Vackert belägen vid Kyrksundet, numera en insjö, ligger 1200-talskyrkan i Sund. Den liknar en Gotlandskyrka med höga fönster och eleganta valv kring en reslig mittpelare, och intressanta väggmålningar. Vid Mangelbo ej långt därifrån fäster sig blicken vid en väl 50 meter hög lodrät klippvägg av den röda Ålandsgraniten. Den syntes samla solvärme och ge skydd mot nordan åt en grupp av åldriga almar, fordom hamlade, möjligen självsådda, och en rik örtflora i myllan under dem.

Längre österut kom vi till Bomarsund som skiljer Prästön från fasta Åland. Här hade ryssarna på 1830-talet börjat ett fästningsbygge för en garnison av 3.000 man. Knappt halvfärdigt vid Krimkriget, erövrades det och sprängdes av engelska och franska flottorna år 1854. Bitvis står murarna kvar med stora block av finhuggen kötttröd granit över grönskan av vinbärs- och krusbärsbuskar. Stranden lyser silvergrå av havtorn mot den blå havsviken. Allt är stilla. Ingen bebyggelse återstår efter det militära småstadssamhälle som levde här. Men på Prästön ligger kyrkogården med gravskick från 6 religioner. Tyvärr hade vi inte tid att bese den.

På måndagen gick förmiddagsturen åt öster till Lemland. Det är en av de stora öarna och skiljes från fasta Åland av den milsvida grunda havsviken Lumparen, och av den korta grävda Lemströms kanal. Växtligheten var däromkring mycket riklig med höga hagar, i stor utsträckning igenvuxna med otillgängliga snår. Det inre av Lemland upptages av mossar och barrskog, men vägen följer kusten runt i ett omväxlande och ljust lantbruks- och skärgårdslandskap.

På Apalholms udde mot söder var floran särskilt rik med kalkgynnade växter under ask och ek. Spenörtens (*Laserpitium*) eleganta blågröna bladverk drog blickarna till sig. Storramsen (*Polygonatum multifl.*) hittades men godkändes ogärna av undertecknad med flere som hade den mycket ståtligare i våra trädgårdar. Här var den ju spenslig och hade smala oansenliga blommor. Lids flora ger besked: Jätteramsen är en hybrid mellan den lilla getramsen som har större blomklockor, och storramsen med många men smala blommor. Och hybriden är storvuxen som båda tillsammans, och har många stora klockor. Ny för de flesta var lundsmörblomman (*Ranunculus cassubicus*) med sina handflatstora runda och vackra jordblad. Förvånande syntes blåbärsris och ljung helt nära dessa kalkälskande lundväxter. Sven Hermelin kunde förklara. Här hade varit en havsstrand med skalgrus, men strax ovanför växte riset i den vanliga sura moränen.

På eftermiddagen for vi västerut, först till Ramsholmens naturskyddsområde. Här lyste ängarna med ännu rikare blomprakt än de föregående vi skådat. Gullvivorna dominerade med halvmeterhöga stänglar, och hela den vanliga och ovanliga floran på kalkrik jordmån fanns där, alla förut nämnda och flere därtill. Ramslökens vita stjärnsamlingar vid källdragen. Kungsängsliljan hittades i några exemplar.

I Hammarlands socken var markerna magrare. Vid Tellholm uppsöktes i ett fuktigt parti av granskogen ett gammalt bestånd av idegranar. I skuggan växte de här som grova buskar till 3 meters höjd. Möjligen var detta ett minne från tider då idegranen var eftersökt och odlad som ämne till pilbågar.

Tisdagsmorgonen, sista dagen. Vi åkte buss rakt ut i skärgården, på en nybyggd landsväg med broar mellan öarna. Vårt mål var Nåtö med Ålands biologiska forskningsstation. Den var inrymd i en gammal gård, som fordom hade levat på lantbruk och fiske. Nu var den restaurerad och åter rödfärgad, och här studerades vetenskapligen förutsättningarna för dessa båda näringsfång. I storstugan, fullhängd med kartor och diagram, berättade föreståndaren fil. lic. C. A. Haeggström om verksamheten till lands och i vatten.

Till institutionen hörde ett stort änge som hävdades på gammalt vis. Men variationer prövades. Frodigast syntes växtligheten där det fanns jämn blandning av både hassel och träd kring gläntorna. Hasseln hör änget till, omhuldad inte bara för nötterna. Lövet ger skugga och mylla åt mindre solälskande örter. En hasselbuske kan bli 200 år. Tuktad i änget får den talrika jordskott runt om, när de äldre stammarna kapas i mitten. Strutformen breddas till en bägare. Här sågs nu gamla hasslar uppstigande i rundlar på 2—3 meters bredd, somliga med ett träd i mitten, högre än hasseln fastän yngre.

Ett område av änget, som länge hade varit försummat, kanske i 50 år, var hägnat till referensområde och fick nu inte alls påverkas, vare sig av folk eller fä. Naturen skulle ta över kulturen, och utvecklingen studeras. Redan vid gärdesgården såg man hur det började, och på 100 meters vandring kunde man steg för steg följa vad som skedde. Först var det de outrotliga konvaljerna som bredde ut sig. Sedan kom grövre gräs. Buskar och sly växte högre. Hasseln tynade där träden stod tätare, och granar arbetade sig upp. Lundblommorna var borta, enstaka vitsippor blommade ännu i skuggan. Nykomna var kovall och vintergröna. Gräset ersattes av mossa. Sven Hermelin visade på en meterhög gran hur svårt den hade haft det i sin ungdom. Nedtill hade kvistarna kommit så tätt att den första halvmetern hade tagit 20 år, den andra 10 år, och nu började den trivas. Naturskogen tog överhand på vägen mot urskog, och här skulle det tydligen bli gran.

Hur änget på Nåtö kan te sig om ytterligare hundra år fick vi se efter ett par kilometer landsvägspromenad, till ett område med verklig barrurskog. Höga granar i djupa mossan, enstaka tallar högre upp i backen. Några längesen fallna stammar, "lågor", övervuxna med mossa. Ganska litet av örter och ris, och sparsam återväxt av träden. Skogen var påfallande gles och lik John Bauers trollskogstavlor.

Om ängesbruket har en skogsman skrivit bistra ord: "... dessa mångbesjungna lövängar som ingenting har att göra med den naturliga lunden och dess produktionsmöjligheter, utan endast kan försvaras som historiska minnesmärken från en svunnen primitiv kulturepok, och som dyrbara botaniska delikatesser. Hamlingen har stympat många kvarlevande äldre askar till anskrämliga invalider. Höslåtter och betning har till ytterlighet försvårat den naturliga föryngringen på marker där asken borde vara huvudträdslaget och kunde garantera en värdefull produktion" (T. Rancken i boken Våra Träd, 1953). Omdömet "primitiv kulturepok" innebär ett ensidigt och orättvist sätt att mäta kultur med teknik och ekonomi. Men i övrigt kan vi ge honom rätt. Och därtill vara glada åt att en gång höra en skogsman tala för de ädla lövträden och förorda lundvegetation till värdefull produktion, inte bara till prydnad för landskapet.

Om "botaniska delikatesser" borde inte skogsmannen tala hånfullt. Sådana kunde hans produktiva lunder också bli, och med vänlig omtanke bidraga till att bevara hotade arter. För varje art som försvinner, växt eller djur, blir tillvaron fattigare. Vad är levnadsstandard? I framtiden kan det bli högsta status att ha egna blåsippor.

Ålandsresan gav oss mycket att se och lära och fundera över, just i dendrologernas båda ödesfrågor: Vad gammalt ska bevaras? Vad nytt ska vi plantera? Den som sätter träd har inte levat förgäves — men misstagen straffas på barnen intill tredje och fjärde led.

Tur hade vi med vädret på Ålandsresan. När det regnade stod vi i barrskogen och då störde det föga. Men mestadels lyste solen på det omväxlande och fagra landskapet. O, dessa gullvivor! — För den välskötta organisationen och för trevnaden under dessa sköna dagar har reseledarna vår stora tacksamhet.

Föreningens Själlandsresa den 10 juni 1978

GÖRVEL GYLLENSTIERNA

Deltagarna samlades hos Otto och Elsa Bennet på Vasatorp för vidare färd med buss via Hälsingborg till Själland. Slottet *Bregentved*, vårt första mål, förekommer tidigast i Erik Menveds testamente 1319 som en av de gårdar som han skänkte till Ringsteds kloster. Det kom sedan till flera ägare. Riksrådet Niels Pedersen Gyldenstiern till Aagaard på Jylland köpte det och flyttade dit 1450, sedan hans gård blivit nedbränd vid ett bondeuppror. Bregentved gick sedan i arv, först till hans son och sedan till hans dotter Anna som gifte sig med Oluf Stigsen Krognos till Krapperup i Skåne. Godset ägs nu av en medlem av ätten Moltke. Adam Gottlob Moltke kom i början av 1700-talet från Tyskland till Danmark, där han blev kammarpage vid hovet. Han blev favorit hos Fredrik V, som skänkte honom Bregentved 1746, och tre år senare 1749, blev godset huvudgård i det detta år upprättade grevskapet Moltke. Slottet har byggts om flera gånger, senast i rokokostil 1887—1890.

Nuvarande ägaren tog mycket älskvärt emot oss på sin slottstrappa och berättade intressant om slottets historia och där mötte även professor Johan Lange från Landboöjskolan i Köpenhamn, under vars kunniga och inspirerande ledning vi gjorde en rundvandring i slottsparken. Bland de många intressanta träd och buskar som vi härunder fick se, vill jag nämna en gulblommig hästkastanj (*Aesculus octandra*), en ungersk syren (*Syringa josikaea*), med lansettlika blad och för denna syrenart ovanligt ljuslila blommor, en fristående och mycket vackert formad avenbok (*Carpinus betulus*) och en turkisk ek med sina borstiga ollon (*Quercus cerris*). Vidare såg vi ett fint exemplar av tempelträdet (*Ginkgo biloba*) ett hanträd med fullt med hängen på marken under. Ginkgon återfördes ju från Kina till Europa, där det torde ha varit ett mycket vanligt träd före kvartärtidens nedisningar, och den kom först till Leiden i Holland 1730 och sedan till Kew Garden utanför London 1753. Till Danmark kom trädet först på 1800-talet. Ginkgon är enligt min mening vackrast på hösten, när dess löv är gula och liknar guldpengar, något som fransmännen har tagit fasta på genom att kalla trädet för "l'arbre de quarante écus". Bredvid ginkgon växte en stor, äkta kastanj (*Castanea sativa*)

Greve Moltke, Bregentved. Foto Ingrid Lundholm.

och längre bort fanns en mycket vacker japansk trollhassel (*Hamamelis japonica*). I ett buskage sågs en stor vitbladig fläder (*Sambucus nigra variegata*). Vi fick även tillfälle att beskåda ett pagodträd (*Sophora japonica*) som kung Olav av Norge planterade vid sitt besök vid Bregentved i september 1958. På slottsväggen växte ett rikblommigt exemplar av den tvåfärgade, rödgula ros som heter *Rosa foetida bicolor*, ett i mitt tycke dumt namn på en ros, foetida betyder ju illaluktande. Flera dendrologer frågade greve Moltke om det bekanta Moltkepäronet och han svarade att det ursprungliga stamträdet till detta alltjämnt finns kvar, men växer på en utgård till Bregentved, varför han ej kunde visa oss det.

Sedan vi ätit vår medhavda matsäck i Bregentveds park gick färden vidare till ett av Själlands andra storgods, *Gisselfeld* som är ett av Danmarks förnämsta renässansslott. Det byggdes 1547 av Peder Oxe på platsen för ett äldre slottsbygge. Senare ägare blev Kaj Lykke, Hans Schack och Adam Levin Knuth. Den sistnämnde sålde det 1699 till Christian Gyldenlöwe, illegitim son till Christian V. År 1702, kort

innan han dog ännu ej fyllda trettio år, grundade Gyldenlöwe Gisselfelds nunnekloster under ledning av en direktör från familjen Danneskjold-Samsoe. Klostret har upphört och Gisselfeld är idag en stiftelse som ger ekonomiska understöd till bl.a. adliga damer. Dess direktör som bor på slottet utses än idag ur familjen.

I Gisselfelds trädgård, mycket vackert belägen vid en sjö, fanns åtskilligt som är intressant ur dendrologisk synpunkt. Jag vill nämna den i Sverige ovanliga *Kalopanax pictus* var. *Maximowiczii* som dendrologerna hade tillfälle att bekanta sig med hos Carl och Ebba Silfverstolpe under deras besök på Sundsby säteri i Bohuslän för några år sedan. Vi så vidare *Metasequoia glyptostroboides,* trädet som man trodde var utdött långt före kvartärens istider, men som upptäcktes av forskare från Nankinguniversitetet i Kina 1941. Till Danmark kom det 1948, då jag fick se det i Hörsholms arboretum. Andra intressanta träd var en gråpoppel (*Populus canescens*) och en platan (*Platanus acerifolia*), som ju anses vara en korsning mellan *P. occidentalis* och *P. orientalis* och som är kanske det vanligaste trädet i London, s.k. London plane. Intresse väckte en sumpcypress, hemmahörande i de sydöstra staterna i U.S.A. (*Taxodium distichum*), ett tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*), som även kommer från de östra staterna och som ej får förväxlas med det afrikanska "tulip tree" (*Spathodea nilotica*) med sina orangefärgade blommor. Där fanns också ett gudaträd (*Ailanthus altissima*) och ett exemplar av vår Bohuslind (*Tilia platyphyllos*), som i Sverige i vilt tillstånd blott finns på två platser, vid Öddö i Strömstadstrakten (i två exemplar) och vid Tjolöholm i norra Halland. Vi fick även se ett vackert, flikbladigt valnötsträd (*Juglans regia laciniata*), en *Picea orientalis* med sina små korta barr och två mindre vanliga lönnar (*Acer monspessulanum* och *Acer hyrcanum*) samt en *Pyrus salicifolia.* Det sistnämnda är ett lurigt träd, eftersom man lätt kan tro att det är en *Salix,* men på närmare håll ser att det har fullt med små päron. Det gör verkligen skäl för namnet *salicifolia,* eftersom det har blad som en *Salix.*

Från Gisselfeld fortsattes resan till *Hesede arboretum,* en f.d. plantskola. Bland de intressanta saker som fanns där vill jag nämna *Quercus canstaneifolia* som påminner om den turkiska eken, men som har borstiga ollonskålar, *Actinidia kolomikta* med sina trefärgade blad — rosa, vita och gröna — och *Sorbus torminalis,* som växer vild bl.a. på Bornholm. På marken växte *Veratrum album* och *Mulgedium macrophyllum* som har en släkting i de svenska fjälltrakterna, älgkålen (*Mulgedium* eller *Lactuca alpina*) samt den s.k. röllikekragen (*Chrysanthemum macrophyllum*).

Andra dagen ägnades åt nordvästra Skåne, då bl.a. Norrvikens trädgårdar besågs under ledning av Hild Abelin, som här ses mot bakgrund av den japanska trädgården. Foto Ingrid Lundholm.

Jag hade hoppats att vi skulle ha kunnat hinna med ett kort besök vid ett annat av Sydsjällands mest

Ogräsrensande dendrologer i Norrvikens trädgårdar. En idé att ta vara på vid våra resor? Foto Ingrid Lundholm.

sevärda gods, det bedårande Gaunö, men tiden gick som alltid under dendrologernas resor mycket fort, och efter Hesede måste vi vända åter norrut för vårt nästa studieobjekt som var Hörsholm, två mil sydväst om Helsingör. Det var på Hörsholms slott som Struense hade sitt kärleksäventyr med Christian VII:s drottning Caroline Mathilde. Slottet revs 1810 och kvar i dag att se i Hörsholm är, förutom några gamla ekonomibyggnader, som inrymmer ett berömt skogs- och jaktmuseum, det fina, av staten ägda arboretum upprättat 1938, som var dagens dendrologiska slutmål. När vi kommit dit, hade vädret tyvärr blivit mycket regnigt. De flesta valde därför att stanna kvar i bussen, men det lilla fåtal tappra entusiaster som beslöt sig för att följa och lyssna till arboretets vänlige och kunnige föreståndare, lektor Finn Günther Christensen, fick sin dendrologiska vetgirighet väl tillfredsställd. Utan att låta sig det minsta bekomma av rådande störtskur berättade han medryckande om sina kära träd.

Första dagen i dendrologexkursionen den 10—11 juni 1978 i Själland och nordvästra Skåne avslutades med en trevlig middag på gamla välbekanta Store Kro i Fredensborg, varifrån hemfärden skedde till Vasatorp.

Några minnesbilder och anteckningar från föreningens Corsica-resa medio april 1977

VERA GADE

1:a dagen — Capo Rosso vid Porto:

Röda granitklippor mot blånande bergssilhuetter och rosa moln — och det svaga blå himmelsljusets reflexer i Medelhavets vattenspegel.

Ett oväder drar upp med grå och vita molnmassor — havet ligger djupgrått, klipporna glöder i rött mot svart.

Supé vid stearinljus och blixtarnas sken.

2:a dagen — till Evisa:

Ett ymnigt snöfall, ovanligt så sent på våren, gör bergspasset vid Col de Vergio på 1464 m ö.h. oframkomligt. Vi varnas för vidare färd, och för att slippa den sinksamma färden runt nordkusten stannar vi ännu ett dygn på Capo Rosso.

Morgonsol på orangeröda klippor och ett blått hav i vitnande soldis. Ett märkligt stenlandskap med fantastiska formationer.

Macchia-klädda sluttningar i grönt-grått ner mot den skumkransade Golfo de Porto.

Mäktiga *Eucalyptus*-träd kantar huvudgatan i Porto. I ravinen nedanför växer höga gula *Euphorbia characias.*

På vägen mot Evisa stannar bussen vid en genuesisk bro på ungefär 350 m ö.h. och dendrologerna startar sin första vandrartur längs en bergsstig, mödosamt uppbyggd genom århundraden av bergsbönder — och av "les bandits d'honneur":

En bergsbäck — grå klippblock i vitt skum — längs stränderna växer alar. Upp mot det tunga bergsmassivet sträcker sig grågrön macchia med ene, trädljung och smultronträd.

Ett fikonträd med sina nyutsprungna ljusgröna blad bryter upp ur stenskravlet vid bäcken. Mot de heta bergssidorna blommar de gula macciabuskarna *Calycotome* och *Cytisus.*

Lycka är den första cistrosen, den vita *Cistus monspeliensis* och *Lavandula stoechas* violetta vimpel mot en röd solbelyst klippa.

Och än en gång lycka — den lilla *Cyclamen repandum* blommar i den gröna mossan i skuggan under en utskjutande bergshäll.

Lavar, mossor — gröna, grå, gula. Överallt trädljung med sina snart utblommande vita klasar.

Det grå berget tornar upp sig bredvid oss, trycker oss från bägge sidor. En vattenslöja faller från en bergssida; buxbom och en liten äng med cyclamen, den första stora blommande *Helleborus lividus*, bergsväggen täckt av murgröna.

Bergspasset smalnar, träd försiktigt! Neråt, neråt till flodens botten. Dendrologerna syns på avstånd som en rad myror längs bergssidan — en röd jacka, en gul sjalett!

En förvriden ene klänger ut från en bergsskreva, *Allium triquetrum* med sina vita blomklockor väller som en kaskad fram under lavaklädda stenblock — bland gräs och mossor växer blekviolett och gracil en liten *Crocus,* bland ris och ormbunkar syns en navelört, *Umbilicis rupestris.*

Nere! En flerhundraårig genuesisk stenbro välver sitt enkla spann över den nu bredare bergsbäcken. En stor stenek med mörkgrön krona ger skugga, manshög buxbom.

Uppåt igen! Solgass bland grålövade träd och buskar och sådana med blanka, läderartade blad: vild oliv, myrten, *Pistacia, Viburnum tinus, Smilax aspera* — en våldsam växtlighet här i branterna ner mot floden. *Cistus salviaefolius* blomma vitt i mängder — en lysande röd "hallonkaramell", *Cytinus hypocistis*, är parasit på cistusrötter.

Kargt, hett, brant! Doftrikt — klar luft, klart ljus — oändlig utsikt, vågor av berg. Vildare, naknare väller bergsformationerna fram mot oss.

En tallskog: långa smala kottar, flera tillsammans, långa barr — *Pinus pinaster,* Bergstopparna radar upp sig bakom stammarna — blå, ljusblå, vita — snö!

Vi kommer fram till byn Evisa på 840 m ö.h. — grårosa kullar med kastanjedungar, ännu olövade, Kyligt, snötäckta bergstoppar. En röd ros blommar vid värdshuset. Hungriga njuter vi den sprödstekta, nyfångade forellen.

3:e dagen — till Corte:

Vi vågar bussfärden upp genom bergspasset vid Col de Vergio och vidare till Corte — Corsicas gamla huvudstad:

Snö boksly — rostbrunt i det vita, grangrönt. Den *korsikanska tallen* — raka, grova stammar med vågräta grova grenar och tvärt avhuggna kronor. Vit björkskog, skidspår.

Passet! Öppna, karga vidder med vandrande blå skuggor, mörkgröna barrskogsstråk, vita bergstoppar.

Neråt igen — en ringlande väg med trånga pass — klippor, sten, garigue: rosmarin, timjan.

Calacuccia: blommande hästkastanj, *Ilex aquifolium*, *Viscum album*, liljekonvalj, lackviol, den lilla gracila *Calendula arvensis*.

Den första *korkeken*: den ståtliga *ferulan* lyser i luftigt gult mot de knotiga ekstammarna. En gräsbevuxen vägslänt — massor av *Orchis papilionacea*, en av Corsicas 51 orchidéarter.

Corte: citadellet lyser på klippan över staden — främlingslegionärer.

Från Porto vid havet till Evisa på 840 m ö.h. och Col de Vergio på 1460 m ö.h. passerade vi genom tre av öns fyra klimat- och växtzoner, efter den för Medelhavsregionen typiska uppdelningen efter höjden över havet och den förhärskande vindriktningens regnmängder.

Följande material har jag hämtat ur "Parc Regional de la Corse: Plantes et fleurs rencontrées — 1976":

Klimat — vegetation

0—600 m, kustklimatet — den nedre Medelhavsnivån:
Solskenstimmarna uppgår till 2500 årligt, maxtemperaturen ligger mellan 29 och 33 grader, minimitemperaturen mellan 3 och 6 grader, frostdagar är sällsynta. Årlig regnmängd 500 mm.

I sand- och gräsfälten och bland klipporna vid havet lever träd och örter som trivs med salthaltig jord (*Tamarix*). Litet längre in på kustsluttningarna börjar macchian: lentisk, vildoliv och myrten och i djupare kiselhaltig jord även *korkek*. I annan jord, även kalkhaltig, växer *stenek* som snårskog. Ibland, men sällsynt på grund av skogsbränderna, som hundraårig. Vanlig är "maquis dégradée" — *Cistus* eller taggiga arter som anpassat sig till torkan: *Calycotome villosa* och *spinosa*, *Cytisus triflorus* och *monspessulanus* m.fl. Det är emellertid inte helt ovanligt att se trädmaquis med smultronträd och trädljung inte långt från kusterna. Om inte den naturliga utvecklingen rubbas vill denna vegetation utveckla en stenekskog och där jorden tillåter det på 350 m en korkekskog.

600—900 m ö.h. — den övre Medelhavsnivån:
Här ligger maxtemperaturen liksom vid kusten i juli och augusti vid 29 grader, men kan nattetid gå ner till 12 grader. Nederbörden ligger på 1000 mm under året och antalet frostdagar är 28.

Denna zon karaktäriseras av *Quercus pubescens*, *kastanjeskogar*, *Pinus pinaster* och mycket sällsynt *Alnus cordata*, två arter *Fraxinus*, *Quercus sessiliflora* och *Ostrya carpinifolia* och med en undervegetation rik på vackra skogsörter och stora samhällen med *Pteridium*. Man finner även macchia med *Arbutus* och *Quercus ilex*, stenek.

900—1700 m — bergsnivån:
Dags-sommartemperaturerna är alltid höga, nätterna 4 till 8 grader. Det regnar mycket litet sommartid, men mycket från nov.—febr., snöar dec.—mars.

Här finns klimax-skogar som alltid är sammansatta av flera trädslag: *Pinus laricio*, *Fagus* och mindre frekvent *Abies alba* och *Carpinus betulus*. Här och där finns en rik matta av låga arter eller garigue av taggiga arter.

Över 1700 m — den subalpina och den alpina nivån:
Nederbörden är 1500—2000 mm årligt och faller mycket som snö.

Upp till 2100 m finns det inte många träd — det är regionen med *Alnus viridus* ssp. *suaveolens* med snår som ligger tryckta till marken, torvmossar, gräsvallar och klippor med blomstersmyckade väggar.

I den alpina nivån — upp till 2710 m (Monte Cinto) blommar i stenrösen, rasbranter och sprickor i bergsväggarna de små arter, som är nästan helt speciella för Corsica, endemiska — vilket inte betyder att de är sällsynta, ty de kan vara mycket rikligt förekommande i deras respektive biotoper. Av öns 2000 arter är 8 % endemiska, i den alpina regionen är andelen 47—52 %. Av lavar och mossor finns därtill 1500 arter på Corsica.

De största skogspartierna ligger innanför området Parc Naturel Regional de la Corse, som sträcker sig från kusten norr om Porto i nordväst i ett bälte tvärs över ön över Corte mot sydöst till trakten av Porto Vecchio: de är Forêt de Valdoniello på 4500 ha och

Forêt de Aitone på 1800 ha i trakten av Evisa, Forêt de Vizzavona på 1500 ha söder om Corte vid Monte d'oro och Forêt de Zonza på 4500 vid Zonza söder om Col de Bavella — samt utanför naturparken: Tartaigne vid Monte Grosso på 3000 ha.

Den huvudsakliga fördelningen av skogsbeståndens arter var 1975 följande: *Pinus laricio* — 26 %, *Quercus ilex* — 22 %, *Pinus pinaster* — 20 %, *Fagus silvatica* — 18 %, *Quercus suber* — 5 %, diverse — 9 %.

Öns gigant är *Pinus nigra* ssp. *laricio* var *corsicana* med upp till 50 meters höjd. Olyckligtvis ägde en hämningslös avverkning av skogarna rum när nya vägar öppnades i slutet på 1860-talet. Tallarna, som var Europas största coniferer, blev nerhuggna men inte bortforslade. Man kan dock ännu se exemplar med en diameter överstigande 2 m. Stammen är mycket rak, avkvistad ända till toppen. Kronan är pyramidal, men blir när trädet åldrats tillplattat utbredd. I Valdoniella-skogen finns en relativt ung tall med nära 5 m i omkrets och med en stam på 30 m i höjden. Vid Col de Cocavera finns en annan remarkabel tall med åldern 800 år. Man kunde här ännu 1973 se en trädens konung, fälld 1955 men kvarliggande på platsen. Omkring 1100 år gammal mätte den 6 m i omkrets 1 m från marken och nära 5 m på 21 meters höjd. Den träffades av blixten, var ihålig, mätte 40 m men var utan topp. I skogen vid Aitone finns bland de vackraste av de nu levande exemplaren, några passerar 50 m i höjd, många är tusenåriga — växten är långsam på denna höjd — utomordentligt frekvent är exemplar på 400—500 år. Som mastmaterial till segelfottorna har *Pinus laricio* alltid varit eftersökt, därtill högt värderad till träarbeten.

Pinus pinaster utgör ofta delar av skogarna på 400—900 m. En del har planterats vid Ajaccio och Calvi.

Pinus pinea växer på strandsluttningarna. *Pinus halepensis* har påträffats på två spontana lokaler.

Abies alba ses sällan i rena bestånd. I skogen vid Marmano, en del av Col de Verde, finns ett exemplar på 56 m.

På över 1000 meters höjd ser man den krypande *Juniperus communis* var. *alpina.*

Juniperus oxycedrus växer som små träd bl.a. i trakterna av Ponte Leccia, många är hundraåriga.

Juniperus thurifera är regionens botaniska kuriositet. Denna vördnadsvärda art har hållit sig kvar i regionen Asco och Corsica alltsedan tertiärtiden.

På strandsluttningarna växer *Juniperus phoenicea* upp till 6 m höga; havsvindarna har format de täta snåren till valv.

Taxus baccata lever mycket spritt på 1500 m. Förr var den riklig, vilket de geografiska namnen vittnar om. Förklaringen till dess sällsynthet i våra dagar tycks vara, att herdarna skyllde tackornas missfall på, att de skulle ha betat av barren.

Cupressus sempervirens smala stammar kan uppnå ett femtontal meter. Det är var. *pyramidalis* som planterats runt gravplatserna som vindskydd och ger det starka landskapliga intrycket.

Ofta planterade är de införda arterna *Pinus silvestris,* douglasgran, lärk och *Cedrus.*

Quercus ilex är det enda verkliga trädet i macchian. Den kan uppnå en höjd på 10—15 m och med en omkrets av 2.5 m. Men den är oftast buskaktig, då den ofta är utsatt för bränder och hård konkurrens från *Arbutus* och *Lentiscus.* Förr utgjorde den största delen av Corsicas skogar upp till 800 meters höjd.

Quercus suber var förr mycket spridd på ön — utnyttjad för sin kork. De bäst bevarade ekskogarna på Corsica täcker 1500 ha på södra sidan av Fango-dalen.

Olea europœa växer vid kusten upp till 600 m. Många gånger är de hundraåriga, men färre nu på grund av bränder, byggnation och vinodlingar.

Ilex aquifolium blir 8—12 m, *Viburnum tinus* 3 m, *Arbutus unedo* upp till 7 m. *Rhamnus alaternus* kan bli 5 m hög, *Erica arborea* upp till 5 m. men oftast omkring 1—2 m.

Vid bergsströmmarnas stränder växer *Alnus glutinosa,* många arter av *Salix,* bland andra den mycket sällsynta *Salix pedicellata.*

Av införda arter blommar här apelsiner, citroner, mandariner, mandel och *Eriobotrya japonica. Acacia dealbata* blommar och doftar i januari-februari. *Palmer* är längesedan införda, *Eucalyptus globolus* introducerades 1865 för att dränera träskmarkerna, bland annat vid Porto.

I provinsen Castagniccia öster om Corte finns de största kastanjeodlingarna. 1976 täcktes sammanlagt omkring 40.000 ha med dessa skogar, som förr var en av böndernas viktigaste födkrokar. En eller ett par hundra kastanjeträd skulle varje hushåll äga — den unge bonden borde inte gifta sig förrän han planterat sin beskärda del. De planterades där förr *Quercus ilex* och *pubescens* växte. Ett fossilt kastanjeblad med åldern 25 millioner år har påträffats på Corsica.

Berggrunden

Geologiskt uppdelas Corsica i 3 zoner: en med granit i väst och sydväst, en annan med skiffrar i nordost och mellan de båda en central sänkning med sedimentära lager, samt ytterligare det lilla kalkområdet vid Bonifacio längst i söder.

Det största *området i väst-sydväst* med granit, gnejs och porfyr upptar de allra högsta topparna på ön: Cinto på 2.710 m, Rotondo på 2.625 m, Renoso på 2.357 m och Monte d'Oro på 2.397 m. Inalles uppbär ön tjugo toppar på över 2000 m. I detta område finner man de färgade, mycket vackra klippformationerna: granit med hornblände och biotit, rödfärgad granulit och den namnkunniga ringformiga dioriten. *Området med skiffrar i nordost* är mindre högländ och mindre grandiost än den förra zonen, men i Castagniccia finns San Pietro på 1.726 m. I dess skiffrar finner man "de gröna klipporna" — grönstrimmig marmor — samt några mineraler såsom järn, koppar, asbest. *Centralsänkningen* är en fåra orienterad nordväst-sydöst på ett hundratal kilometers längd och överstiger inte 600 m ö.h. Hit hör Corte-bassängen. Till dessa större regioner fogas *det östliga slättlandet*. Kuststräckan är 900 km.

4:e och 5:e dagarna — Corte, Aleria, Porto Vecchio:

Efter strövtåg i Corte-trakten vidare färd mot sydöst och det låglänta bördiga kustlandet. Vi stiger av bussen i trakten av Aleria och vandrar på en liten markväg mellan vinodlingar och apelsinlundar till en av de indämnda vikar med ostronodlingar, som ligger i en rad utmed denna kust. Här intar vi vår medhavda lunch:

Mjuka fält i brunt med vinstockar — bergen bakom oss blå mot blå himmel, *Asphodelus ficrocarpus* i silhuett mot allt det blå. Framför oss ginst i gula flammor mot buktens dis — *Spartium junceum, Coronilla* och *Arundo donax*.

Varje blomma, varje ogräs är här en berusning efter de steniga, kala bergen: allaredan i Corte fotograferade jag *Ranunculus ficaria grandiflora, Lathyrus tingitanus, Orobanche minor, Vinca difformis, Muscari comosum*, blommande blåregn och här även *Silybum marianum* med stora marmorerade blad och *Lupinus angustifolius*.

Den rosa *Cistus villosus* ssp. *creticus* var. *corsicana* växer i täta snår med sina silkigt skrynkliga förtjusande blommor — i mitt tycke Corsicas blomma par préférénce. Plötsligt i gräset en ensam skön *Gladiolus* och ytterligare en höjdpunkt — i ängsmarken växer en *Ophrusart*, ett flugblomster i grönt och brunt.

6:e dagen — till Bonifacio och Ajaccio:

Efter natten i Porto Vecchio reser vi till Bonifacio längst i söder: staden på den vita kalkklippan med en hamn som en målarpalett — hus, himmel, båtar och vatten lyser av färger.

Denna dag är vi inviterade på lunch hos en släkting till familjen Silfverstolpe. Vi far utmed kusten till en högtliggande sommarvilla med utsikt över Medelhavet och greven av Monte Christos ö. Helstekta lamm vrides på spett över vinstocksglöd, timjan och rosmarin doftar. Apelsiner från egna odlingar bjudes runt i stora korgar. I den rätt unga trädgården växer *eucalyptus*, pinje, rosablommande judasträd över amfora med rosa pelargoner, vinröda lejongap, *Lampranthus roseus*, fikonkaktus, *Cereus, Agave, Nerium*, prästkragebuskar m.m.

7:e dagen — Corsicas huvudstad Ajaccio:

Vita molntussar på en blå himmel, blått hav i vit dyning mot stranden, palmer. Napoleon som staty på torget överseende dendrologer, som njuter hummer och musslor på trottoar-restaurangen.

I en park blommar *Datura* med sina stora vita trumpeter tillsammans med *Grewillea*, prästpalm, apträd, *Schinus molle*, blommande *tamarix*. Runt torget har planterats *Melia azedarach* med orange frukter. Och äntligen finner jag på en smutsig bakgård det korintiska kapitälets *Acanthus mollis* stolt blommande på en slänt med sina dekorativa blankgröna blad.

För att ta avsked med Corsicas skönhetsupplevelser möts vi i museet, som inrymmer kardinal Feschs tavelsamling: Botticellis ljuva madonna — Tizians tjusande yngling.

Litteratur:

Parc Naturel Regional de la Corse 1976.
La nature en France: Corse, Horizons de France 1975.
Medelhavsflora — Polunin, O. & Huxley, A.: Medelhavsflora. Ölversättn. av T. Linell. Gen.stab. lit. anst. förlag, Stockholm 1976.

Irlandsresan der 9-18 september 1977

Vägen genom Irland

EBBE GYLLENSTIERNA

Tidigt den 9 september flög 81 förväntansfulla dendrologer från Arlanda till Dublin, där ytterligare 5 tillkom. Inkvartering skedde på hotell Shelbourne, ett hotell med victoriansk prägel, centralt beläget vid S:t Stephens Green. Redan två timmar efter ankomsten var det tid att besöka Dublins botaniska trädgård. Den anlades 1795 och med sina omkr. 25 000 arter av växter kan den väl mäta sig med motsvarande anläggningar på de brittiska öarna.

Nästa dags förmiddag ägnades åt privat sight-seeing i Dublin. Vad skulle man se? De flesta började med att gå till universitetet, Trinity College, för att besöka det underbara biblioteket där, med den berömda "Book of Kells". Under eftermiddagen fanns två alternativ att välja på, antingen *Malahide* och *Howth Castles* eller den irländska statens stuteri vid *Kildare* med tillhörande lilla japanska trädgård. I Malahides slott gick det tyvärr ej att komma in, eftersom reparationer pågick där, men i slottsparken fanns åtskilligt att se och beundra. Vid Howth var det främst utsikten som imponerade; den gamla slottsträdgården var tyvärr stängd och den nya bestod enbart av i och för sig magnifika rhododendron. Stuteriet var även stängt men efter åtskilligt letande hittades ett par stallknektar, som kunde övertalas att avbryta ett pågående kortspel för att visa ett par av hästarna, som var några av världens dyrbaraste.

Den japanska trädgården vid stuteriet anses märklig även av japanska specialister. Vi borde ha avnjutit den på japanskt vis, långsamt och under stilla meditation, men tiden medgav tyvärr ej detta.

Japanska trädgården i Kildare. Teckn. av Matts Jungstedt.

Malahide Castle. Teckn. av Matts Jungstedt.

Söndagens första mål var *Powerscourt*, 23 km söder om Dublin. Redan infarten till detta ställe, Irlands stolthet då det gäller trädgårdar, var en skönhetsupplevelse med den imponerande långa allén av väldiga bokar med silverskimrande, nästan vita stammar. De ståtliga terrassanläggningarna med sina berömda hästskulpturer, de vackra, smidda och delvis förgyllda järnräckena och grindarna, utsikten mot Wicklowbergen och rikedomen på träd av alla slag, ofta av imponerande storlek, och de fina planteringarna, allt vid Powerscourt var magnifikt och gjorde ett starkt intryck på oss alla.

Som en intressant kontrast mot Powerscourt upp-

DONEGAL
NORD IRLAND
SLIGO
MAYO
GALWAY
CLARE
LIMERICK
KERRY
KILLARNEY
Muckross House
CORK
Inacullin
Birr
OFFALY
KILDARE
Jap. trädg.
Abbey Leix
LEIX
WICKLOW
KILKENNY
TIPPERARY
Mount Congreve
James Grove
WATERFORD
WEXFORD
Johnstown Castle
J.F. Kennedy Park
Malahide
Howth
DUBLIN
Powerscourt
Mount Usher
Glendalough
Arondale
Tota House
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 sv. mil
0 10 20 30 40 50 60 eng. mil

Powerscourt, terrass med smide och mosaik. Foto Inga Jungstedt.

levdes nästa besöksobjekt, *Mount Usher*. Ägaren, Mr Walpole, visade oss där stilla och försynt runt i sin mycket charmfulla trädgård, utan att staka sig på något av alla de växtnamn som efterlystes av vetgiriga dendrologer.

Måndagen blev en långresedag. Första anhalten skedde vid *Abbey Leix*, 10 mil sydväst Dublin. Ägarinnan, lady de Vesci, beklagade att hennes make råkat ut för en bilolycka och att han därigenom tvingats att överlåta visningen av sitt ställe åt sin skogsmästare. Under dennes ledning gjordes en härlig morgonpromenad runt parken. "The Old Oak", betecknad som Irlands äldsta ek, imponerade dock föga, ej heller "The Lily Pond", där det vid tillfället fanns föga av blommande "waterlilies" (näckrosor).

Glöm inte att be att också få titta på min styvfars ponnies, ropade lady de Vesci, när hon — efter att framgångsrikt ha sålt koftor och thé med varma scones — vinkade iväg oss till nästa mål, *Birr Castle*, ägt av hennes styvfar. Innan vi kom dit skulle vi äta fältlunch vid sidan av vägen. Sådant är ju lätt att göra i Sverige, men är betydligt svårare i Irland, där vägarna ofta kilometervis är kantade av ogenomträngliga häckar och björnbärssnår och där bristen på allemansrätt medför att man lätt kan bli bortjagad av hundar eller hagelgevär. Vi lyckades dock finna en lämplig plats.

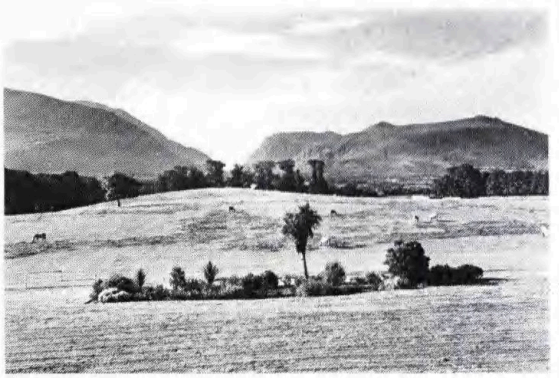
Earlen av Rosse, själv skicklig dendrolog, som tog emot oss vid Birr Castle, ville emellertid inte alls visa oss några ponnies. Han avskydde sådana, som han påstod endast älskades av kvinnorna i hans familj. På Birr Castle skulle det visas växter, växter och ingenting annat än växter, och så förstås ställets särskilda märkvärdighet, det stora teleskopet. Lorden hade egentligen alldeles för ont om tid för att själv hinna visa oss sin trädgård. Men han hade blivit nyfiken på oss, eftersom han träffat svenska dendrologer på besök vid Nymans i Sussex i England, ett ställe som nu tillhör National Trust, men som han då ägde. Den del av trädgården som earlen demonstrerade var anlagd längs en liten flod och var tydligen den del som låg hans hjärta närmast. Den var helt förtjusande. Visningen slutade med en titt på det på en gräsplan uppställda, stora teleskopet. Det var byggt år 1841 av en excentrisk förfader till den nuvarande earlen, som delat sina intressen mellan dendrologi och astronomi. Under över 70 år var teleskopet det största i världen.

Vi fick sedan på egen hand studera "The Formal Garden". Avenbokshäckarna var där välansade, men man hade ej orkat med att klippa de 10 meter höga buxbomhäckarna mer än till halva höjden, så att de avslutades med höga, fula vippor.

Sent nådde vi så dagens slutmål, "Dunloe Castle Hotel", utanför *Killarney*, den kända turistorten i södra Irland. Genom sitt läge kommer detta vackra och välskötta hotell att sent glömmas. "Väl värt hela resan", sade en dendrolog, då han på morgonen drog upp rullgardinen och såg ut över mängder av vita hästar som betade på gröna ängar mot en bakgrund av höga, blåskimrande berg.

För dem som under tisdagen ej föredrog att vila på hotellet, med dess egen trädgård, som sannerligen ej skämdes för sig, fanns två alternativ. Det ena var en färd längs kusten, runt berömda *Ring of Kerry*, det andra besök på ett museum, *Muckross House*, med tillhörande vacker park och trädgård, som kunde nås direkt med buss eller efter vandring, ridning och båtfärd. Båda alternativen blev högt lovprisade av sina resp. deltagare.

Nästa dag gjordes en bussutfärd till Glengariff och därifrån en båttur till en vacker trädgård ute på ön *Ilnacullin*. På vägen dit sågs grupper av sälar som solade sig på klipporna.

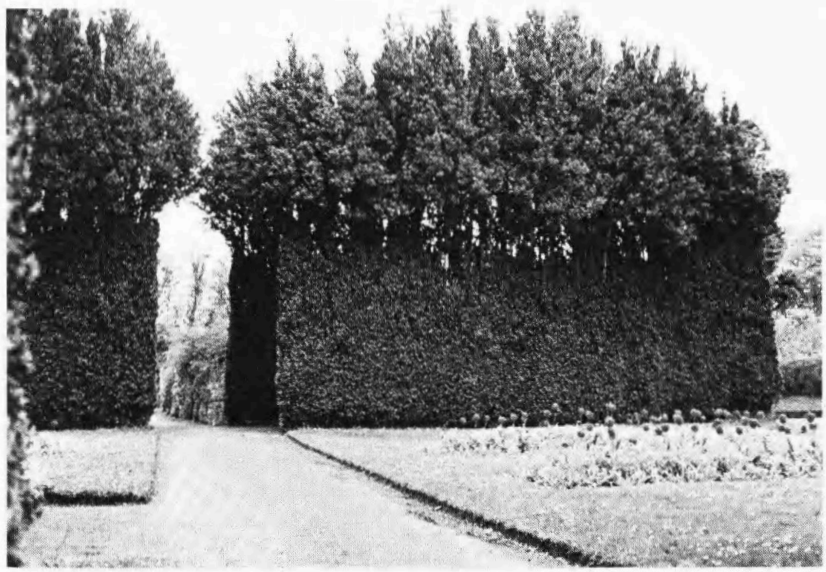
Gap of Dunloe från Dunloe Castle Hotel.

Birr. Vår ordförande och ambassadör Mary Tinney tackar lord Rosse. Mary Tinney som var med på resan gav saklig och trevlig information om sitt land. Foto Margareta Wiberg.

Annes Grove Garden vid Castletownroche, med stor bredd och rikedom på alla tropiska växter, var torsdagens första mål. Det unga ägarparet, Mr och Mrs Annesley, som tog emot oss, hade endast bott där under ett år. Mr Annesley sade sig känna ett stort ansvar för den underbara trädgård, som han fått i arv, och han hade börjat avverka sina affärsintressen i London för att bättre hinna ägna sig åt densamma och tillhörande jordbruk. Mr Annesley var en smula rädd för att hans botaniska kunskaper ännu inte räckte till för att kunna tillfredsställa vår stora vetgirighet och hans hustru berättade att hon pluggade flitigt om kvällarna för att söka lära sig "de där besvärliga latinska växtnamnen."

Dagens andra uppehåll blev vid *Fota House*, numera ägt och administrerat av universitetet i Cork, sedan den förre innehavaren ej längre orkat med att hålla stället i fullgott skick. Dess älskvärde föreståndare, Mr O'Donnovan, var universitetslärare i jordbrukskunskap. Med stor sakkunskap visade han oss runt på platsens fina aboretum, som hade många exotiska trädslag.

Birr. Magnifika buxbomshäckar till hälften klippta. Foto Inga Jungstedt.

Muckross House. Trädormbunke. Teckn. Matts Jungstedt.

Från Fota House fortsattes resan till Waterfoord, där inkvartering skedde i Ardree Hotel, högt beläget med fin utsikt över staden. Under nästa dag ville en del se den berömda glastillverkningen i Waterfoord och några önskade besöka ett känt institut för textiltillverkning och konsthantverk utanför staden. Huvuddelen valde dock att fara till två ställen som ur dendrologisk synpunkt blev några av höjdpunkterna under resan, *Mount Congreve* och *J.F. Kennedy Park*. Ägaren till det förstnämnda stället, Mr Congreve, var bortrest och hade överlåtit visningen av detsamma åt sin holländske trädgårdsdirektör. Parken och trädgården vid Mount Congreve, produkter av ett lidelsefullt botaniskt intresse och stora finansiella resurser, var storartade. Där fanns ett mycket stort sortiment av växter och många exemplar av varje art. Om Mr Congreve sades det att han "never had been a spotty planter". Det berättades även om honom, att han, när han vistades på Mount Congreve, tillbringade all sin tid med att antingen vistas i sin trädgård eller med att studera botanisk litteratur, ett studium som kunde pågå till långt in på nätterna.

J.F. Kennedy Park vid Slieve Coillte, nära Kennedys födelsehem, har skapats med hjälp av pengar som samlats in av irländare i USA för att hedra president Kennedys minne. Anläggningen som invigdes 1968 och som fortfarande är under utbyggnad skall tjäna såväl till rekreation som till forskning och utbildning. Den har ett arboretum som omfattar ej mindre än 125 har. Träd och buskar har sammanförts art- och familjevis och är namnmärkta på ett pedagogiskt bra sätt. Och här och där har dammar anlagts med sittplatser och vackra rabatter. Områdets storlek — som föreföll motsvara ungefär Södra Djurgårdens i Stockholm — gjorde att det ej lämpligen kunde studeras till fots. Vi gjorde därför en busstur runt detsamma under ciceronskap av parkens direktör, Mr Durand.

Lördagen ägnades först år *Johnstown Castle* i Wexford som är ett statligt jordbruksinstitut och jordanalyslaboratorium. Parken där var intressant, då den hade anlagts under en stilbrytningsperiod under 1800-talet och fått en romantisk prägel. Liksom på alla andra ställen vi besökte, fanns vid Johnstown Castle ett vackert och rikt växtmaterial.

Efter Johnstown Castle for ungefär hälften av re-

Avondale House. Teckn. Matts Jungstedt.

Gap of Dunloe på nära håll. Foto Eva von Zweigbergk.

senärerna direkt till Dublin för att handla, medan resten som ville få ännu en sista dendrologisk skönhetsupplevelse, valde att göra en vandring genom skogsparken vid *Avondale*, den irländske nationalistledaren Parnells hem.

Gynnsam temperatur, god jordmån och hög fuktighet gör att växter av alla slag trivs på Irland som är ett paradis ur dendrologisk synpunkt. På de flesta ställen som besöktes hade vi gärna velat stanna längre än vad tiden medgav och flertalet platser lockade till återbesök. Irländska skatter och arbetsgivaravgifter synes ännu medge att privata större parker och trädgårdar kan anläggas och hållas i gott stånd. De mindre anläggningar vi besökte hade 5—8 trädgårdsarbetare och de större 20—30. Men framtiden för större privatägda trädgårdar synes osäker även på Irland. Såväl Mr Walpole vid Mount Usher som Mr Annesley vid Annes Grove Garden var pessimistiska då det gällde de framtida möjligheterna att hålla sina trädgårdar i samma förnämliga skick som de nu befann sig i. Då många av de vackraste trädgårdarna på Irland ligger vid sidan av de stora allfärdsvägarna och ej besöks av någon större mängd turister, kan anläggningarnas driftskostnader ej nedbringas i någon högre grad genom entréavgifter. På flera ställen hade man emellertid kombinerat en entrékassa med servering, souvenirbutik och växtförsäljning.

Irlandsresan var väl förberedd. Ambassadör Mary Tinney som hedrade och gladde oss genom att delta i resan hade bistått med goda råd och introduktionsskrivelser. Matts och Inga Jungstedt hade tillsammans med Mårten Smedberg rekognoserat besöksplatserna på våren innan resan. De två förstnämnda hade utarbetat ett litet häfte med korta beskrivningar över de parker och trädgårdar vi skulle se. Den tekniska och botaniska ledningen av resan sköttes föredömligt av Inga Jungstedt med bistånd av sin make Matts och Helmuth Wanderoy. Antalet deltagare — 86 stycken — var i största laget. Om detta, som ursprungligen var tänkt, hade nedbringats till hälften, skulle ledning, inkvartering, utspisning och guidning varit betydligt lättare. Men ledningen hade svårt att stå emot bönerna från alla dem som prompt ville vara med.

Irland — klimat, vegetation och trädgårdar vi såg

INGA JUNGSTEDT

Irland täcker en yta som motsvarar Sverige från Skåne till Södermanland och motsvarar breddgradsmässigt sträckan Ruhr—Ystad. Temperaturen är sällan över 21 °C på sommaren och snö är sällsynt. Medelnederbörden är 1.100 mm per år, i öster 800 mm och i SV 2.400 mm. Det råder kort sagt ett oceaniskt klimat. Trädgränsen är noll nere på den blåsiga västkusten men ligger på 2—300 meter i Kerry och i östra delen av Irland kan den gå upp till 500 meter i några skyddade dalar.

Karaktäristiskt för Irland är den stora betesarealen, torvmossarnas enorma betydelse som bränsle trots deras relativt begränsade yta (6 % av landarealen) och frånvaron av större skogar.

Två tredjedelar av landet är odlad jord och den mesta delen av resterande yta "grovt bete". Livdjursproduktionen är fortfarande den klassiska födkroken trots 50 års intensivt statligt ivrande för mera odlade grödor och ökad industrialisering.

Nästan all torv finns i väster och de nämnda 6 % anses räcka länge än, bl.a. till flera torveldade kraftverk. Sju till åtta millioner ton plockas upp varje år. De tömda torvmossarna utnyttjas dels till jordbruksändamål, dels för plantering av skog. Skogsplanteringen har sedan länge bedrivits i stor skala men ännu är endast 3,5 % av landet täckt av äldre och nyare skog. Gamla skogar har funnits endast i Wicklowbergen söder om Dublin och kring Killarney i County Kerry. Flera åsikter finns om hur mycket av Irland som i forntiden var täckt av skog. Fram på 1500—1600-talet fanns nästan ingen skog kvar. Rovdrift, för eget bruk och exporten av träkol och timmer till England, gjorde slut på det sista. Redan då började man stifta lagar om återplantering men tyvärr utan verkan. Kring jordagodsen, framför allt i öster, planterades en del som vindskydd, för jaktändamål och för att försköna herrgårdarnas omgivningar. Någon ekonomisk betydelse fick detta dock aldrig.

Irlands flora efter istiden var mager, jämförd med Englands, cirka 900 arter mot 1350. De enda bevisligen inhemska barrträden var en, idegran och tall. Den senare är dock utdöd för kanske mindre än 2000 år sedan. Idegranen (*Taxus baccata*), finns i mindre skogsbestånd, speciellt på mager kalkgrund. Ursprunglig lövskog på låglänt kalkfri mark domineras av bergek (*Quercus petraea*, syn.: *Q. sessiliflora*) med järnek (*Ilex aquifolium*) som undervegetation och på bättre jordar hassel.

Björk (*Betula pubescens*) finner man i öppen ekskog och i blandning med eken uppe vid trädgränsen, dock sällan högre än 300 meter. I centrala Irland har man funnit skogsek (*Quercus robur*) på några få platser. Den förekommer då med ask och hassel och med en örtrik flora på rikare jordar. Ut mot väster (Clare, Galway, Mayo) finns på kalkrik lera en buskskog med hassel och enstaka gånger ask. Alm och oxel förekommer sällsynt. Klibbal (*Alnus glutinosa*) finns på sura jordar vid flod- och sjöstränder. Killarneys specialitet, smultronträdet (*Arbutus unedo*), tillhör även det den ursprungliga floran.

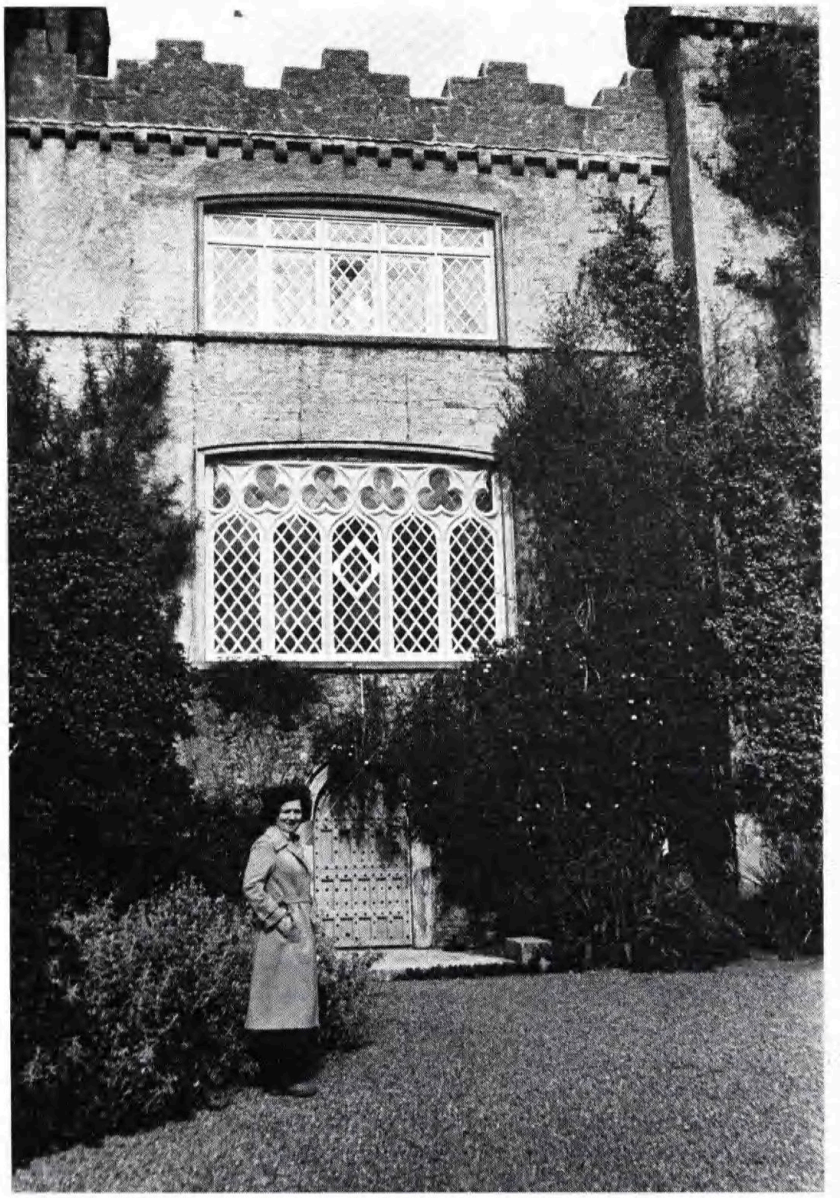
I planteringarna kring herrgårdar och slott introducerades så småningom alm, kastanj, lind, valnöt, avenbok och av barrträd libanonceder och europeisk lärk omkring 1750. Med experters hjälp och med större medvetenhet i fråga om experiment på större arealer kom de amerikanska barrträden in, främst douglasgran (*Pseudotsuga taxifolia*), sitkagran (*Picea sitchensis*) men även andra. Den japanska lärken (*Larix leptolepis*) kom mot slutet av 1800-talet. Till alla de vackra parkerna kom sedan i rask takt mycket annat men av mindre intresse ur skoglig synpunkt.

Om irländska trädgårdar

William Robinson (1839—1935) och Gertrud Jekyll (1843—1932) är väl utan tvekan de som betytt mest för skapandet av de trädgårdar, vi såg under vår resa. William Robinson föddes på Irland men verkade i England och är främst känd som en flitig skribent.

Efter en resa till Amerika gav han 1883 ut sin bok "The English Flower Garden". Den delade den engelska trädgårdskonstens anhängare i två läger. Han propagerade för en naturlig oreglementerad plantering av inhemskt och främmande växtmaterial och stormade vilt mot all formell design och topiary (figurklippta buskar och träd).

Robinson samarbetade med Gertrud Jekyll och i boken framhålls även många av hennes idéer om plantering av nya härdiga arter och vikten av genomtänkta färger inför all den nu tillgängliga blomprakten. Robinsons envetna kamp mot formalism väckte naturligtvis stort motstånd, men så småningom fick han många efterföljare eftersom det av eko-

Mary Tinney, Irlands ambassadör i Sverige, framför Malahide Castle. Foto Eva von Zweigbergk.

nomiska skäl blev allt omöjligare att skapa och driva stora formella anläggningar.

Ser man sådana trädgårdar som Annes Grove och Mount Usher, då förstår man att William Robinson och Gertrud Jekyll utan tvekan orsakat ett hortikulturellt nytänkande, som nästan motsvarar den omvälvning Capability Brown medverkade till på sin tid. I sin bok "Lost Demense" betraktar Edward Malins även behandlingen av det irländska landskapet som något i sig typiskt och på Irland finns onekligen unika förutsättningar för att utnyttja och införliva både vatten och bergsutsikter i trädgårdarna. Förvisso har denna speciella landskapstyp behandlats med mästerskap både på Powerscourt, Ilnacullin och Birr Castle.

Om resan och vad vi såg

Fredagen 9 september — National Botanic Gardens

Vi började med Botaniska trädgården, Glasnevin i Dublin. Chefen för trädgården, Mr. Aidan Boady, och hans stab demonstrerade delar av det stora växtmaterial vi passerade under rundvandringen. Här har

Romeya tricocalyx med stora vita blommor. Foto M. Wiberg.

man skickligt utnyttjat det mjukt kuperade parklandskapet utmed floden Tolka.

Trädgården, som främst är anlagd för undervisning, innehåller några tidiga och fint konstruerade växthus, ett välförsett arboretum, en klippträdgård, köksväxt- och perenna avdelningar samt en fint anlagd flodö för *Rhododendron* och ljungväxter.

Vid vårt besök imponerades vi av den stora samlingen hortensior som blommade, t.ex. den lilla rosafärgade *Hydrangea macrophylla mariesii*. Alla växter är ordnade familjevis, så här fanns tillfälle att studera bl.a. familjen Hydrangeaceae. Vi stannade inför ett stort exemplar av *Zelkova carpinifolia* med kraftig avenbokslikande stam och beundrade *Indigofera pendula* som blommade och var spaljerad mot en mur. Högst bland träden var nog *Taxodium distichum*, sumpcypressen, med sina 30 meter trots att en tidigare chef i trädgården kapat alla luftrötter för att de såg så missprydande ut. Vattenalm (*Planera aquatica*) samt humlebok (*Ostrya japonica*) och *Ostrya virginiana* stod också härnere vid floden. *Sophora tetraptera* hade fyrvingade ärtbaljor och *Staphylea pinnata*, pimpernöt, ståtade med en mängd uppblåsta fruktkapslar. Egendomlig var *Zanthoxylum schinifolium* med sina taggiga stammar där man tydligen för undvikande av skador toppat taggarna. (Vid Maltesholm i Skåne lär finnas en *Zanthoxylum americanum*.)

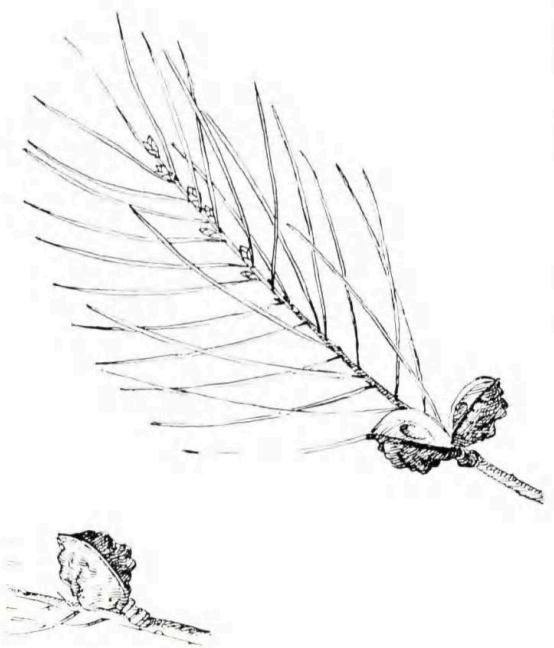
Några av de träd och buskar vi såg i Botaniska trädgården:
+ = blommande ○ = frukt- eller fröbärande

Abies numidica, planterad 1850, Algeriet
Abies fargesii, Kina
Cedrus atlantica glauca pendula, blå atlasceder
Cedrus Libani, Comte de Dijon, libanonceder
Cedrus deodara, himalajaceder
Cephalotaxus harringtonia drupacea, Japan
Cupressus lusitanica benthamii
Cupressus sempervirens stricta
Juniperus oxycedrus, Medelhavsländerna
Picea spinulosa, Himalaja
Pinus ayacahuite, Mexico
Pinus flexilis
Pinus Thunbergii, Japan
Podocarpus salignus, Chile
Pseudotsuga taxifolia montana
Sequoia sempervirens adpressa, amerikansk sekvoja (redwood)
Sequoiadendron giganteum (Taxodiaceae), mammutträd
Taxodium distichum, sumpcypress
Taxus baccata fastigiata, irländsk idegran
Taxus canadensis aurea
Torreya nucifera (Taxaceae), Japan
Tsuga heterophylla albertiana, N. Amerika
Alnus cordata, Korsica och Italien
Arbutus unedo+ (Ericaceae)
Arbutus unedo microphylla+
Berberis rubrostilla○ hybr. B.wilsonae x B. aggregata
Carya glabra (Juglandaceae)
Carya ovata, skidhickory
Dipelta ventricosa (Caprifoliaceae)
Diosopyros lotus (Ebenaceae)
Evodia hupehensis (Rutaceae), Kina
Fuchsia magellanica+
Hydrangea aspera+
Hydrangea macrophylla mariesii+
Indigofera pendula+ (Leguminosae), Kina
Koelreuteria paniculata (Sapindaceae)
Morus nigra○
Ostrya japonica (Corylaceae)
Ostrya virginiana
Planera aquatica (Ulmaceae)
Ribes speciosum, spaljerad mot mur
Sophora tetraptera○ (Legumniosae), Chile
Staphylea pinnata○
Zanthoxylum schinifolium (Rutaceae)
Zelkova carpinifolia (Ulmaceae)

Lördagen 10 september — Malahide Castle, Kildare Japanska trädgården

Malahide Castle, 18 km N om Dublin. Nyligen inköpt av staden. Den tidigare ägaren Lord Talbot, entusiastisk dendrolog, har själv samlat och anskaffat större delen av de 4.000 arter som finns här. Några hundra meter från slottet ligger den muromgärdade trädgården från 1700-talet, men här fanns det efter ett tag inte plats för alla de nya växter lorden ville ha planterade. För att få rum med dessa började han 1950 att utvidga sin trädgård genom att plantera stora buskkvarter både öster och väster om slottet. Entrévägen mot Dublin, stallet, kyrkoruinen och den gamla muromgärdade trädgården bildar nu en stor sammanhängande anläggning.

På slottsmurarna växer *Dendromecon rigidum* och *Fremontia californica*, två buskar som kommer från Kalifornien. Båda är gulblommande och har lång blomningstid, speciellt gäller detta *Fremontia* (maj—sept.). Andra blommande buskar var *Buddleia*, *Ceanothus*, *Hebe*, *Crinodendron* och *Olearia*. *Hakea lissosperma*, en underlig talliknande buske med en "nöt" som, när den torkar, spricker med en smäll.

Hakea lissosperma som vi såg på Malahide. Teckning av Matts Jungstedt.

Några av de växter vi såg på Malahide:

Aesculus parviflora
Buddleia auriculata+, vintergrön, gräddvita blommor
Ceanothus burkwoodii+ (C. florib. x C. hybr.)
Crinodendron hookerianum, syn.: Tricuspidaria lanceolata
Crinodendron patagua+, syn.: Tricuspidaria dependens, vita blommor
Desfontainea spinosa+ (Loganiaceae), Chile
Dendromecon rigidum (Papaveraceae), Kalifornien
Escallonia macrantha+, röda blommor, Chile
Eucalyptus globulus (Myrtaceae)
Eucalyptus gunnii, Tasmanien
Fremontia californica+ (Sterculiaceae)
Griselinia littoralis (Cornaceae)
Hakea lissosperma° (Proteaceae)
Hoheria populnea+ (Malvaceae), N. Zeeland
Hydrangea quercifolia
Nothofagus obliqua (Fagaceae), Chile
Olearia macrodonta (Compositae), N. Zeeland, trädaster
Paulownia fargesii (Scrophulariaceae), Kina

Efter Malahide återvände vi till Dublin och passerade då rosenträdgården i St. Annes Park. Anläggningen är endast tre år gammal och ligger trots den försänkta mittdelen förvånansvärt blåsigt. Varje vår demonstrerar här The Clontarf Horti-Cultural Society hur rosor skall beskäras för att få bästa resultat av odlingsmödorna. Man ordnar tävlingar om årets vackraste ros och meddelar alla sorters skötselråd. Tyvärr var det endast några få av detta 100-tal sorter som vi kände igen från våra breddgrader.

Detta var programmet för ena halvan av sällskapet. Den andra mer hästintresserade halvan fick i Kildare bland annat se den Japanska trädgården.

Den skapades för en skotsk överste, sedermera Lord Wavertree, som lät en inkallad japansk trädgårdsmästare, Tassa Eida, arbeta i fyra år (1906—10) med detta mästerverk. Det är en helt japansk skapelse fylld av symboliska hänsyftningar till människans färd genom livet. Den är med rätta berömd och även för den som vill hitta botaniska påminnelser om Japan kan finna en hel del. Som antydes med några exempel nedan är stora delar av växtmaterialet importerat från sitt ursprungsland.

Cleyera japonica (Theaceae), vintergrön
Distylium racemosum (Hamamelidaceae), vintergrön
Fatsia japonica (Araliaceae)

Eucryphia glutinosa. Foto G. Söderbaum.

Kerria japonica
Larix leptolepis
Orixa japonica (Rutaceae)
Poncirus trifoliata, syn.: Aegle sepiaria (Rutaceae)
Prunus spp., japanska körsbärsträd av olika sorter
Stachyurus praecox (Stachyuraceae)
Thujopsis dolabrata

Söndagen 11 september — Powerscourt, Mount Usher

Slottet byggdes 1743. Arkitekt var Richard Cassel. Vid en brand 1974 förstördes tyvärr de centrala delarna av slottet, men trädgården räknas som en av världens finaste. Den anlades 1843—1875 av den begåvade och podagerplågade arkitekten Daniel Robertson. Anläggningen är monumental och har drag av både italiensk och fransk renässans. Här har också tillkommit en japansk trädgård som anlades 1908 på då torrlagd sumpmark. Där nere finns "grottor" som härstammar från 1700-talet. Planteringen består av körsbärsträd, magnolior, dracenor och japansk kvitten.

Stora träd av *Cupressus macrocarpa* och *C. sempervirens* imponerar liksom en stor *Araucaria*-allé som ligger i slottsfasadens förlängning.

På eftermiddagen såg vi Mount Usher, 48 km söder om Dublin. I denna skyddade dalgång av floden Vartry har fyra generationer av familjen Walpole samlat och planterat mängder av unikt växtmaterial. På flera ställen i floden har byggts dämmen där vattnet porlar och ger liv åt trädgården. Flera broar leder över och ger intressanta utblickar mot den fina avvägningen mellan öppna gräsytor och planteringar.

En stor mexikansk tall (*Pinus montezumae*) med långa silvergrå barr dominerar bland barrväxterna, men det finns också stora *Cunninghamia lanceolata* planterade redan 1880.

Det vackraste vi såg var den fina samling av släktet *Eucryphia* som finns här. Det är ständigt gröna buskar och träd med stora vita anemonliknande blommor med fyra eller fem kronblad och gula eller terrakottafärgade ståndare. *Eucryphia cordifolia*, *E. glutinosa* och *E. lucida* samt ett flertal hybrider dem emellan beundrades. Blommade gjorde också *Lomatia ferruginea* (Proteaceae) med gula spindellika blommor. Den graciösa, höga, gräsliknande växten vid floden med små rosa blommor var en iridacé, *Dierama pulcherrimum*. Mr. Walpole visade med stolthet en blommande *Lapageria rosea* (Liliaceae) spaljerad mot en vägg, därintill, också spaljerad, en *Schisandra rubrifolia* (Magnoliaceae), dekorativ med sina långa frukter.

Några av de träd och buskar vi såg på Mount Usher:

Chamaecyparis Lawsoniana elegans
Chamaecyparis Lawsoniana Wisselii
Chamaecyparis Lawsoniana Stewartii
Cunninghamia lanceolata (Taxodiaceae), Kina
Caragana franchetiana
Dacrydium cupressinum (Podocarpaceae), N. Zeeland

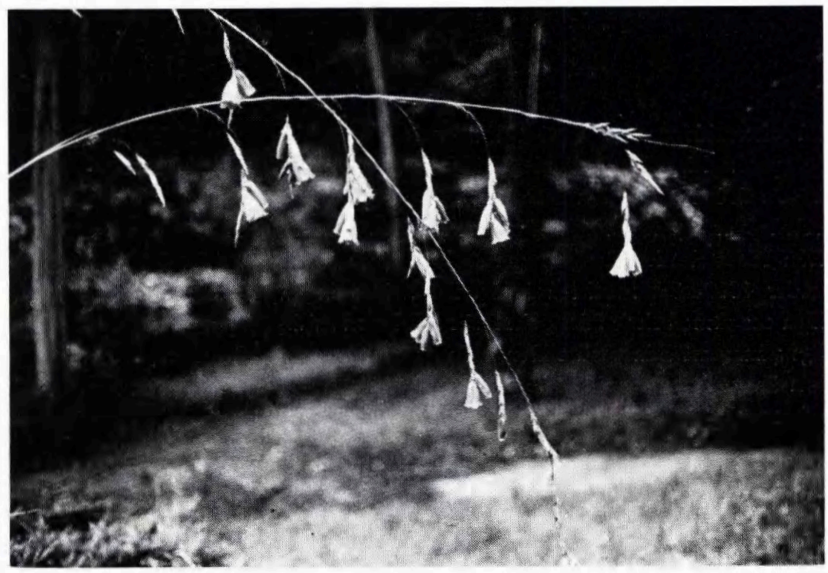
Dierama pulcherrimum+ (Iridaceae)
Emmenopterys henryi (Rubiaceae), Kina
Eucommia ulmoides (Eucommiaceae), producerar gummi
Eucryphia cordifolia+ (Eucryphiaceae)
Eucryphia glutinosa+, Chile
Eucryphia lucida, Tasmanien
Hypoglossum ruscus (Liliaceae)
Juniperus coxii, Burma
Juniperus cedrus
Lapageria rosea+ (Liliaceae)
Lomatia ferruginea+ (Proteaceae)
Phyllocladus trichomanoides (Phyllocladaceae), N. Zeeland
Phytolacca americana°, perenn växt, blå frukter
Picea breweriana, Kalifornien
Pinus montezumae. Mexico
Pseudolarix amabilis, Kina
Romneya tricocalyx+ (Papaveraceae), vita blommor
Rosa setipoda°, flaskliknande nypon
Rubus lineatus
Schisandra rubrifolia+ (Magnoliaceae)
Stewartia sinensis (Theaceae)
Styrax obassia (Styracaceae)
Sorbus hedlundii, Himalaya
Torreya californica (Taxaceae)

Måndagen 12 september — Abbey Leix, Birr, Killarney

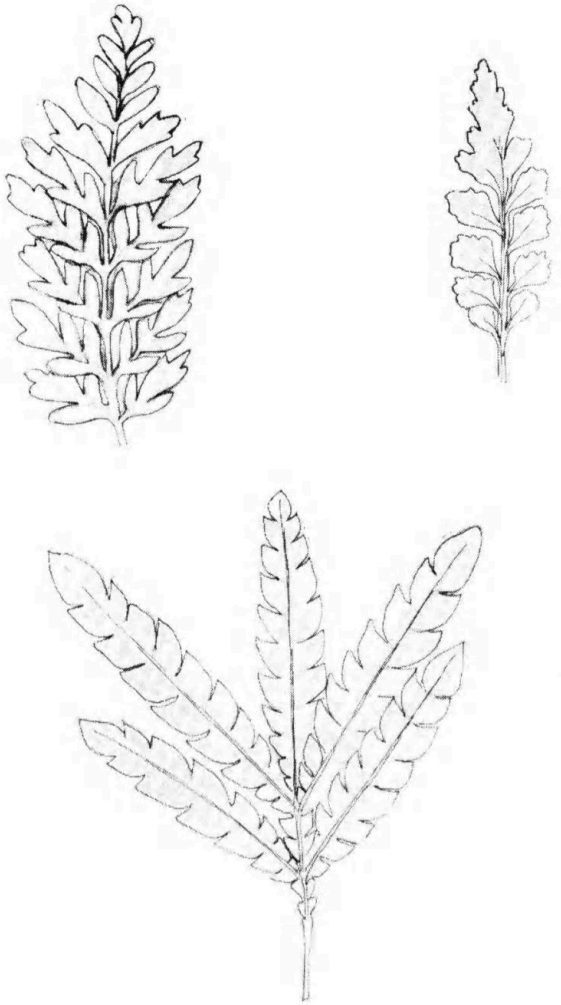
Slottet har ritats av William Chambers och byggts 1773. En vacker lövskog omger entrévägen och här finns en av de på Irland sällsynta resterna av ursprunglig ekskog. Anläggningens karaktär är en "engelsk park" med trädsamlarambitioner. Vi tittade på en grupp ekar (*Quercus lucombeana, Q. aegilops* och *Q. ilex diversifolia*) samt ett vackert tulpanträd (*Liriodendron chinense*) och vandrade genom en vacker lindallé, såg äkta kastanjeträd (*Castanea sativa*), 27 m höga, samt *Castanea Henryi* från Kina, infört av Wilson 1900. Här finns några stora lärkar, möjligtvis bland de först planterade på Irland, en stor *Picea sitchensis* planterad 1836 (med frö hemfört av Douglas), fina exemplar av *Picea smithiana* och en vacker *Pinus wallichiana* planterad 1861.

Några av de träd vi såg under vårt besök:

Abies nobilis, 110—150 år
Picea sitchensis planterad 1836
Picea smithiana, Himalaya
Pinus wallichiana
Betula albo-sinensis septentrionalis
Castanea sativa
Castanea Henryi, Kina
Carpinus betulus, med olika bladformer
Nothofagus antarctica
Quercus cerris, turkisk ek
Quercus ilex diversifolia
Quercus aegilops
Quercus lucombeana (suber)
Liriodendron chinense
Larix europaea, 170 år

Dierama pulcherrimum utmed vatten i Mount Usher. Foto M. Jungstedt.

Blad av *Lomatia*, *Phyllocladus* och *Lyonothamus*. Teckning av I. Jungstedt.

På eftermiddagen kom vi till Irlands geografiska mittpunkt Birr. Detta medeltida slott byggdes om 1810 och har något av försvarsborg över sig, det har också klarat flera långvariga belägringar. Parken från 1800-talet har ändrats och gjorts om nu senast under 1900-talet med två helt olika anläggningar. Den ena utmed floden nära slottet är fylld med skickligt sammanställda växter. Den andra tvärs över parken är en formell anläggning i 1700-talsmanér med rabatter kantade av buxbom och eleganta avenboksarkader att vandra i. Vi fick tillsammans med Lord Rosse gå över den första hängbron i en irländsk park till den tidigare nämnda anläggningen med ett synnerligen intressant och varierande växtmaterial. Växtlistan är orättvist kort, mycket beroende på att allt gick mer eller mindre i språngmarsch — tyvärr.

För den intresserade finns i Irish Gardens av Edward Hyams en växtlista på fem sidor (med planteringsår) över det fina arboretet som vi dessvärre aldrig hann se.

Några av de träd och buskar som fanns på Birr Castle:

Aesculus neglecta
Carrierea calycina (Flacourtiaceae), Kina
Bupleurum fruticosum+, dilliknande buske (Umbelliferae)
Davidia involucrata var. vilmoriniana
Ehretia dicksonii (Boraginaceae), Kina
Liquidambar styraciflua (Hamamelidaceae)
Magnolia dawsoniana, ljust rosa blommor
Mahonia lomarifolia, hög och dekorativ
Sophora japonica (från frö 1936)
Sequoiadendron giganteum

Tisdagen 13 september — Muckross House

Strax söder om Killarney ligger Muckross House. Det är byggt 1843 och är numera hantverks- och hembygdsmuseum för grevskapet Kerry. Det ligger i ett stort parkområde som är nationalpark och har namn efter donatorn Bourn—Vincent. Parken är i engelsk stil med slingrande gångar genom frodig vegetation av allt in- och utländskt material som kan trivas i detta parkbefrämjande klimat. Den sträcker sig utmed södra delen av Louch Leane och runt Muckross Lake söder därom. I sin norra del inkorporerar den de förvånansvärt väl bibehållna ruinerna av Muckross Abbey med sin oroliga historia från den tid då Elisabeth I och Cromwell gjorde nära nog allt för att utrota katolicismen på ön. Utmed Muckross Lake kan man se Killarneys speciella träd smultronträdet *(Arbutus unedo)*, som här nere tillhör den ursprungliga vegetationen. Emellanåt sätter den här så mycket frukt att den en gång var en exportartikel till London.

Här finns vackra häckar av *Griselinia littoralis* med gulgröna läderartade blad samt *Pernettya mucronata*, också vintergrön buske med massor av röda bär; den såg ut som en tät lingonhäck. Dekorativ var den 50 år gamla trädormbunken *Dicksonia antarctica*. Inte långt därifrån stod den storbladiga bux-

bomen *Buxus balearica* och en vintergrön *Elaeagnus pungens maculata* med gulfläckiga blad.

Imponerande var den fina klippträdgården med massor av intressanta växter, bland annat en blåblommande *Haberlaria* med gloxinialika blommor och en liten vintergrön *Hypericum kalmianum*. Dekorativa handflikade blad hade en buske som heter *Lyonothamnus floribundus asplenifolius;* den kommer från några öar utanför Kaliforniens kust.

Några av de träd och buskar vi såg på Muckross House:

Acacia dealbata
Arbutus unedo
Azalea amoena, vintergrön
Buxus balearica
Corokia virgata (Cornaceae)
Dicksonia antarctica (Cyatheaceae)
Daphne laureola, Nordafrika
Elaeagnus pungens maculata
Erica arborea
Escallonia macrantha+, ljust röda blommor (Saxifragaceae)
Griselinia littoralis (Cornaceae)
Haberlea rhodopensis+, perenn växt
Hypericum kalmianum+, små blad
Lyonothamnus floribundus asplenifolius (Rosaceae)
Nandina domestica, bambuliknande (Berberidaceae)
Paulownia fargesii
Pernettya mucronata° (Ericaceae)
Pinus parviflora, Japan
Sarcococca ruscifolia (Buxaceae)

Onsdagen 14 september — Ilnacullin (Garinish Island)

Mr. Annan Bryce köpte 1910 denna nästan trädlösa ö från engelska försvarsmakten. Tillsammans med arkitekt H.A. Peto skapade han här en fantastisk trädgård som är både irländsk och italiensk i sin stil. På dessa 15 har finns en otrolig mängd av tropiska och subtropiska växter. Bland träden var nog *Agathis australis* från Nya Zeeland den största sevärdheten. Den är släkt med Araucarian och har gulgröna lansettlika blad och golfbollsliknande kottar. Vidare sågs ett dekorativt exemplar av *Dacrydium franklinii,* som brukar kallas för Tasmaniens teakträd, och stora träd av *Myrtus apiculata* (syn.: *Myrtus luma*) från den sydchilenska regnskogen. Den är myrtensläkting med kanelliknande ljusbrun bark och små vita blommor. Utmed dammen i den försänkta trädgården finns krukor med "bonsai" av lärk som var 155 år och ek som var 185 år. Här stod också en *Lippia citrodora,* en citronluktande verbenacé, *Leptospermum scoparium* och *Poncirus trifoliata,* förr använd som grundstam för ympning av olika citrusarter.

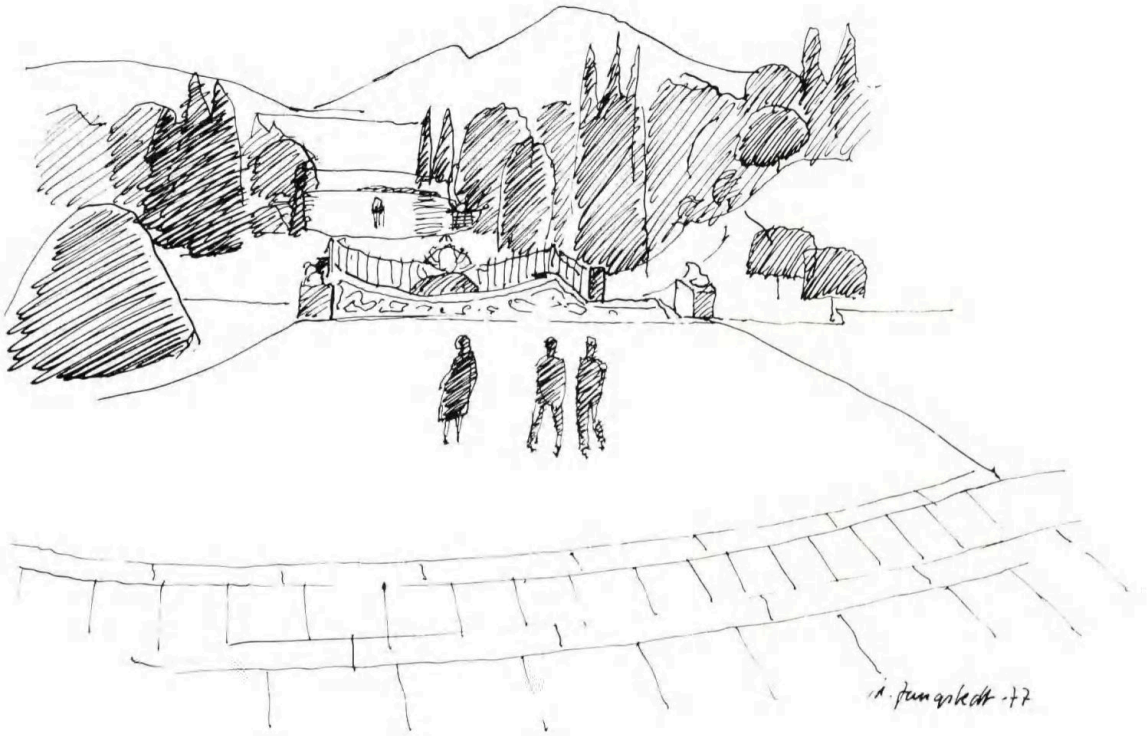
Det vackra vädret, båtfärden ut till denna ö i Bantry Bay med de höga bergen i norr och väst och stora blommande och vildväxande fuchsiabuskar inne i viken vid Glengariff kommer vi alltid att minnas.

Några av träden och buskarna på Ilnacullin:

Agathis australis (Araucariaceae)
Dacrydium franklinii (Podocarpaceae)
Desfontainea spinosa (Loganiaceae), Chile

Dacrydium franklinii. Foto Inga Jungstedt.

Powerscourt mot dammen. Teckning av Matts Jungstedt.

Eupatorium micranthum+
Hoheria populnea lanceolata (Malvaceae)
Itea ilicifolia+ (Saxifragaceae), grönvita blad
Leptospermum scoparium (Myrtaceae), "tea tree", N. Zeeland
Lippia citriodora (Verbenaceae), Chile
Neillia longiracemosa (Rosaceae), Kina
Leycesteria formosa+ (Caprifoliaceae)
Poncirus trifoliata (Rutaceae)
Skimmia japonica (Rutaceae)
Pieris japonica, Forest flame (Ericaceae)

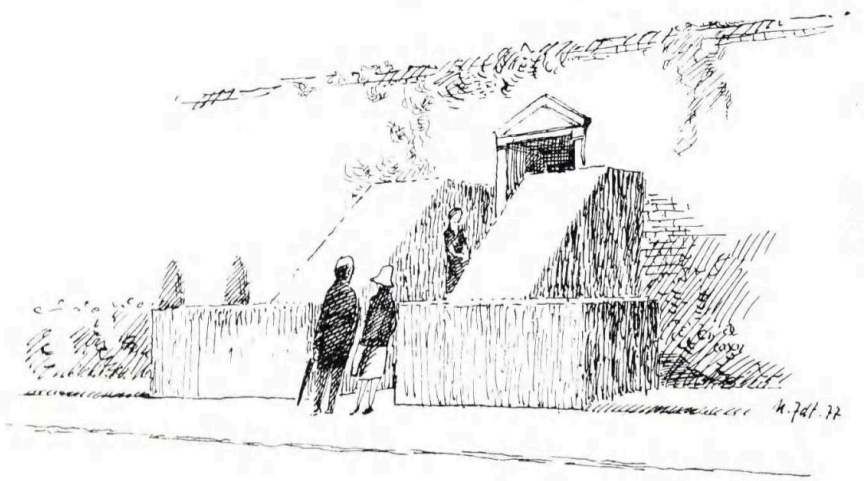
Torsdagen 15 september — Annes-Grove Garden, Fota House

Vi startade med att se Annes-Grove Garden, en herrgård från 1700-talet. Den ligger i en vacker floddal med djup fin mylla och med en minitemp. på 6°C.

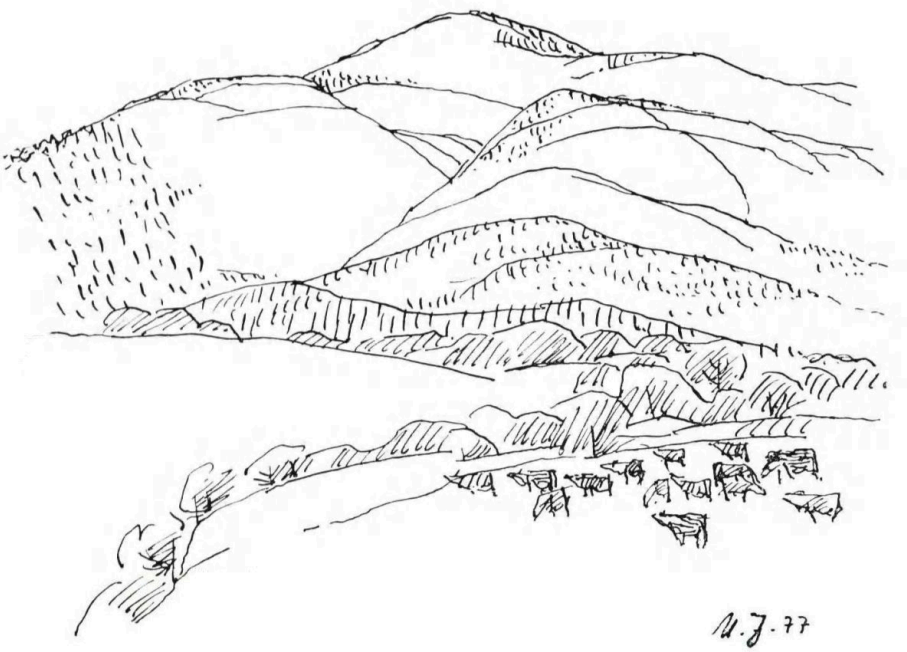
De äldsta träden planterades för ungefär 60 år sedan, vilket när man ser de magnifika volymerna, kan vara en tröst för den som tvekar inför påbörjandet av ett liknande verk. Mr. Anneslys far, som har skapat denna trädgård, har liksom många av hans samtida kunnat dra fördel av de stora plant-hunting expeditionerna i början av detta sekel. (Frank Kingdon Ward-expeditionen t.ex.)

Ägaren visade oss in i den muromgärdade trädgården, där vid entrén stod *Colletia armata*, oerhört vass och taggig, bredvid en vitblommande *Hoheria lyallii*, med häggliknande blommor.

Taxushäckar delade upp trädgården och i dessa klängde den lysande röda *Tropaeolum speciosum*. Perenna rabatter var kantade med buxbom och i dem blommade höga *Thalictrum dipterocarpum*, *Kirengeshoma palmata* med gula vaxliknande klockor och den vackra blåblommande *Perowskia atriplicifolia*, som på engelska kallas rysk salvia och går att odla i Skåne. Vi vandrade ned i trädgården förbi en fantastisk *Cornus controversa variegata* och *Juniperus recurva Castlewellan* till floden genom snår av *Rhododendron*, bambu, palmer och storbladiga *Gunnera*

Mount Congreve. Teckning av Matts Jungstedt.

Mellan Dungawan och Youngal. Teckning av Matts Jungstedt.

Phyllocladus tricomanoides, Fota House. Foto M. Jungstedt.

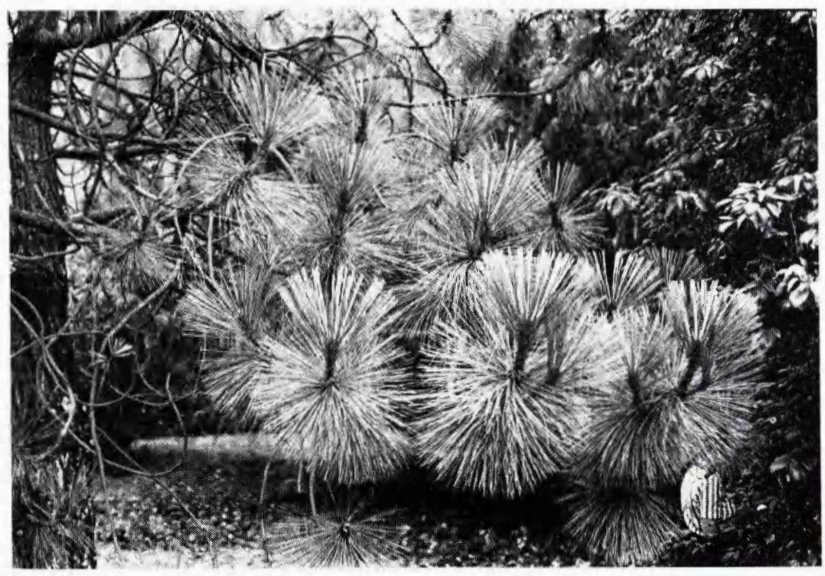
över små broar och tillbaka upp för den branta sluttningen mot huset.

Några av de växter vi såg på Annes-Grove:

Cornus alternifolia
Cornus controversa variegata
Colletia armata (Rhamnaceae)
Fatsia japonica
Hoheria lyallii+ (Malvaceae)
Juniperus recurva Castlewellan
Sophora microphylla
Trachycarpus fortunei

Perenna växter:
Gunnera chilensis
Gunnera manicata (G. brasiliensis)
Euphorbia mellifera
Kirengeshoma palmata+
Perowskia atriplicifolia+ (Labiatae)
Tropaeolum speciosum+

På eftermiddagen såg vi *Fota House* nära staden Cork. En intressant park med träd planterades redan 1820. Ett av de högsta kända exemplaren av ungersk ek (*Quercus conferta*) står här tillsammans med en nästan lika stor *Arbutus menziesii*, skogsträd från Kalifornien. *Phyllocladus trichomanoides* och

Pinus Montesumae. Fota House. Foto M. Jungstedt.

Dicksonia antarctica, trädormbunkar. Fota House. Foto M. Jungstedt.

Torreya californica hör båda till taxusfamiljen. Ett papegojträd *Parrotia persica* med en krondiameter av 16 meter. De båda arterna *Drimys aromatica* och *D. winteri* växer här; det är den sistnämndas bark och blad som brukade användas som botemedel mot skörbjugg eller krydda för att dölja smaken av dåligt kött. Här finns ett litet område med trädormbunkar av arten *Dicksonia antarctica*.

Några av de växter såg på Fota:

Arbutus menziesii
Cornus controversa
Cornus florida
Callistemon linearis+ (Myrtaceae)
Choisya ternata
Drimys aromatica (Winteraceae), vintergröna blad
Drimys winteri
Embothrium coccineum (Proteaceae)
Dicksonia antarctica
Enkianthus japonica (Ericaceae)
Libocedrus decurrens (Cupressaceae)
Lomatia ferruginea+ (Proteaceae)
Magnolia campbelli
Magnolia grandiflora
Magnolia hypoleuca (syn.: M. obovata)
Nothopanax arboreum (Araliaceae)
Parrotia persica
Passiflora coerulea
Pinus montezumae
Phyllocladus trichomanoides

Sequoia Sempervirens planterad år 1847 — 34 m hög och 3,3 m i stamomkrets. Foto M. Jungstedt.

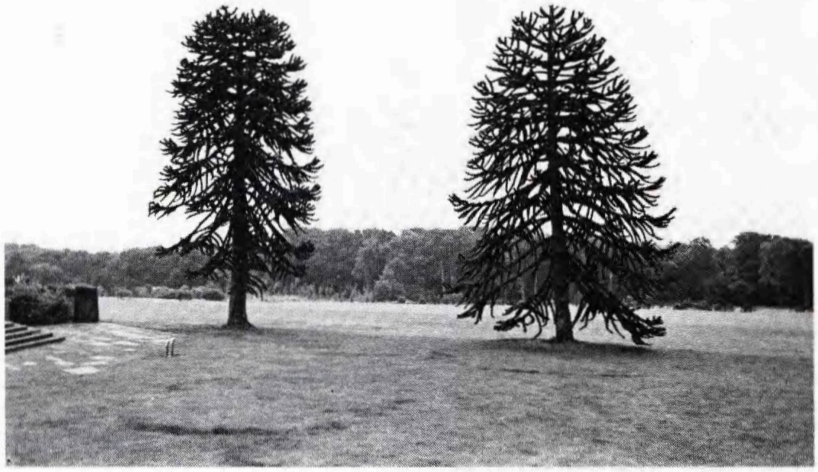

Juniperus recurva och Helmuth Wanderoy. Foto Eva v. Zweigbergk.

Quercus conferta
Salix matsudana pendula
Sorbus sargentiana
Sequoiadendron giganteum
Sequoia sempervirens, planterad 1847, 34 m hög, 3,3 m i omkrets
Torreya californica
Vaccinum corymbosum

Fredagen 16 september — Mount Congreve, J.F. Kennedy Park

Vi for 8 km väster ut från Waterford till Mount Congreve där trädgårdsdirektören Mr. Dool visade oss runt. Trädgården utökas något varje år, kanske delvis beroende på att det finns en plantskola som drivs tillsammans med jordbruk, skog och såg. Kamelia och

Araucaria araucana, Kennedy Park. Foto M. Jungstedt.

magnoliasorter finns här i mängd, tyvärr visade sig endast *M. grandiflora* i blom. Bredvid varandra blommade *Clerodendron bungei* med sina röda blomhuvuden och *Clerodendron trichotomum* med spretande blommor och intensivt klarblå bär. En sällsynt buske var *Rehderodendron macrocarpum* från västra Kina, upptäckt så sent som 1934.

Växter vi såg på Mount Congreve:

Abelia chinensis (Caprifoliaceae)
Azara lanceolata (Flacourtiaceae), Chile
Choisya ternata (Rutaceae)
Clerodendron bungei+ (Verbenaceae)
Clerodendron trichotomum+
Clematis armandii, vintergrön clematis
Cotoneaster Exburiensis, gula frukter
Cotoneaster St. Monica
Fagus silvatica asplenifolia
Magnolia campbellii mollicomata
Magnolia grandiflora
Magnolia sieboldii
Meliosma arnottiana (Sabiaceae)
Osmanthus heterophyllus (Oleaceae)
Osmanthus yunnanensis forrestii
Pernettya x Gaultheria = "Gaulnettya"
Rehderodendron macrocarpum (Styracaceae)
Sciadopitys verticillata (Taxodiaceae)

Vi åt vår medhavda fältlunch i *Kennedy Park* och fredagseftermiddagen ägnades sedan åt denna anlägg-

Myrtus apiculata (M. luma) Foto Gunhild Söderbaum.

Johnstown Castle, vy från slottet ut över dammen. Foto M. Jungstedt.

ning. Dr. Jack Durand och hans medhjälpare visade oss runt per buss i detta stora område. Vi fick se hur man skapat läbälten för att skydda ömtåliga och långsamväxande sorter. 3.000 arter av träd och buskar har planterats och man räknar med att anläggningen så småningom skall omfatta dubbelt så många arter. En del av det planterade är uppdraget genom sticklingar eller frö och många är gåvor från inhemska och utländska institutioner. Även en fenologisk avdelning har startats.

Växter från Kennedy Park:

Araucaria araucana
Aralia spinosa
Abies grandis
Cotoneaster Rotschildianus°
Larix kaempferi
Liriodendron chinense
Pseudopanax crassifolia
Pseudopanax laetus (syn.: Nothopanax laetus)
Pinus contorta
Robinia hispida
Sorbus sogdiana warleyensis°
Taxodium distichum

Lördagen 17 september — Johnstown Castle, Avondale

Johnstown Castle, ombyggt vartannat århundrade, ståtar nu med nygotikens alla tinnar och torn och dominerar hela anläggningen vid den stora dammen.

Både slottet och parken är ett verk av Daniel Robertson, samme man som stått för utformningen av de imponerande centrala delarna av parken i Powerscourt. Vår guide här var Mr. Morris Le Clerc, som efter en lång föreläsning om slottets historia till sist även visade oss runt i den stora parken. En stor *Cupressus macrocarpa* hade en stamdiameter av 3 m och var 140 år, samma ålder hade *Sequoia sempervirens*. En tolvårig *Metasequoia* var redan 10 meter hög. I ljungplanteringen blommade *Daboecia cantabrica* som även finns vild på de irländska hedarna och liknar vår lappljung. Utmed dammen sågs *Cornus sanguinea*, *Gunnera manicata* och *Euphorbia mellifera*.

Stora *Araucaria*, som man tar frö av, och många *Cryptomeria japonica* och *Cordyline* finns här.

Några av de träd och buskar som finns på Johnstown Castle:

Cedrus atlantica glauca
Cupressus macrocarpa
Metasequoia glyptostroboides
Sequoia sempervirens
Acer cappadocium
Cornus kousa
Drimys winteri
Eucryphia — Mount Usher hybr.
Hoheria populnea

Magnolia Wilsonii
Nothofagus procera
Oxydendrum arboreum (Ericaceae)
Plantanus acerifolia

Sista målet på resan var Avondale. Historiskt inte bara för J.S. Parnell men också tack vare skaparen av stället, Samuel Hayes (död 1795), en advokat som redan 1785 motionerade i irländska underhuset om uppmuntran och stöd för odling och underhåll av skog. Han utgav 1794 "A Practical Treatise on Planting and the Management of Woods and Coppices". Helt konsekvent blev detta gods, "the cradle of Irish forestry", 1914 en statlig skogsskola och, som vi nu kunde konstatera, startade man med experimentplantering. Vi kunde bland annat se ett mindre område med barrträd som planterats som sticklingar från speciellt utvalda träd. Vi fick dessutom veta att irländsk skogsplantering i dag utförs till 60 % med *Picea sitchensis* men att också *Pinus contorta* och *Eucalyptus coccifera* används. Här finns även många trädsorter från hela världen valda med tanke på deras eventuella skogliga nytta. Som så ofta i sådana här sammanhang på Irland erbjuds pedagogiskt upplagda vandringsstigar beskrivna i en utmärkt och lärorik guidebok.

Några av de träd vi såg på Avondale:

Araucaria araucana
Abies nobilis glauca
Athrotaxis selaginoides
Castanea sativa, 200 år och 10 m i stamomkrets
Eucalyptus coccifera
Fagus silvatica heterophylla
Sequoiadendron giganteum
Chamaecyparis nootkatensis

Det är förvånansvärt att Irland med sin från början jämförelsevis magra vildflora har en så enorm artrikedom i sina trädgårdar och parker. Ingenstans i Europa har en intresserad dendrolog så stora möjligheter att studera busk- och trädflora från hela världen som just på Irland.

Höjen 7[2]

ESTER MARGARETA SUNDSTRÖM

Fil. kand. Ester Margareta Sundström, medlem i vår förening, som inom konsthistorien ägnat trädgårdsarkitekturen ett speciellt intresse, hävdar i en skrift — "Naturvård förr och nu..." — att trädgårdskonsten, framför allt som den uppenbarar sig i den engelska landskapsstilen, är en form av naturvård aktuell även i vår tid. Den konstgjorda natur som skapas av landskapsarkitekter vid elkraftverk med uppdämda vattendrag etc. är exempel på dessa mönsters nutida användande.

Förf. utgår från vad lantmäteriarkiv (i detta fall Gävleborgs läns) har att berätta om naturvård genom trädgårdskonst och har, för att illustrera sin metod, här valt Höjden 7[2] som kring sekelskiftet bebyggdes med en villa omgiven av en trädgård med drag av italiensk renässans.

Vad gäller det arkiv som här i framställningarna till att börja med anlitas, nämligen vissa distrikts- och länslantmäteriarkiv i Gävleborgs län, kan man göra vissa konsthistoriska preciseringar direkt efter vad ur nämnda arkiv framgår. På den nyare ekonomiska kartan upprättad omkring 1955, framgår sålunda att i byn Höjen, Rengsjö socken skall finnas en herrgård. Låt oss söka efter denna konsthistoriskt eventuellt intressanta byggnad i arkivmaterialet. Hur tillgår detta? Vi börjar i kronologisk ordning med protokoll av den 26 april 1773 över storskifte mellan grannarna i Utbyn, Höjen, Byn och Bergene byar, Rengsjö socken.

På skattebonden Per Hanssons framställning hade detta storskifte kommit till stånd.

Karta med beskrivning över storskiftesdelningen uti tomter, åkrar, svalar, ängar, hemskog, har upprättats år 1772. Den fastighet vi söker har beteckningen 7[1] men fastighetskartan från 1772 upptager ej högre fastighetsnummer än 3. Herrgården är ej heller synlig på fastighetens plats på kartmaterialet. Herrgården finns alltså ej i varje fall år 1772.

Nya kartor och protokoll tillkom vid laga skifte den 18 mars 1874. Gränserna blev då också utstakade i enlighet med hävd. Så blir det ett hopp i tiden fram till 23 april 1963. Av arkivmaterialet framgår att Stina Jonasson, innehavare av firma Bellander & Jonasson, Rengsjö, säljer till Midnäs Industriaktiebolag (firman bildad 1946, likviderad 1970) Rengsjö, ett område om 4.300 m² av fastigheten Höjen 7:1 i Rengsjö socken (det försålda området avser den s.k. disponentvillan med tillhörande trädgård, se bifogad skiss). Köpeskillingen hade bestämts till 70.000 kronor; varför sammanträde hållits 9 dec. 1963 för bildande av tomtplats omkring "Herrgården" å fastigheten Höjen 7[1].

Av arkivmaterialet framgår att firman Bellander & Jonasson då tecknades sedan 15 april 1922 av fru Anna Kristina Jonsson enbart, då Bellander utträtt ur firman (enl. Handelsregistret). Hon var då ensam ägare till Uby 2[8], Höjen 2[20], Höjen 2[2] samt del av Byn 3[9]. Fru Jonsson å Herrgården var alltså 1922 med disponentvillan som centrum ganska stor fastighetsägare å orten. Därav utbrytes fastigheten, "Herrgården", 7[1] ur fastigheten 2[2] och nybildas som ovan vid försäljningen, då fastigheten av Jonsson försäljes till Midnäs Industriaktiebolag. I detta sammanhang framgår att sedan laga skiftet 1874 fördelningen i ägoslag för Höjen 2[2] (varur "Herrgården" är utbruten) har betydligt förändrats. Sålunda har all inrösningsjord å hemskiftet igenlagts till skogsmark i den mån den icke försålts. Vad gäller laga skifteskartan från 1874 uppvisar denna å fastigheten 7[1]:s område dock endast en mindre åbyggnad. Icke någon större åbyggnad.

Därför framgår att Herrgården i Höjen bevisligen är byggd efter 1874 men före 1922. Det har vi kommit med hjälp av arkivmaterialet.

För att utreda huruvida den å 1874 års karta inritade mindre åbyggnaden ingår i Herrgården som flygel förflyttar vi oss så till platsen.

Här skall dock nämnas att å kartan upprättad 1772 för storskifte 26 april 1773 finns icke någon byggnad utritad; kartan tyder dock på att Herrgård-tomtområdet då varit delaktigt i samfällighet nämligen båthus vid båthusplatsen Östersjön. Detta bör nämnas i sammanhanget, då anknytning till båthus och båthusplatsen bör ha påverkat "Herrgårdens" trädgårds utformning. Båthuset är i förhållande till trädgården utlagd på ungefärligen motsvarande sätt i terrängen som å Drottningholm badhuset i förhållande till trädgårdsparterren.

Det ska dessutom nämnas att Herrgården efter försäljningen 1963, då området blev utbrutet ur fastigheten 7^1, erhållit fastighetsnumret 7^2.

Spänningen stiger, när vi en halvmulen april-lördag är på väg till Höjen. Skall Höjen 7^2 visa sig vara en sekelskiftes-villa i provinsiell Ragnar Östberg-stil eller skall det hela bli en besvikelse, där benämningen "Herrgården" å kartan visar sig vara rent falsifikat?

Vid framkomsten till Herrgården framgår att denna är något förfallen. Den är dock, utan att vara ett arkitektoniskt mästerverk, ett mycket lyckat prov på arkitektur och trädgårdsarkitektur från troligen omkring år 1900. Arkitekturens släktskap med Ragnar Östbergs är ej att taga miste på; vissa yttre likheter med Östbergs villa Brudnäs står att finna. Huruvida Höjens arkitektur har samband med Östberg återstår dock längre fram att fastställa.

Den höga mangårdsbyggnaden är utrustad med två lägre flyglar. Hela anläggningen ligger högt uppe på en bergknalle och läget har osökt givit tillfälle till en tuktad trädgård i italiensk renässansstil. Villans trädgård bör ofrånkomligen rubriceras som nyrenässans, om ock någon provinsiell sådan; villans balkonger på södra och norra sidorna uppbäras av förenklade kolonner utan kapitäl och byggnadens hörn har Tessin-inspirerade refflingar, liknande murverket å Stockholms slott. Allt detta senare i typisk Östbergsk sekelskiftesstil, varför man därigenom torde våga sig på en gissning angående byggnadens ålder mera exakt än tidigare: vi föreslår en tidpunkt omkring 1900—1910. Vi behövde alltså långt ifrån uppleva någon besvikelse vad gäller den gamla, avsides belägna fastigheten Höjen 7^2.

Taket är brutet, i fina proportioner, med små vindsk:por på tredje våningen (utan att vara mansard-tak), och täckt med grönmålad plåt. Trädgården upptar mest barrträd, därav vissa klippta, tuktade, symmetriskt placerade gamla granar, höga och smala, samt ett antal fruktträd. Vissa gångar är osymmetriskt ordnade å tomtområdet. Här ute på landet har arkitekten faktiskt åstadkommit en stilfull Villa d'Este-liknande anläggning, inte helt anspråkslös.

Av den från sjuttonhundratalet observerade gamla åbyggnaden finns ej spår.

Gårdsplanen rymmer vidare en mindre lekstuga av föga intresse. Norra delen av trädgården omgives av en granhäck. "Japanska" tallar finnas välfunnet placerade i det kuperade landskapet, där de utgör förtjusande objets trouvés.

Att Höjens Herrgård med sin ytterst trevliga trädgårdstil fått så få efterföljare å orten torde sammanhänga med att detta är en stenhusanläggning. Å orten föredrar man i övrigt trähus, vilket är det vanliga. Just därför är Höjens Herrgård ett vackert exempel på i det närmaste storstadsmässig villaarkitektur närmast mitt ute i storskogen.

Att söka efter arkitekten till Höjens "Herrgård" torde numera vara lönlöst, då senaste ägaren, Midnäs Industri AB, håller på och avvecklar sin verksamhet, och den tidigare ägaren, fru Johnsson, saligen avlidit eller så avflyttat till annan ort. Höjens "herrgårds" intressanta samband leder under alla omständigheter till Söderhamns kyrkogård.

Den i slutet av 1800-talet uppförda huvudbyggnaden har med all sannolikhet varit inom orten inspirerad av Söderhamns kyrka, Ulrika Eleonora. Mycket tyder på detta; de med kungliga slottet i Stockholm påminnande rusticeringarna i hörnen, "kyrktuppen" som tronar högt över mangårdsbyggnadens tak, den om italiensk barock påminnande trädgårdsanläggningen.

Likaväl som Hälsingland här å området har en egen minimal Östersjön, lika väl har orten i Höjens herrgård fått ett eget minimalt italienskt residens. Proportionerna torde vara, om ej exakt desamma, så dock någonting i den stilen. Enligt min mening bör man dock för den skull ej förringa värdet av en dylik ny-klassistisk anläggning här ute å bond-landet. Höjens herrgård har intet av "bonde-slottets" säregna kultur-atmosfär, men det är en äkta importvara från sydligare trakter, och en vacker landsortsvariant av Ragnar Östbergs villakonst.

Mazes past, recent and presently

RANDOLL COATE

Vår medlem, engelsmannen Randoll Coate, som lärt sig uppskatta Sverige under sin tid vid ambassaden här, blev tidigt fascinerad av labyrinter. Intresset hölls vid liv under studierna vid universitet och konstskola och har, trots de hinder som kriget och civil verksamhet lagt i vägen, resulterat i ett fördjupat studium av denna gåtfulla företeelse. Därvid har äktenskapet med konstnärinnan Pamela Dugdale Moore, som målar i en abstrakt, labyrintinspirerad stil, också spelat en roll.

Coate har utfört ett flertal trädgårdslabyrinter, den senaste i den berömda barockträdgården vid Beloeil i Belgien. Han anser att en labyrint i symbolisk form skall framföra ett budskap, ett ägarens testamente till framtiden och ge uttryck åt platsens karaktär. Det är inte bara fråga om en lek med former, formerna skall ha en djupare mening. Detta är vad som i myt och forskning intolkats i de uråldriga labyrinter man finner i alla gamla kulturer och inte minst här i Norden.

I sin artikel ger förf. uttryck åt tankar som dessa och berättar också om utförda och planerade labyrinter.

Randoll Coate arbetar f.n. med en bok i ämnet.

Long after the voices of the winds had eroded their coiling chambers in ageless stone, the mystery of the Word fashioned its tender maze in the shell of man's ear. "In the beginning was the Word" and the word was Labyrinth. Its etymology is still as obscure as are the ways of the deity. Its meaning is a mystic way, deceptively devised, in which man may lose himself and find himself again — or discover himself. Originally its message, written in characters larger than life, was a manner of braille for bare feet in the blind search for understanding of the mysteries of the universe, birth, death and afterlife. Built of stones or engraved on stone, it was the earliest graffiti of our troubled and confused world. Tribal Africans, white cave dwellers, Hopi or Navajo Indians have all, in their day, scratched or chiselled their labyrinthine concept of life. Although oceans apart, these carvings have a significant sameness: the sun or the cosmos, the matrix or womb, the male glans or godhead; religious or erotic — one and the same if you take love as the common denominator of human purpose.

Whether we ignore or indulge it, labyrinthism is inescapably in us and about us. From birth our first reaction is one of amazement, source of our earliest motivation. As we grow up, we go about our devious ploys, elbowing our way between the walls of our limitations, halting at the crossroads of our indecision: will it be the broad, flashlit corridors of power, or the obscurity of the narrow unbending path, or the middle course, gracefully sinuous, disquietingly random? — some of us casting a too-late eye down the elysian vistas of rejected alternatives or missed opportunities. And at the end of the way, there lies the goal — for some of us the planned objective, for others chance destiny or merciful halt; and beyond

The maze in the Chartres Cathedral. A geometrical design related to the architecture of the cathedral itself, it represents the Tree of Life and served as mini-pilgrimage for the faithful.

Labyrint i katedralen i Chartres. En geometrisk figur anpassad till katedralens arkitektur, som föreställer Livsträdet och där de troende kunde göra en pilgrimsfärd i smått.

"Landscape with the fall of Icarus" by Peter Breughel the Elder.
"Landskap med Icarus fall" av Peter Breughel d ä.

that, for all of us on equal terms: the "Way Out". Wherever we imagine ourselves to be, our lives follow the lines of a predestined or spontaneous maze. Hence the manner in which we build our cities: giant horizontal and vertical labyrinths because that is our natural habitat. We are still troglodytes, burrowing in stone, steel or concrete; atavistic as dogs trampling down their aboriginal grasses, we go round in ever narrowing circles to our resting place. Biologically each one of us is a world of mazes, interlocked, commingling, interacting, immensely intricate. From the highly sensitive cumulus formations of our brain, the forest of ramifications and foliations of our nervous system, to the arterial network of our bloodstream coursing underground through veins of flesh pink rock. Our simplest, most spontaneous actions, our breathing, defecating, copulating, go through long circuitous passages of daedalian complexity. Every man is a maze, literally "to his fingertips": consider the perfect labyrinth of his thumbprint!

The greatest Maze artificer of all time, Daedalus, is immortalised for his labyrinth designed to contain and confound the Minotaur, the arch-enemy, the symbol of the centre. Daedalus's subsequent imprisonment with his son Icarus inside his own labyrinth, confounded in turn by the masterwork of his creation, their winged escape, the fall of Icarus, victim of the Sun — all this is more than Minoan myth or symbolism of life; it is a world heritage, the artist's universal reality. If one excepts the more recondite evidence of the labyrinth in the valley of the Nile, Daedalus may be called the first calligrapher; his labyrinth, the first book, a 3-dimensional volume, its spoken message gouged out of silent stone.

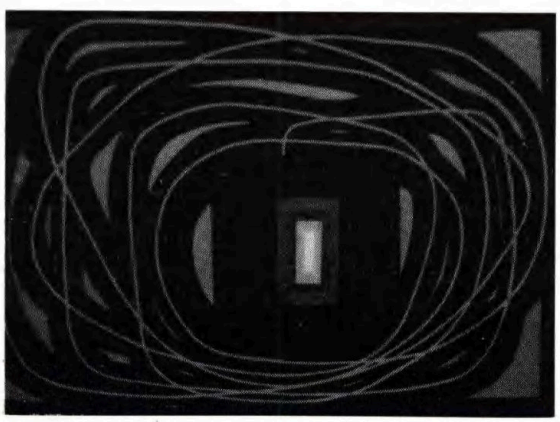
Borges, the poet of labyrinths, somewhere wrote: "Tsúi Pen must have said once: 'I am withdrawing to write a book', and another time: 'I am withdrawing to construct a labyrinth'. Everyone imagined two works; to noone did it occur that the book and the maze were one and the same thing".

As old as time, labyrinthism is provenly twice as old as Christianity and was wholly absorbed by the new faith. The matrix image re-emerged as the Virgin; Minos, the lawgiver, became Moses; Daedalus became Abraham; his son Icarus, Isaac. The Church even took over the labyrinth design as such for its own practical usage — that it achieves the longest possible distance in the smallest possible space. Thus, by means of marble maze designs set into the floor of their transepts, the great churches offered the faithful a token pilgrimage *sur place,* arduously followed by them on their knees all the way to "Jerusalem" as the goal or centre of the labyrinth was called. The most remarkable of these is in Chartres Cathedral. In its exalting and awesome beauty, the Cathedral maze is one of the most overlooked and trodden over, yet most worthy of study. Like so many other christian mazes, its circle (identical in size to the famous rose window) represents the Cosmos and within it, the Tree of Life. Its measurements and siting are intricately related to the astrological architecture of the Cathedral, the geometry

of which is based on the solar (male) and lunar (female) systems — uniting the Mother of Christ and the patriarchy of the Church.

As all art forms, the labyrinth went though its dark ages to reappear much later as the plaything of Kings and noblemen, when monarchy had assumed absolute or divine power. The Hampton Court maze, probably one of the most visited in Europe, built for Henry VIII, was then nothing more than a *divertissement du Roy*. Now, at twopence a visit, it is the people's delight. In the shape of a trapeze of simple geometric design and modest dimensions (222 ft x 111 ft), it has been patched up over the years, its walls now a medley of hawthorn, holly, hornbeam, privet, sycamore and yew. Despite its unkempt appearance and uncomplicated asymmetry, this maze brings joy to thousands of children of all ages locked inside its evergreen conundrum, their excited cries as shrill as a venue of starlings.

The revival of the horticultural maze really came about in the XVIIIth century, the Age of Reason, of ambitious and orderly gardens, designed to reflect and extend the linear purity of its many-windowed mansions. Fashion favoured topiarist and wigmaker alike, but nature, more lasting, less fickle, has left us an abundance of formal gardens, topiary fantasies, and not a few mazes. The garden has even, in places, invaded the home, as in Avebury Manor, where the topiary garden has been reproduced — with most happy effect — in plaster relief on one of the reception room ceilings. France and her neighbours were then certainly, and without doubt still are, the richest repositories of these horticultural *tours de force*. The labyrinth was then a status symbol and this may explain why so many garden plans of stately homes included a maze which no longer is — or never was. The elaborate bird's eye view of great estates, with cherubs blowing wind on unruffled trees, bears evidence of these unfinished dreams. When so much was lavished on the other adornments of gracious living, it is sad to think on those unfulfilled promises of topiary wonders. The family portraits in oil abound, but the portraits in yew, reflecting a whole epoch or dynasty, are regrettably few.

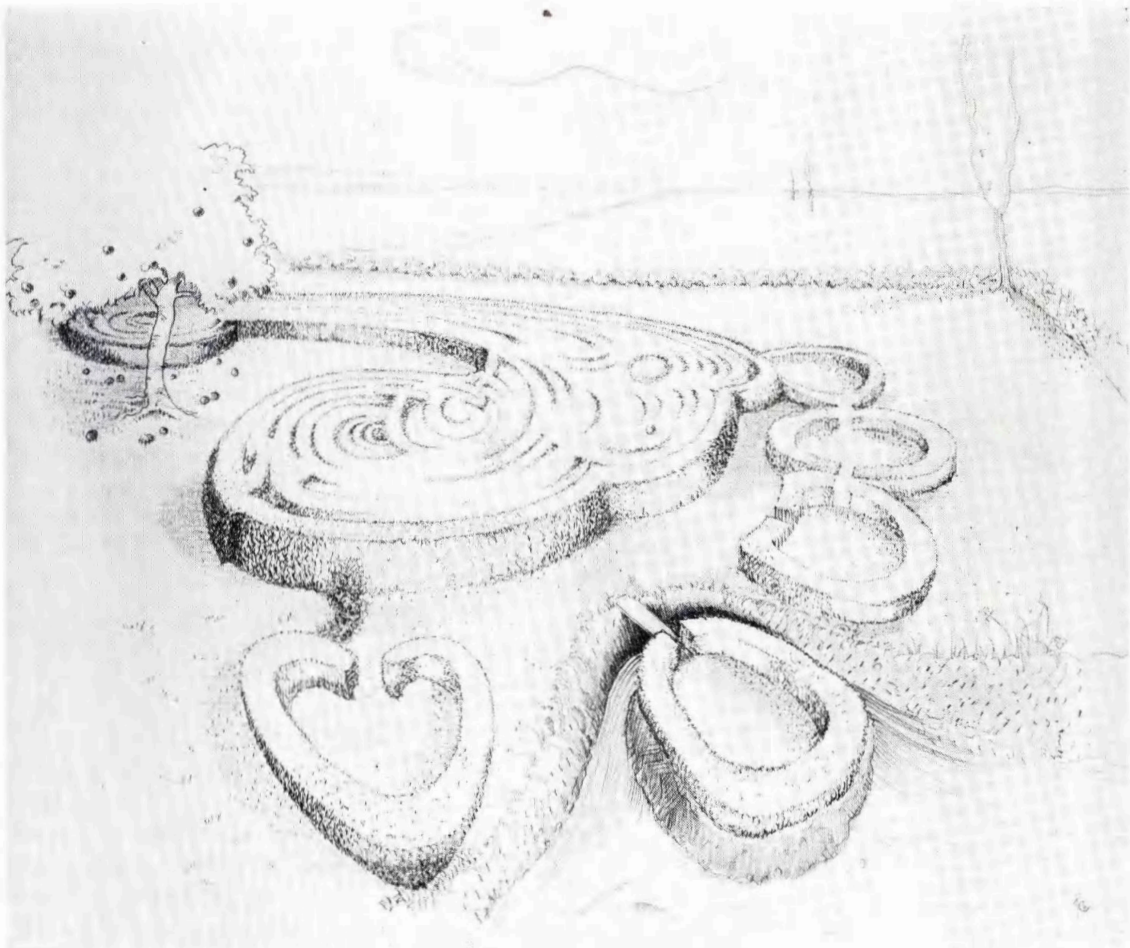
"Labyrinth II" by Pamela Dugdale Moore.
"Labyrint II" målning av Pamela Dugdale Moore.

In the present age of labyrinthine devices to defeat traffic congestion: spaghetti junctions, time and space allocations, defined air lanes and forays into space to enlarge human-horizons, — the creative mind has once more turned to the microcosm of the maze. Mazes to divert and engulf the hordes which yearly invade the homes and gardens of the past. Artists, television, funfairs, even toy and game inventors have revived the maze craze. Borges has recreated labyrinth poetry; Michael Ayrton, its prose and sculpture; Hundertwasser has explored its mystique in vortices of hallucinating depth and colour.

My faith in this esoteric art was recently reaffirmed when I was invited to meet and breakfast with another mazemaker. How would I identify the unknown caller in a crowded hotel foyer? Anonymous in his leather jerkin, yet immediately recognisable: he came in with his priceless wooden model under his arm, carried as casually as the morning newspaper. We pored over the sheer simplicity yet baffling complexity of his maze. My host, Lord Eliot, genial creator and wit, had stepped out of the 18th century to delight and astonish the 20th. We were instantly on the same daedalian wavelength. We had broken fast — the long fast of labyrinths and mazes.

I have wondered what spell is cast — on me at least — by parallel lines, a flawless pattern of glistening furrows, a perfect alignment of vines rising over the hillcrests like arrested waves. With Icarus fittingly in the background plummeting down into the wine-dark sea, Breughel's ploughman is more than the magician of our bread and wine. The parallel lines of his ploughshare are man's challenge to infinity. They serve as railtracks to the endless journeyings of the mind. In early childhood I was lost in a doodle-dream of *magnum in parvo*, contriving coaches into pumpkins. The only rule of the game was that the pencil should keep to ruler-straight or circular, equidistant lines.

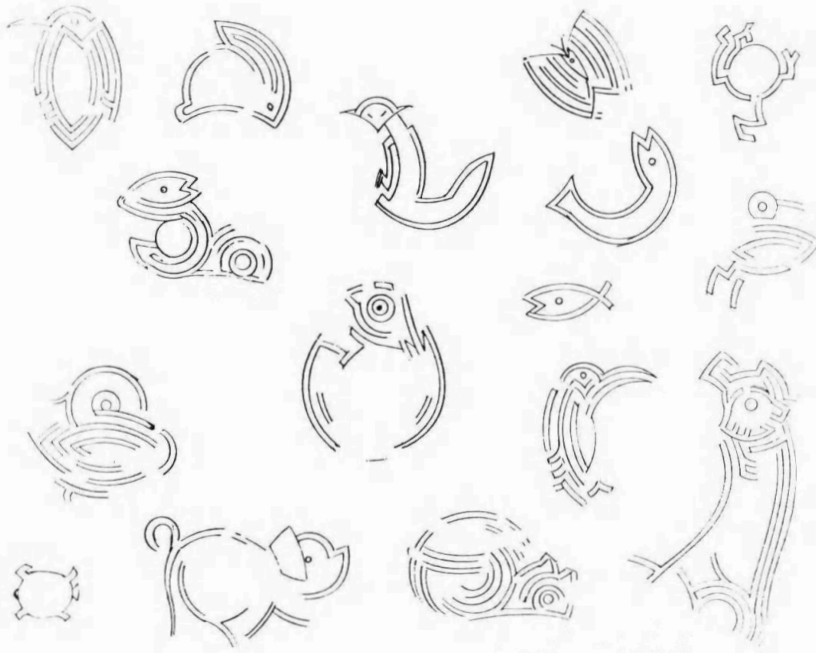
For me the poetry of form was, in Plato's words, "the beauty of straight lines and circles and the plane

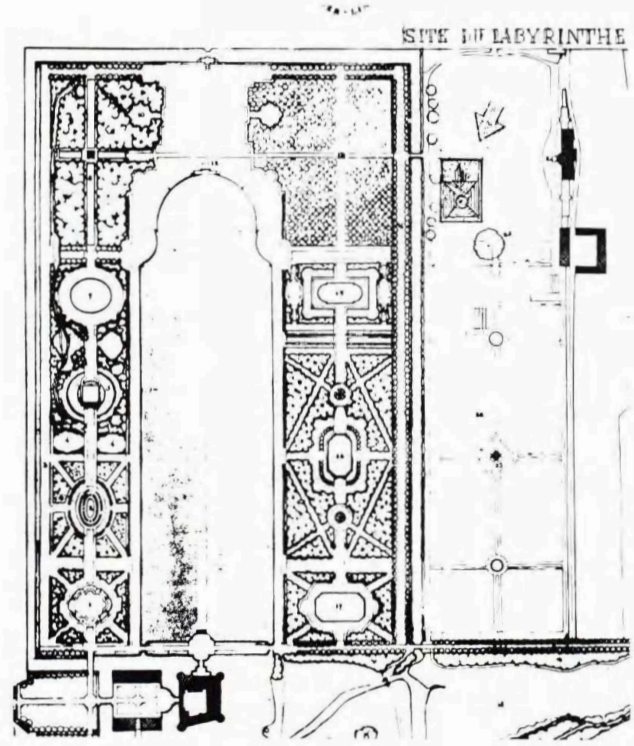
The Letchdale yew maze: the footprint of a giant stepping into the river Leach — each toe a separate garden of allegorical shape
Idegranslabyrinten vid Lechdale: fotavtrycket från en jätte som kliver ned i floden Leach — varje tå är en trädgård för sig med allegorisk utformning.

or solid figures made of them by lathes, rulers and angle measuring instruments. These, in my opinion, are not only relatively beautiful, like other things, but are eternally and absolutely beautiful". The perfect vessel, the obvious vehicle for such a discipline was the labyrinth. My designs from pure linear abstracts developed into figurative abstracts: I had discovered Archimboldo and Escher, my masters. Symbols within symbols, statements within shapes, each part dovetailing within the whole. "In principio erat Verbum". What masterpieces of labyrinthine design I was to discover in the missals and biblical illuminations of the Vatican library, in the doodles of da Vinci and Dürer, and in the tiered paddy fields of China, in the monumental rock upheavals of America, in the sartorial elegance of the zebra!

The shape of the maze is often suggested by the land, its content by the landowner. The maze is *his* book. My first commission, the Lechlade Maze, was conceived in Circeo, where the proximity of the cyclopean wall, of the giant sorceress herself, gave birth to the idea of a Colossus footprint — the imprint of man on earth, an imprint such as would be left by a giant as tall as the Eiffel tower. In a *folie de grandeur* we decided the maze should contain *all* the fundamental symbols of man: the two sexes, the Trinity, the four elements, the five senses, the ten planets, the twelve signs of the zodiac . . . and so on. For the owners' children who would grow up

Some of the animals to be found in the pattern of paths and hedges of the Lechlade maze.
Några av de djur som ingår i mönstret av gångar och häckar i Letchdalelabyrinten.

Plan of the Chateau de Beloeil and its extensive formal gardens, where beech and hornbeam predominate. The gardens, often throught to be inspired by Versailles, in fact predate it.

Plan av slottet Beloeil i Belgien med dess vidsträckta formträdgårdar där bok och avenbok dominerar. Trädgårdarna, som ofta ansetts inspirerade av Versailles, tillkom i verkligheten tidigare.

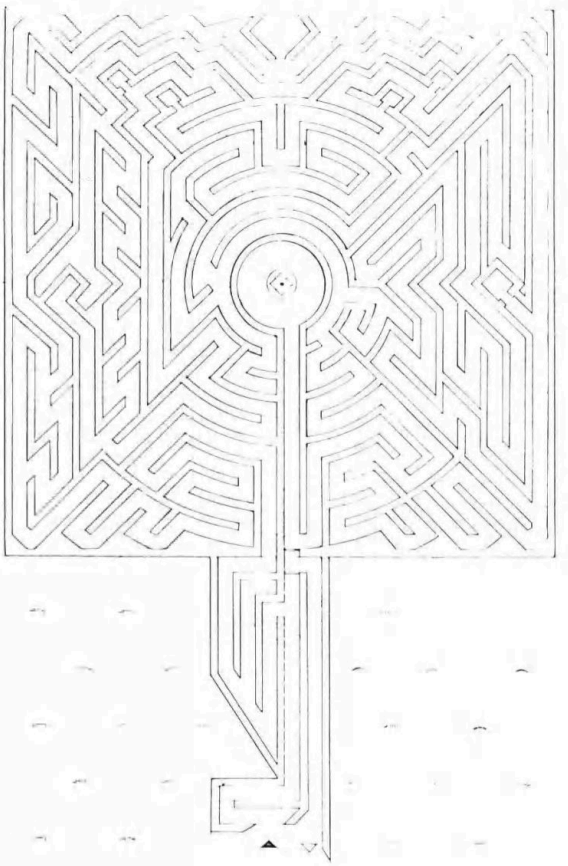
with it at twice the speed of its yew bushes, I added Noah's ark and some thirty animals of the English countryside. The foot thus grew until it was too big for its destined field. As the river Leach swirls round one end of it, a dramatic solution had to be found: we built an island in the river in the shape of the foremost toe!

A later maze of fast growing beech will soon catch up and outgrow the yew maze on the Leach. Designed for the stateliest home of Belgium, the Château de Beloeil, it had to be formal to harmonise with the gardens *à la française*. It had to be striking to take its place amid water pieces vying with those of Versailles in splendour, amid avenues without end or equal, bordered with beech and hornbeam of such majestic height that scaffolding on wheels is required to trim them. Prince Antoine de Ligne wanted the maze therefore to soar on high and so the pyramid-maze idea was born. To achieve such a profile meant starting from a quite low height at the square exterior, each successive row of hedges graduated upwards by 50 centimetres to the central apex.

The place name, Beloeil, is so evocative of deep vistas of water, grass avenues and trees in serried ranks, that I made it the leitmotiv of the maze path. To confuse the visitor, his route is designed to spell the anagram BELLE IO. This not only leads him into the final circular 'O', but revives a classic myth with a Minoan flavour. Lovely Io, pursued by Jupiter, was changed into a female Minotaur, half woman, half cow, and thus escaped his amorous advances by fleeing — aptly — to the land of the Pyramids. Greek mythological, Egyptian monumental, Beloeil poetical — all converging into a maze-portrait of a distinguished dynasty.

The latest maze drawing, which I am presently taking out to Sweden, is designed for Värmlands Säby. The problem there was the narrowing at one end of the field allotted to it. Baroness Louise Falkenberg sent me her inspired solution on a postcard showing a still-life of eggs entitled "Zeitlose Dinge" (things beyond time). "Why not", she wrote on the back, "a thing beyond time?" Delighted I wrote back: "Why not a *falcon's* egg?" (it has a very distinctive shape). From then on everything fell into place. "Happiness is egg-shaped" it is said. Apart from including the Falkenberg armorial device and Baron Henric's initials, I was given a free hand and set about designing this giant egg.

My thoughts turned to Sweden, its ubiquitous trees, its worship of the sun. The cosmic egg would contain the Tree of Life. The yoke of the egg would represent the golden midnight sun. Then I peopled this paradise with Adam and Eve, the Serpent and the forbidden fruit, the Angel's flaming sword. To stress the leitmotiv of the sun as the apotheosis, I set myself the task of making all measurements relate to the solar cycle — eleven years. I gave the sun a diameter of 11 yards, the apex of the egg a radius of 11 yds.; the width of the field just admitted an egg-width of 44 yds., and the height of the egg fortuitously came to 55 yds. Uncannily this gives an egg circumference of 154 yds. The correct

Plan of the Beloeil beech maze. The place name can be deciphered in the east and west triangles of the pyramid shape — the letters on each side are facing the central 'O'.

Plan av (den nyanlagda) boklabyrinten vid Beloeil. Platsens namn kan dechiffreras i de östra och västra trianglarna av pyramidformen — bokstäverna finns på ömse sidor och riktade mot 'O':et i centrum.

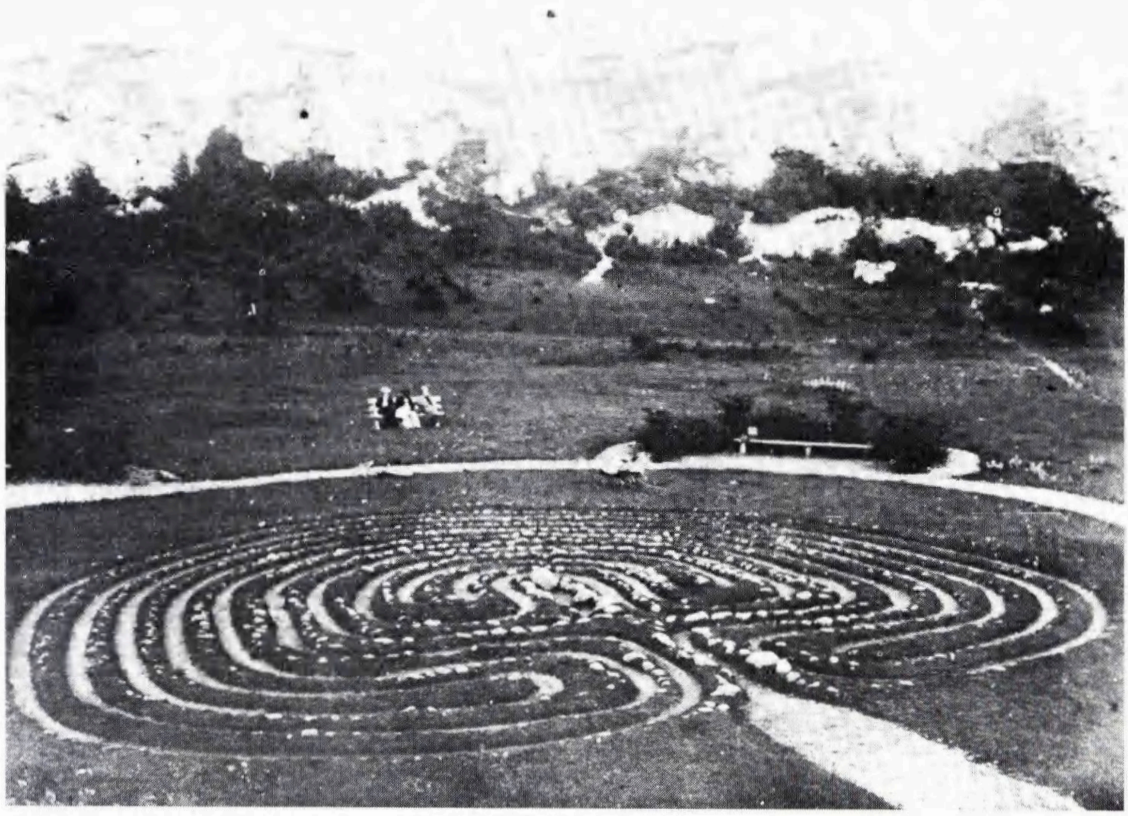

The Värmlands Säby maze.
In the shape of a falcon's egg, it symbolises the Garden of Eden. Adam and Eve and the sun are shown in light shading. The Tree of Life and the Serpent are shown in black. The maze also spells out VÄRMLANDS—SÄBY— the knots in the tree trunk providing the two dots over the 'A'.
The locked gateways leading to the ultimate goal are not indicated on this figurative plan, so it is not possible to follow the complete route of the maze.

Labyrint vid Värmlands-Säby (planerad).
Med formen av ett falkägg symboliserar den Edens lustgård. Adam och Eva och solen i skuggad teckning, Livsträdet och ormen i svart. I labyrinten kan också urskiljas VÄRMLANDS-SÄBY — utbuktningarna på trädstammen ger prickarna över 'A'. De stängda grindarna på vägen mot det slutliga målet har inte utmärkts på denna plan och det är därför inte möjligt att följa hela vägen genom labyrinten.

pathway to the goal adds up to 429 yds., the total length of pathways to 880 yds. *All multiples of 11.* I felt strangely 'guided', spurred on to conjure up some novel Columbus egg trick: the maze would have two entrances, one for the Adams, one for the Eves, and two separate ways wandering all over the maze, yet never reaching paradise until He meets Her in Adam's rib — where else? From then on, each armed with one half of a golden key, they may together unlock Adam's rib-cage, go on from Adam's body into Eve's, from Eve to the Serpent, from the Tree of Knowledge into the Sun.

One last serious problem remained. What bush would grow in a continuous hedge form in Värmland's climate and latitude? The answer came from the Swedish experts: *Amelanchier Canadensis Spiccata.* May this bush unusual for mazes thrive, and may this *different* maze give its owners, and all who visit lovely Säby, a happy return to genesis and a taste of paradise.

A prehistoric maze — "Trojaborg" — near Visby, Gotland, Sweden.
Trojaborgen, Visby. Copyright Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Stockholm. Foto J. W. Hamner.

Visingsborgs Örtagård

— ett återupplivande av traditioner från Brahe-tiden.

INGVAR GRANHALL

Visingsö är ett populärt turistmål, vilket den gångna sommaren 1978 gett ett nytt bevis på. Men den vackra ön har ju också mycket av historia, kulturminnen och ovanlig natur att bjuda besökaren. Fyra perioder har särskilt lämnat märken efter sig på "Öa", som den heter i folkmun.
De stora gravfälten vittnar om en rik blomstring och stor befolkning under brons- och järnåldrarna.

Till Näs slott på öns södra ände är Sverkerska och Erikska kungaätternas öden nära knutna och i hög grad även Folkungarnas. Fyra, kanske fem, svenska kungar slutade sina dagar där — från Karl Sverkersson 1167 till Magnus Ladulås 1290. Av denna "rikets klenod" återstår nu endast en av Vättervågor halvt bortsköljd ruin.

En annan ruin, den av Visingsborg slott på öns mitt nära hamnen, minner om det mycket omfattande Braheska grevskapet, som hade sitt högsäte där från den första förläningen 1562 till reduktionen 1680. Från den tiden daterar sig också de medeltida kyrkornas i Kumlaby och Ströja omvandling till resp. skolcentrum och ättemonument.

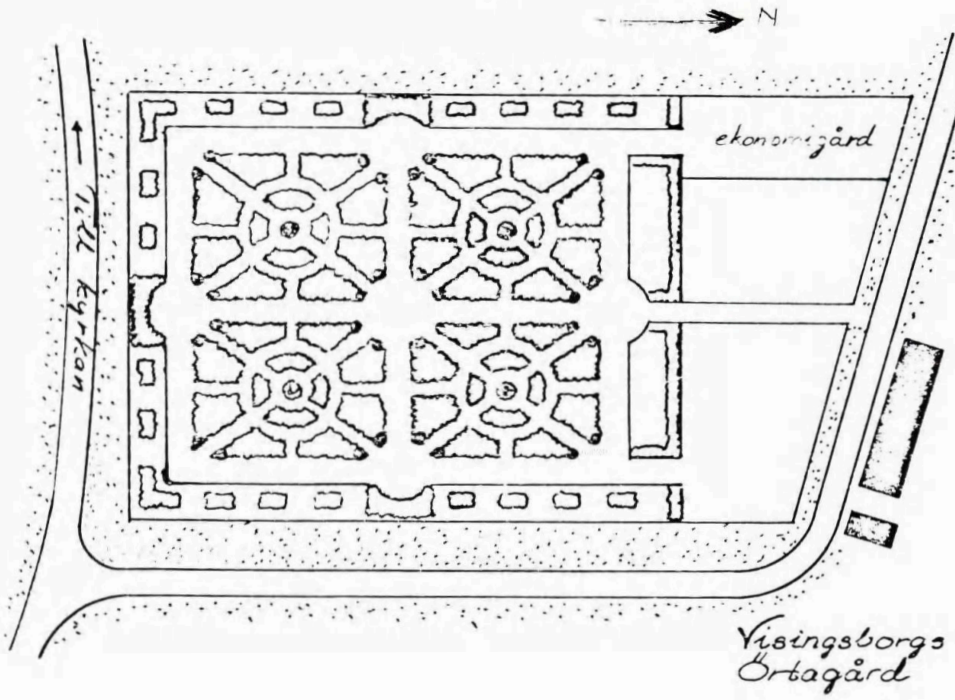
Kronoskogarna på öns östra mellersta del imponerar genom sin höjd och goda vård. Ek, bok, lärk och gran ingår i bestånden. Planteringen fullgjordes omkr. 1830, och meningen var främst att producera ekvirke för byggandet av örlogsskepp. Men träskeppens tid var egentligen redan då över, och syftet blev aldrig realiserat, vilket dock inte hindrar Domänverket att på andra sätt väl utnyttja skogens produktion. Från samma tidpunkt stammar också den lilla lund av mullbärsträd, som var ämnad till silkesmaskodling, men inte heller kom att fylla sin uppgift på grund av den nya tidens snabba utveckling i teknik och handel.

Brahe-tiden sätter än idag en alldeles speciell prägel på ön, särskilt genom de åtgärder som Pehr Brahe d.y. vidtog. Under resor i Europa i sina unga år hade han fått intresse och erfarenhet i trädgårdsodling, och det anges att han i egna odlingar runt Visingsborgs slott planterat 2.000 fruktträd. Han ålade därtill bönderna på ön och borgarna i hans egen stad Gränna att plantera fruktträd och odla trädgårdsväxter.

Det är på platsen för en av de forna fyra odlingskvarteren runt slottet, som nu Visingsborgs örtagård utformas. Initiativet till en örtagårdsförening togs på ön för över tre år sedan, men förberedelserna och inte minst säkrandet av penningsmedel har tagit sin tid. Tack vare ett anslag på 75.000 kronor från Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse samt därtill 255.000 av AMS-medel och insats från Jönköpings kommun kom anläggningsarbetena i gång hösten 1977. Marken arrenderas av föreningen från Domänverket och omfattar ca 5.000 kvm. god åkerjord mellan slottsruinen och Brahekyrkan nära hamnen. Vid områdets norra ände finns en större magasinsbyggnad, där Domänverket i förening med lokala myndigheter och organisationer planerar inrättandet av ett "naturum" för att ge en bred och allmän orientering över öns sevärdheter i natur och kulturminnen. Det mindre magasinet där bredvid ingår i örtagårdsarrendet som materialbod, men därtill kommer en harmoniserande byggnad att läggas innanför örtagårdens gärdsgårdsram att tjäna som entré- och försäljningslokal.

Själva örtagården lägges som skissen visar i 1650-talets franska barockstil med fyra stjärnformade kvarter och däromkring raka busk- och rabattkvarter. I skrivande stund är kantplanteringen av buxbom utförd, och utsättandet av perenner, buskar, gammeldagsrosor, humlegård och fruktträdsspaljéer har tagit sin början. Slutplantering sker till våren, och meningen är att örtagården skall vara färdig att öppnas omkr. midsommar nästa år. På så sätt bör den vara i sitt fulla flor vid 300-årsminnet av Peter Brahe d.y.s. död 1680.

Av de fyra huvudkvarteren planteras två med läkeväxter och de båda andra med resp. prydnadsväxter samt köks- och kryddväxter. En remsa väster om örtagårdens inhägnad har i år av hemslöjdsintresserade öbor besåtts med spånadslin, och det hoppas vi skall bli tradition med vad därtill hörer av beredning och andra aktiviteter. Så långt möjligt är skall örtagårdens sortiment återspegla det växtbestånd man hade på 1650-talet. En god hjälp för växturvalet har varit Pehr Brahe d.ä.:s Hushållsbok för ungt adelsfolk av 1581, Pehr Brahe d.y.:s Kokbok från omkr. 1650,

Pehr Brahe d.y.:s livläkare Carl Lindhs Husapotek och läkebok tryckt på Visingsborgs tryckeri 1675, samt naturligtvis samtida örtaböcker, främst de av Arvidh Månsson Rydaholm av 1642 och Johan Palmberg av 1684. Erik Dahlbergs Suecia Antiqua et Hodierna återger visserligen inte direkt Visingsborgs trädgårdsanläggningar men väl mönster från många andra dåtida slott.

När det gäller detaljplaneringen och arbetsledningen har Jönköpings kommuns parkkontor gett ett utomordentligt värdefullt bistånd tack vare stadsträdgårdsmästare Bertil Wrangsjös stora intresse för saken och hans egna och hans medarbetare T. Holgerssons insatser. Länsantikvarie Gunnar Lindqvist och hans medarbetare Jan-Gunnar Lindgren, som har övervakningen av öns kulturminnesmärken, har hela tiden varit till hjälp med råd, dåd och intresse. Som örtagårdsmästare har föreningen på senare tid kunnat anknyta Axel Björk -pensionär, bosatt på ön, med stor erfarenhet från såväl praktik som arbetsledning.

Plantmaterial har hittills med stort tillmötesgående kunnat anskaffas från bl.a. Linnéträdgården i Uppsala, Landsbergs och Cedergrens plantskolor i Skåne och Gränna plantskola, men innan örtagården står färdig har säkert den listan utökats åtskilligt både med plantskolor, botaniska trädgårdar och frivilliga insamlare av vildmaterial. Inalles skall växtbeståndet innehålla mer än 400 arter och former därav.

Några iaktagelser av spontan vegetativ föryngring hos gran

Some observations of vegetative propagation in the European spruce (*Picea abies* Karst.)

BJÖRN von ROSEN

De flesta naturintresserade har säkert lagt märke till hur de nedersta, mot marken liggande grenarna hos gran kan slå rot och växa vidare längs marken. På större hyggen ser man inte sällan också hur grenarna från stubbar av fällda granar på samma sätt kan fortsätta att växa i livskraftiga stråk; de bildar då vad jag kallar falsk mattgran. På sådana grenstråk, liksom i undantagsfall på den äkta mattgranen, kan skott bildas som småningom utvecklas till fullstora träd. Detta sker endera genom att en grenspets böjer sig upp och ombildas till topp, eller genom en företeelse som jag i saknad av tidigare benämning kallar tvärskott. Med detta uttryck menar jag skott vertikalt utvecklade ur grenveck på horisontella grenar, från början plantformade med regelbundna grenvarv. (Bild 1.) Tvärskott kan även uppkomma på högre sittande grenar, detta särskilt på vissa av granens mutationsformer, icke minst dess dvärglika, genetiskt stympade aberranter. På bild 2 har en klubbhuvudgran (variant av bordsgran) dels utvecklat ett tvärskott på en gren i kronans övre del, dels också sänt ned en utlöpare som slagit rot och åter böjt upp för att formas till en ny individ av huvudformen. Inför företeelser av detta slag anar man en kompensativ tendens, som kanske också verkar inom den genom yttre stympning uppkomna falska mattgranen.

1. Tvärskott. Ett skott vertikalt utvecklat från grenveck på horisontell gren, från början i plantform med regelbundna grenvarv.
Cross-shoot, on the runner from the stump of a felled spruce.

När man första gången ser en sådan synlig förbindelse mellan två granar, varav det yngre trädet, återslaget till huvudformen, redan nått normal storlek, kan man lätt vilseledas av formatskillnaden och förväxla mor och dotter (bild 3—4). Borrprov klarlägger sammanhanget. Bordsgranen växer alltid betydligt långsammare än huvudformen; i dess ved kan årsringarna bitvis flyta helt samman, veden blir mörkgul och hård som ben.

*

Granens vegetativa förökning i skogen sker ofta smygande, och de växtfigurer den därvid bildar kan under vissa stadier av sin utveckling verka slumpartade eller svårförklarliga. I en 1968 avverkad skogsbacke i Vårdinge socken, min hemtrakt, finns en granfigur

►

2. Klubbhuvudgran (variant av bordsgran) med tvärskott från gren samt t.h. en utlöpare som bildat ny individ av huvudformen.

A club-headed table-spruce, with a cross-shoot on a branch (left), and (right) a runner developing into a new tree of the main form.

av detta slag vars fortgående utveckling jag har varit i tillfälle att följa.

Det hela började med en gren som på ovan beskrivet sätt växt ut från en stubbe på hygget. 1974, då jag först observerade stället, var de två grenändar som stack fram ur marken c:a 80 cm långa och något mer än centimetertjocka vid basen; som vanligt i sådana fall gick de tätt efter marken. I maj 1975 märkte jag att ett tvärskott brutit fram på den ena grenen. Under sommaren och påföljande år växte skottet till 35 cm, medan grenen under det dels påfallande grovnade, dels höjde sig till c:a 15 graders vinkel från markytan. Barrutvecklingen på båda grenarna ökade mot spetsarna, mest på den övre. Vridningen uppåt på denna övre gren kom det förut lodräta skottet att luta något bakåt (åt stubbens håll), men det åttertog snart sin upprätta ställning, och dess stam kom därför att få en lätt krökning vid basen. Under 1977 höjde sig grenen under den ytterligare till c:a 30 grader och grovnade snabbt i sin ba-

Bilderna 3—4 (denna sida): Bordsgranar med utlöpare och återslag till huvudformen.
Table-spruce with runners backthrowing to the main form.

Bild 5 (motst. s.): Tvärskott på gren av falsk mattgran som successivt rest sig från marken vartefter tvärskottet började "dra". Jfr bild 6, s. 74, närbild av stamförtjockningen.
A cross-shoot on the rooted branch from a stump. Note the increasing girth of the parts of the trunk below the shoot. (fig. 6, p. 74.)

sala, mellan skottet och marken befintliga del. Också den andra, undre, grenen som dittills berörts mindre av skeendet, hade nu något höjt sig och även den grovnat en smula.

I skrivande stund, augusti 1978, har skottet hunnit upp till 165 cm:s höjd och dess stam mäter 4 cm i diameter vid basen. Grenens basdel (mellan skottet och marken) har rest sig ytterligare till c:a 40 graders vinkel och grovnat till 5 cm:s diameter, medan dess yttre del, utanför skottet, behåller sin förutvarande vinkel och har en diameter av endast 2,8 cm. Den undre grenens diameter är 2,1 cm. På båda grenarna har barrklädseln inåt grenfästena minskat men ökat betydligt utåt spetsarna (bild 5).

Det är tydligt att tillväxten på hela denna granfigur starkt ökade, när skottet 1976 hade kommit i gång att växa ordentligt. Dess starkaste tillväxt sker nu uppenbarligen i tvärskottet och i den del av grenen som leder upp till detta (bild 6). Att döma av skottets stamgrovlek och allmänt kraftiga utseende är det på god väg att utvecklas till en gran av normalt format. Stamknycken vid basen kommer troligen att bestå men genom stammens fortsatta tillväxt blir den säkerligen mindre märkbar. Kanske kommer den, av tillfälliga betraktare, att bedömas som orsakad av någon yttre skada i ungdomen.

Att ett tvärskott under omständigheter som de här skildrade kan tillväxa så mycket snabbare än en frö-

6. Nedre delen av granfiguren bild 5 (föreg. s.). Märk den tilltagande stamtjockleken under tvärskottet.

The lower parts of the branch and shoot depicted in fig. 5 (preceeding p.). Note the increasing girth under the shoot.

sådd planta, detta även med hänsyn taget till de två sista somrarnas växtlighet, måste bero på dragkraften hos det färdiga system av vedkanaler och rötter som står skottet till buds redan vid dess frambrytande. Också de två markgrenarnas oväntade uppresning och rikliga barrutveckling mot spetsarna ser jag som orsakade av den allmänna vitalisering som började i växtfiguren när skottet kom i gång med växandet.

— — —

Jag vill ge ännu ett exempel på hur svårt det kan vara att i efterhand urskilja utvecklingsgången bakom en vegetativt tillkommen gran.

I den tidigare nämnda sörmlandssocknen Vårdinge finns ett nedlagt grustag omgivet av skog som delvis täcker även grustaget. Ett par meter från dess kant står en halvmultnad stubbe av gran efter en avverkning 1965. De nedersta grenarna har blivit övermyllade, bildat rötter och fortsatt att växa; först i grustagets kant går deras spetsar i dagen. Där blir de också barrklädda och har utvecklat en prydlig falsk mattgran som sträcker sig halvannan m. ned i slänten. I övre kanten av denna granmatta har två tvärskott bildats, det ena synligt på bild 7 intill tallstammen, det andra i förgrunden på bild 8. Utlöparna på båda bilderna har frilagts.

När dessa två skott om några decennier har vuxit upp till träd, blir det säkert inte lätt även för erfarna skogsmän att tänka sig att de två granarna i grusgropens kant inte har frösåtts på vanligt sätt och sedan sekundärt har sänt granmattan ned i slänten.

*

7—8. Granstubbe med utlöpare som bildar falsk mattgran med två tvärskott, varav det ena syns invid tallstammen på bild 7 och det andra i förgrunden bild 8.

Above, stump of spruce with two runners developing cross-shoots; below, close-up of one runner with shoot.

9. Systemgran växande på en berghäll täckt med mycket tunn förna.

A system-spruce growing on a sparsely covered rock.

Granens vegetativa förökning i plantskolor har under senare år tilldragit sig starkt ökat intresse och blivit föremål för åtskillig experimentell verksamhet och forskning. Artens spontana vegetativa förökning i skogen tycks inte ha i motsvarande grad uppmärksammats. Det var därför desto mer glädjande att finna att den kulminerande, mest karaktäristiska och ojämförligt iögonenfallande figuren i den skiftande serie av former som granens spontana vegetativa förökning omfattar redan 1908 har beskrivits av professorn vid dåvarande Statens Skogsförsöksanstalt Henrik Hesselman. I sin uppsats Vegetationen och skogsväxten på Gotlands hällmarker, Medd.fr. Sta-

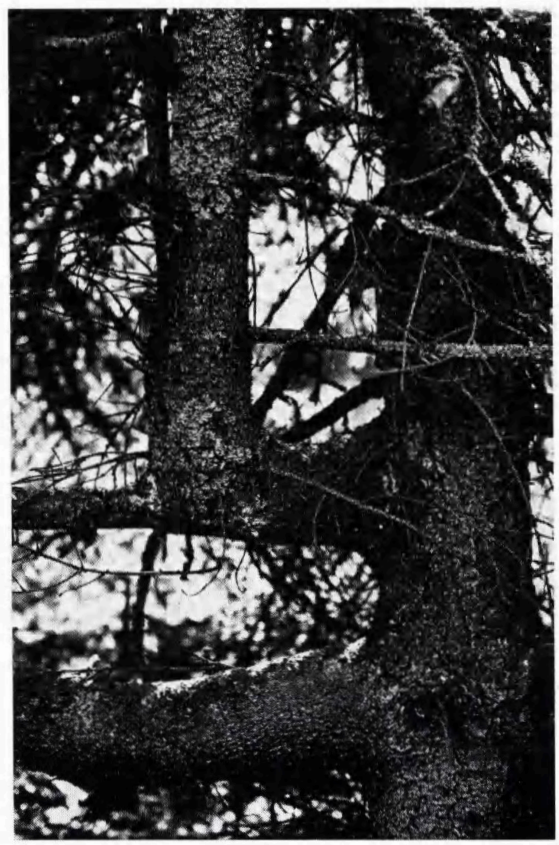
10. Basal utlöpare från systemgranen på föreg. sida. Efter rotbildning har utlöparen delat sig och sänt upp två dotterstammar.

A basal runner from the system-spruce fig. 9, parting, taking root and producing two younger individuals.

tens Skogsförs. Anst. 1908, h. 5, skrev han om granen att den har "även ett annat reproduktionssätt. De undre grenarna breda ut sig över marken och slå rot, varvid enskilda grenar kunna utvecklas till träd. Detta kan man iakttaga såväl på strandvallarna utmed kusten som på hällmarkerna i det inre av ön. På så sätt bildas smärre sammanhängande grupper av granar, bildande ett enda organiskt helt. Vissa av stammarna kunna avverkas, utan att de övriga torka. Av dylika rotslående grenar bildas stundom på hällmarkerna och strandvallarna ytterst täta och sammanhängande, snårartade bestånd." A. Wahlgren har i sin handbok Skogsskötsel (2 uppl.) 1922 efter Hesselmans bok återgivit ett foto av den ifrågavarande grantypen med anmärkningen: "Inom de nakna hällmarkerna kan skogsvegetation endast förekomma där hällen är sprickfylld, så att jord kunnat samlas i sprickorna. — Där granen förekommer, utvecklar den nedtill yviga grenar, som lägga sig längs marken och där slå rot, så att självständiga individ utbildas."

Denna märkliga granform anträffas, fast mycket sällsynt, även på fastlandet. Jag har funnit den värd ett särskilt namn och kallat den systemgran, därför att den bildar en grupp eller ett helt system av sinsemellan förbundna individer. I ett ex. i Vårdinge socken som jag 1978 haft tillfälle att undersöka var topparnas antal 41, däri medräknat moderträdets topp som i sin översta del var borttorkad (bild 9). Växtplatsen är en berghäll med bitvis mycket tunt täcke av förna. Trots detta skenbart magra underlag visar granfigurens yttre en åt alla sidor friskt grön, bitvis frodigt sammanpackad barrgrönska. I dess inre råder skugga och en trängsel av nakna stammar, uppsända från basala utlöpare från moderträdet. En förna av multnade barr och inblåsta löv täcker överallt utlöparna. På bild 10, tagen inifrån moderträdets stam, är förnan avlägsnad från en utlöpare som delar sig och efter rotslagning bildar två dotterstammar. Vissa av dotterstammarna klyver sig under uppväxten

11. Ett tvärskott har bildats på en av systemgranens grenar; grenens fortsättning tynar bort.

A cross-shoot has risen from a branch of the system-spruce fig. 9; the outer part of this branch is declining.

ytterligare en eller två gånger i spetsig vinkel. Från en högre sittande gren på moderträdets stam går ett kraftigt tvärskott upp och utgör en av sidotopparna kring moderträdets torkade toppstump. Fortsättningen av den gren på vilken tvärskottet bildats är som ofta i dessa fall på väg att dö bort (bild 11).

I den närmaste omgivningen kring denna sörmländska systemgran växer dels en yngre, ungefär lika hög gran av vanlig typ (söderut på berget, där det finns mer jord) och i sydost över naket berg en krypek om 1,5 ggr 1,5 m:s yta. En större gran ett tjugotal m. åt sydost har liksom systemgranen toppen borttorkad men är i övrigt frisk.

Förmågan att med hjälp av näringen i djupa sprickor utnyttja denna ekologiska nisch har systemgranen gemensam med sin extrema typkontrast mattgranen, vilken ibland även den (se min uppsats Mattgran och bordsgran Fauna och Flora 1964, s. 204—216) kan utveckla en överraskande frodighet på de skenbart kargaste berghällar. I sådana fall förstärks troligen spricknäringens effekt genom förekomsten av kalk i berget.

Man kan undra i vilka proportioner miljö och arv har samverkat till att utbilda systemgranens egenartade figur, och hur lång tid detta samspel har tagit innan figuren nådde sin nuvarande fasta form.

Systemgranen växer inte bara på berghäll och sanddyn, den anträffas på Gotland också på hedmark. Bild 12 visar det för den oinvigde knappt identifierbara slutskedet i en gotländsk systemgrans utveckling. T.v. de nästan nedmultnade resterna av modergranen i centrum av det ursprungliga "gransnåret", som nu genom överskuggning glesnat. Längs marken två alltjämt synliga utlöpare, ledande fram till de grovbarkiga (långsamväxande) stammarna av tre dottergranar. Mellan den närmaste och den mellersta

12. Gammal systemgran, centralpartiet. Rester av moderstammens stubbe t.v.; i marken utlöpare; t.h. dotterstammar; längst t.h. en utlöpare som reser sig och (utanför bildkanten) går ner, slår rot och bildar en tredje generation av dotterstammar.
An old system-spruce: the central part. Left, remains of the original tree-trunk. On the ground, runners leading up to a second generation of trees (right). Extreme right: a runner growing upwards, then (outside the photo) curving downwards to found a third generation in the system.

13. Vegetativ förökning hos en, genom av snötrycket nedböjda, rotslående grenar.

Vegetative propagation in juniper (Juniperus communis), caused by heavy snow-pressure on the lower branches. The latter have taken root and formed a surrounding circle of young bushes.

av dessa reser sig i vinkel uppåt en ny utlöpare; den böjer sig utanför bildkanten åter ned och ger upphov till en ny yttre ring av yngre granar, som alltså utgör tredje generationen räknat från modergranen i centrum.

Det vore intressant att någon gång få fram en med tillförlitligaste metoder beräknad siffra på åldern på en sådan sammanhängande granfigur. Enligt lokala uppskattningar på Gotland, enligt min mening inte osannolika med tanke på det långsamma växtsättet hos denna grantyp, skulle den kunna uppgå till c:a 1000 år.

— — —

*

Jag vill tillägga att den vegetativa förökningsformen förekommer även hos det minsta av våra barrträd, enen, nämligen då dess lägre och till kronan mindre tätt slutande grenar av ett långvarigt snötryck tvingas mot marken, slår rot och bildar en omgivande ring av nya individer (bild 13). I vissa tätt sammanväxta enbackar är sådana "system" av enar kanske vanligare än man utan undersökning kommer åt att iaktta.

Fotona till denna uppsats är tagna av: nr 1 samt 5—13, Lennart Agensjö; nr 2, Carl-Erik Ekman; nr 3—4 Björn Andersson. De tackas för ovärderlig medverkan, liksom mannen som demonstrerar växtfiguren på bild 2, min oförtröttlige granrapportör från Gästriktland, Sven Persson.

SUMMARY

Vegetative propagation in the European spruce (*Picea abies* Karst.) does not seem to have attracted much attention among dendrologists. This phenomenon is occasionally seen on clearings, where basal branches adhering to a stump may take root and produce shoots. Such shoots grow noticeably quicker than plants set or seeded. They also occur in certain mutations, particularly in the dwarfed, genetically truncated aberrants. In both cases they can be seen as evidence of a compensative tendency.

Fig. 2 shows a dwarfed mutation with a cross-shoot on a branch and a runner (right) descending,

taking root and again rising as a new individual of the main form. When such plants have grown to full size, it is not always easy to discern which is parent and which progeny (fig. 3—4). Test borings reveal the relationship; dwarfed mutations always grow much slower than the main form.

Vegetative propagation in the spruce generally proceeds unobtrusively. The shoots are easily overlooked and when they have become trees the manner of their start often remains uncertain. Unmistakeable, however, is the compensative tendency in the system-spruce, a rare mutation which seems specially adapted to fill a niche of scanty nourishment; in Gotland and Södermanland it has been found growing on sparsely covered rock intersected with crevices containing some richer soil. The mother tree radiates basal runners which take root and eventually produce a surrounding colony of young trees, still connected with the mother tree by the runners. The general appearance is that of a thickly-grown copse of spruce (fig. 9). This mutation is slow-growing and may attain a great age.

Vegetative propagation may also occur in the juniper (*Juniperus communis* L.) when the lower branches have been pressed to the ground by heavy snows in the late winter; they will then sometimes take root and form a surrounding circle of young bushes (fig. 13). In this species, too, it seems probable that vegetative propagation may be more common than is generally known.

Björn von Rosen, Majliden, 150 10 Gnesta

Sylva Britannica;

OR

PORTRAITS OF FOREST TREES

New Forest Vide page

Hail, old patrician trees!

COWLEY.

——— arched walks of twilight groves
And shadows brown, that Sylvan loves.
Of pine, or monumental oak.

MILTON.

Titelbladet till ett rikt illustrerat verk från 1830-talets England om märkliga trädindivider. Lustgårdens läsare har länge haft förmånen att möta konstarten, oftast i Lisa Bauers eleganta teckningar.

Smärre meddelanden och notiser

Föredrag på Hindsgavl — en resumé

Lustgårdens redaktör har bett mig sammanfatta något av mina föreläsningar vid sommarseminariet 1978 på Hindsgavl. Här ett försök till en resumé.

Förnyelse och underhåll av barockträdgårdar och romantiska landskapsparker — ungefär så hade vårt danska värdfolk i sitt programblad rubricerat mina tre föredrag.

Man kan behandla dessa ämnen på olika sätt — abstrakt akademiskt eller praktiskt jordnära. För min del ligger det nära till hands att välja det sistnämnda alternativet eftersom jag haft tillfälle att arbeta med en rad konkreta restaureringsuppgifter med allt vad det inneburit av studier i arkiv, undersökningar av de aktuella platserna, diskussioner med olika myndigheter för att omsider komma fram till färdiga handlingar, som kunnat läggas till grunden för en upprustning eller återställning av äldre parker och trädgårdar.

Till seminariet hade jag valt några exempel som fick representera olika sidor av ett trädgårdshistoriskt skeende i vårt land.

Drottningholms broderiparterr en vinterdag 1966. Parterren saknar egentliga "broderier" men omfattningarnas infattningshäckar av buxbom är en exakt återgivning efter Tessins ritning. W. B. foto.

Svarsjö slott, bilden tagen 1975 före den omfattande fasadrenovering som avslutades 1977. Parken innehåller många intressanta lämningar, bl.a. en vallgrav som bör ha tillkommit redan under Gustav Vasas tid. W. B. foto.

Tessinska palatset kunde illustreras med Tessin d.y:s egen plan för palatsgården jämte ett par Svecia antiquabilder, jämförda med perspektivteckningar från tiden för den senaste rekonstruktionen 1965. Dagsaktuella interiörfoton visade hur buxbombroderier, trädrader och häckar utvecklats under de tretton år som gått. Kostnader för nyanläggning och underhåll redovisades.

Samtidigt med sitt eget palats arbetade Tessin med *Drottningholms lustträdgård*. Ett brett Sveciastick — Swiddes från 1694 — beledsagades av Tessins originalritning från 1723 och jämfördes med ett flygfotografi tvåhundrasextio år senare som visade hur den barocka rektangeln, omsluten av åtta lindalléer, skär sig igenom det "engelska" parklandskapet på ena sidan och Kina-skogen på den andra. — Vad som idag kan verka tämligen självklart i Drottningholm kunde med drastisk åskådlighet jämföras med tillståndet före rekonstruktionen. En stor del av de gustavianska boskéernas häckar hade förvandlats

till förvildade och skymmande träd. I stället för kaskadernas nya murverk och terrasser bildade ett stenparti från början av 1900-talet fonden för vattenparterren.

Sommarseminariet behandlade bland mycket annat även vård av gamla träd. Bilden, tagen 1972, visar en grupp minst tvåhundra år gamla lindar fritt växande i Ulriksdals park. W. B. foto.

Ett avsnitt från Jakobsdal, nuvarande *Ulriksdal* belystes med interiörbilder av parken och dess boskéer samt med Erik Dahlbergs studier av Mons Mariekullen — skisser till den förlaga, som skulle omtolkas till Svecia-sticket av Adam Perelle 1670—74. Kullen finns där ännu men av skissernas terrasser och ramper och lusthus är ingenting kvar. Här finns anledning att diskutera hur långt man skall gå i en ev. restaurering. Förmodligen får det räcka med en röjning av skymmande vegetation från kullens sluttningar så att man från krönet åter kan blicka ner över den lägre liggande slottsträdgården.

Svartsjö är ett annat exempel på upprustning. Med tämligen enkla medel kan där återskapas några väsentliga grunddrag från tre århundraden 16—17—1800-tal. Planer finns men medel för deras förverkligande saknas ännu. Carl Hårleman var en av arkitekterna för Svartsjö slott men hans ritning till parken kan endast delvis ha följts. I *Uppsala botaniska trädgård* har det däremot varit möjligt att i detalj följa Hårlemans plan för dåvarande slottsträdgårdens anläggning. Även här fanns det anledning att med ett par planritningar och perspektiv visa vad som menas med en rekonstruktion, en modern tolkning av Hårlemans plan och i vilka avseenden en sådan plan skiljer sig från en sentida uppmätning. Olikheterna är avsevärda. Carl Hårleman återkom på *Österbybruk* med bilden av en elegant trädgårdsritning, 1750-tal, som Nationalmuseum förmedlat. Några nytagna interiörfoton visade att det efter tvåhundratrettio år finns kvar några grunddrag: slottet som speglar sin fasad i den av lindalléer omslutna dammen. Diskussion om hur en sådan damm skall uppfattas: med strikta konturer som framhäver spegeldammens arkitektur och sammanhang med omgivningen eller med yppiga sumpväxter, som suddar ut den ursprungliga formen, "romantiserar" den? Jag har själv inte arbetat med Österby bruk och kan därför ställa frågan.

I ett avsnitt om *Leufsta Bruk* diskuterades anläggnings- och underhållskostnader, bl.a. flyttning och omplantering av 70-åriga lindar med hjälp av två grävmaskiner. En ganska primitiv metod, som kunde jämföras med en annan trädflyttning som ny-

Forsmarks Engelska trädgård representerade Sverige under den dag seminariet valt för att belysa det som danskarna kallar den romantiske have och det speciella underhåll som en park av denna typ kräver med subtila värderingar av en ömtålig natur. Här ett avsnitt som visar en av parkens kanaler i närheten av Eremitens hydda. W. B. foto 1978.

Den romantiska parken på Hindsgavl var en stimulerande omgivning under sommarseminariet 1978. En av eftermiddagarna ägnades åt dendrologiska studier ledda av prefessorerna Johan Lange och J. Palle Smith. Ett speciellt träds vara eller icke vara diskuterades livligt: en gammal, illa medfaren gran, som enligt några deltagare borde stå kvar som ett minnesmärke från gångna tider, medan andra ansåg att framför allt utsikten från slottet skulle vinna avsevärt om granen togs bort. Tecknaren roade sig med att illustrera det senare alternativet. Granens läge kan tänkas in någonstans på högra sidan av bilden bland lövträden bortom bryggan som speglar sig i dammen. Teckning av Lisa Bauer 1978.

I augusti 1949 ordnade Det Kongelige Akademi for de skønne Kunster sin årliga kurs för trädgårdsarkitekter. Kursen var den 6:e i följd och var helt ägnad åt trädgårdskonstens historia.
En parkinteriör tecknades vid detta tillfälle från Hindsgavl slott mot sjön. Teckningen visar den omdiskuterade granen på högra sidan av bilden. Till vänster syns en annan gran mellan lövträd. Båda dessa barrträd, det ena på nära håll, det andra på längre avstånd, begränsade, inramade sjöutsikten med sina mörka grenverk. Nu är den bortre avverkad och kompositionen har inte längre samma balans. Frågan kvarstår: skall den återstående granen fällas eller inte?
Teckning Lisa Bauer 1949.

ligen utförts i Drottningholm med en specialmaskin. — Leufsta fick också exemplifiera vad som menas med ett perfekt underhåll.

En av seminariedagarna ägnades helt åt det som danskarna kallar landskapshaven eller den romantiske have. Lektor Jette Abel behandlade ett stort ämne som hon kallade *Från Rousham till Liselund* och överbibliotekarie Hakon Lund talade om *Ledreborg och Jaegerspris*.

Som ett svenskt exempel hade jag valt *Forsmarks* "Engelska trädgård." En lantmäterikarta från 1802, Elias Martins interiörer, en plan för parkens upprustning 1962, bilder från den stora röjning som då utfördes och ett antal nytagna foton från ett par olika årstider: eremitens hydda, Belisars barktempel, spegelpaviljongen, källhuset, dammar, kanaler och andra våtmarker. Gränserna för natur och park är här flytande. Mossgröna moränblock under en ny generation granar, som ska ge den mörka, vilda, romantiska bakgrunden till det ljusare ängslandskapet. En blommande skogsäng, den blev — något förvånande i det speciella sammanhanget — föremål för en livlig diskussion. Den togs t.o.m. upp som ledmotiv i en liten ironisk sketch, framförd av två seminarister, den svenska landskapsarkitekten Jana Zupanc, som spelade trånande slottsfru och diskuterade vedligeholdelse d.v.s. underhåll med sin trädgårdsmästare, den danske godsägaren Erik Juel, som krasst och jordnära representerade en nyktert ekonomisk verklighet. Dialogen under stort glam och med bravur framförd mot bakgrunden av två ljusbilder, den ena från Drottningsholms lustträdgård den andra från Forsmarks blommande skogsäng.

Walter Bauer

Historiska trädgårdar deras förflutna och framtid

Rapport från ett seminarium

Ett sommarseminarium under denna rubrik hölls 3—8 juli 1978 på Hindsgavl, Föreningen Nordens vackra kursgård på Fyn. Initiativet hade tagits av landskapsarkitekten Esbjörn Hjort i Rungsted och ledare var professorn vid danska konstakademien, Sven-Ingvar Andersson. Alla intresserade var välkommna och alla de Nordiska länderna var representerade, sammanlagt omkring sextio deltagare, de flesta från värdlandet. Från Sverige kom tio deltagare varav hälften medlemmar i vår förening med Walter Bauer — en av föredragshållarna — i spetsen. Inslaget av fackmän i församlingen var f.ö. mycket stort, naturligt nog.

Föregående år hade på samma plats hållits ett liknande seminarium om herrgårdar och det var logiskt att man nu tog upp till behandling dessas än mer förgängliga komplement, parker och trädgårdar. Även de offentliga parkernas problem ventilerades.

Programmet var digert med föredrag för- och eftermiddag, diskussioner och grupparbeten. En dag ägnades åt utflykter till herrgårdsparker på Fyn, Hidsgavls egen park yppig och skönt belägen ej att förglömma.

Ett axplock bland föreläsningarna kan ge en viss uppfattning om seminariets uppläggning.

Begreppet "have" behandlades som introduktion av professor S.-I. Andersson tillsammans med arkitekt Steen Estvad Petersen och lektor Jette Abel den senare med ett intressant exempel på trädgårdsrestaurering där "havearkeologi" kommit till användning.

Problemen förknippade med barockens trädgårdar belystes av flera talare. Professor J. Palle Schmidt behandlade det väsentliga ämnet hur deras träd och boskéer bör skötas — en fråga där åsikterna bryts, tycks det. Vår egen Walter Bauer bidrog med en ingående beskrivning av Drottningholms slottsträdgård och dess restaurering. Parkernas planteringsmaterial — "Konflikten mellem botanik og stilpraeg" kom också upp i detta sammanhang genom ett föredrag av professor J. Lange.

En dag ägnades år landskapsparken, och den romantiska trädgården bl.a. genom en exposé av lektor Jette Abel betitlat "Fra Rousham til Liselund". Walter Bauer talade om restaureringsproblem med exempel från Sverige — Forsmark och andra.

1800-talsparkerna och deras funktion idag var slutligen föremål för intressanta analyser där professor S.-I. Anderssons spirituella utredning av "Relation mellem de franske 1800-talshaver og byparker" hörde till de minnesvärda.

Som avslutning hölls en paneldiskussion där kärnfrågorna "Bevaring — restaurering — retablering — status quo" togs upp i ett sammanhang. Några entydiga svar på problemen fick man givetvis inte annat än såtillvida att de är många och svåra och att de utvägar som finns oftast är dyrbara. Men det intresse som manifesterades här, och som f.ö. kan skönjas på många håll i världen just nu, inger ändå hopp.

Exkursionen näst sista dagen blev ett intressant avbrott. Fem herrgårdsparker av skiftande karaktär besöktes. En av dem, vid Egeskov, har besökts av vår förening, men mycket har hänt där på senare tid. Den välskötta anläggningen, delvis från 16- och 1700-talen, har i vissa partier fått nytt innehåll, bl.a. en stor örtagård och en originell fuchsiaträdgård. Det är en visningsträdgård med allt vad därtill hörer, något som kan vara en lösning på underhållsproblemen, åtminstone i ett land som Danmark.

Det sista målet, Glorup, nära Nyborg, representerar på sätt och vis motsatsen. Ett magnifikt slott där också, med en ståtligt anlagd barockträdgård inramad av kilometerlånga alléer och en engelsk park därtill. Osäkra ägareförhållanden och bristande resurser hade börjat göra synliga spår och många av de på seminariet diskuterade problemen kunde här iakttas på levande modell.

Korta referat av de många föredragen och de följande diskussionerna skulle knappast ge rättvisa åt allt det värdefulla som framkom vid detta seminarium. Tack vare de kontakter som kunde uppnås där kommer emellertid några av de väsentligaste inläggen förhoppningsvis att publiceras i Lustgården. Början görs här med Walter Bauers.

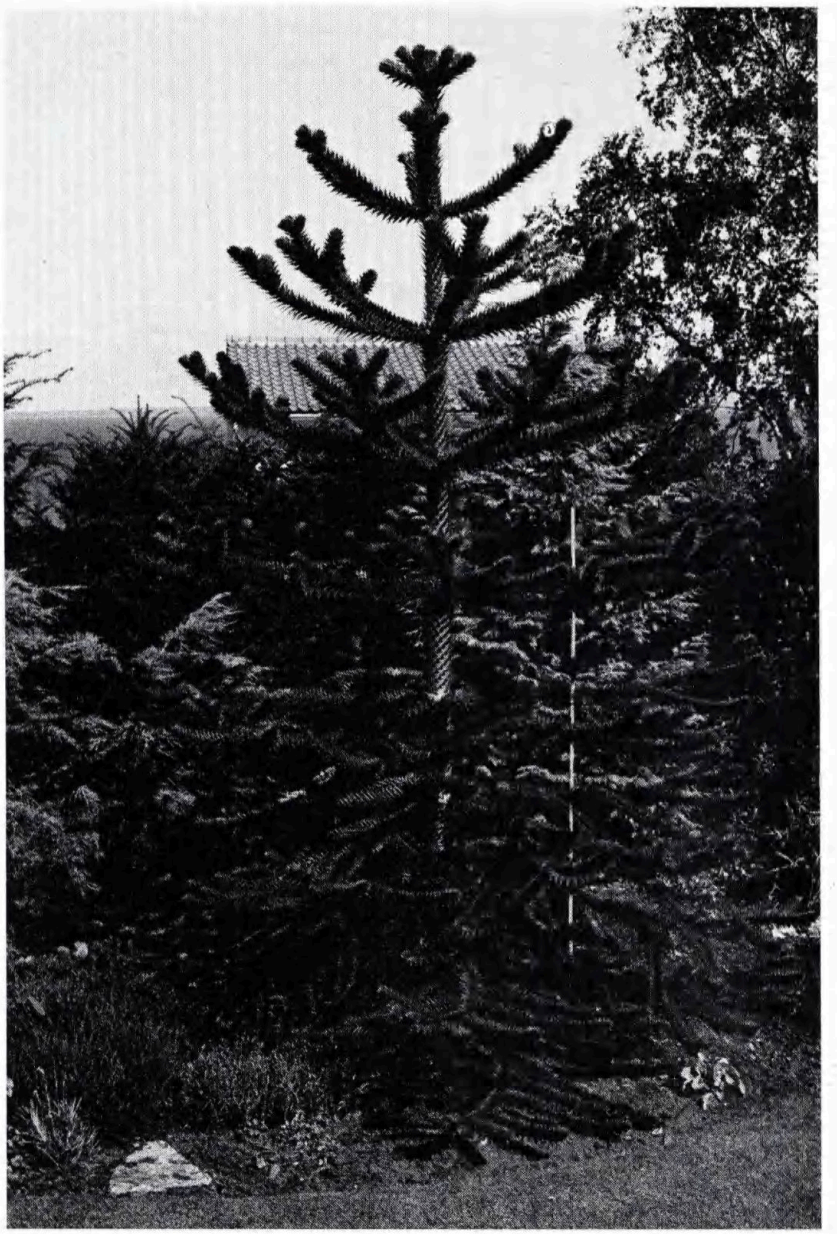
Gösta Adelswärd

Tjugoårig brödgran i Arild

I femton år har Arvid och Vivi Berggren i Arild haft glädjen och bekymret att sköta en *Araucaria araucana*, som nu 1978 är 3,75 m hög och med sina nio friska grenvåningar gör ett perfekt både exotiskt och urtidsmässigt intryck på sin nordostexponerade Skälderviks-sluttning ca 300 m från vattnet. Nivåskillnaden inom trädgården är 7 m. En bråkdel av hela landborgen.

Sedan två år tillbaka får den inte längre sitt vinterskydd i form av träull och säckväv; trädet har helt enkelt vuxit ifrån sådana åtgärder. Enligt plantskolemannen som sålde plantan var det ett "skabbigt" exemplar på ca 25 cm, importerat från Holland, uppskattningsvis fem år gammalt då. Och trots att plantan fått stå kvar på samma växtplats sedan planteringen, stod den stilla i flera år innan den visade vitalitetstecken, så utgångsläget var inte lysande.

Om markförhållandena kan sägas att sluttningen

Helhetsbild av Arilds-brödgranen. Tumstocken = 2 m.

Ett fascinerande drag hos araukaria är grenställningens kompromisslösa symmetri och stelhet.

består av en ganska tektonik- och vittringsskulpterad granitgnejs som Kullaberg-systemet för övrigt. Ett relativt tunt lager av jord, i fördjupningarna tjockare, torde övervägande ha bildats organogent. Någon mörk gångbergart märks inte inom trädgården, men fyllnadsjord påfördes när trädgården anlades. Brutna skuggor från spontan gles lövträdvegetation vandrar under dagen över växtplatsen. Det är nästan fritt fram för vindarna, en ca 2,5 m hög häck av idegran utgör dock ett visst läskydd. Större positiv betydelse för mikroklimatet har nog strandsluttningens brutna topografi. Ett förnalager av lövkomposterester under trädet utgör skydd mot marktemperatursvängningar, som dessutom under vintermånaderna motverkas genom täckning med idegranskvistar.

De nedersta synliga grenkransmärkenas mellanrum nära jordytan är ca 5 cm och stamdiametern här är ca 18 cm. Utgående rötter är ej synliga i jordytan. Den nedersta grenvåningen ligger utmed marken och helhetsintrycket är att trädet trivs förträffligt på stället. Grenarna är upp till tvåmetershöjden 1,35 m långa. Skötseln under växtsäsongen består av vattning vid ihållande torka jämte samma gödsling gräsmattan får.

Hittills har inga övervintringsskador förekommit. Det blir intressant att se hur trädet kommer att klara en eventuell sträng vinter.

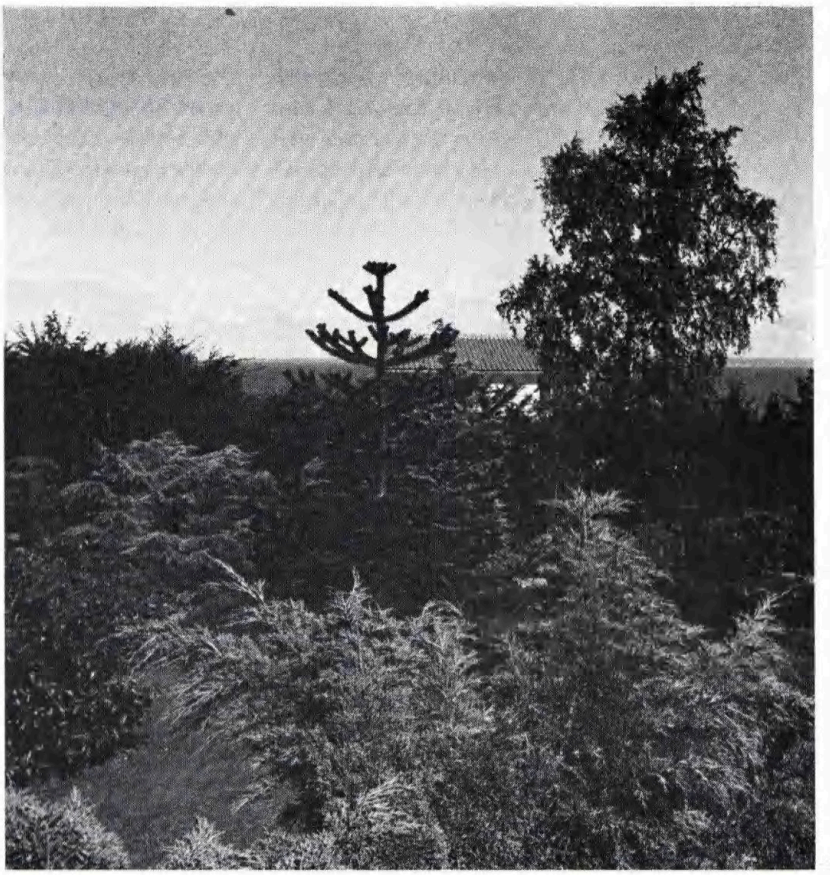
Foto: S.O. Larsen, Helsingborgs museum

Ägarens adress
Arvid och Vivi Berggren
Torsviggen
260 43 ARILD

H. Merker
Botaniska trädgården
Helsingborgs museum
S. Storgatan 31
252 23 HELSINGBORG

Barregenskaperna framkallar lätt tankeassociationer till suckulenter inom släktena Gasteria-Haworthia.

Ägaren har från början varit medveten om att natur- och terrängförhållandena på tomten är en gåva som förpliktar. Den naturliga vegetationen har här minst samma rättigheter och funktion som trädgårdsinslagen.

UPPROP

Ärade läsare

Kiviks-Esperöd trädsamlingen på Österlen är belägen på bekvämt gångavstånd från de kända naturreservaten Stenshuvud och Hällevik.

Trädsamlingen anlades under åren 1920—25 av Ryttmästare A. Wallis och har under många år utgjort exkursionsmål för svenska och danska dendrologiskt intresserade föreningar och enskilda personer. Här finner man ett helt annat trädsortiment än i de ovannämnda reservaten, på barrträdssidan utgör en Cunninghamia lanceolata sannolikt det mest exklusiva inslaget. Vårt föreningsemblem är därför bilden av en kotte från detta träd. Bland de lövfällande träden tilldrager sig de stora magnoliorna det största intresset.

Med beklagande har undertecknade sett hur trädsamlingen sedan flera år tillbaka hotas av igenväxning och förfall. Vi har uppfattat det som viktigt och nödvändigt att trädsamlingen bevaras och att de unika odlingsbetingelserna för exoter tillvaratages.

Den 7 december 1977 bildades därför

Föreningen Kiviks-Esperöd Arboretet

De viktigaste punkterna i våra stadgar bifogas, medlemsavgiften är 30:— kronor per år. VI HOPPAS PÅ DITT STÖD TILL FÖRENINGEN

Styrelsen.
Allan Nantin e.u.

Styrelsen består av: Ulla Davidsson, Kenneth Lorentzon Allan Nantin, Tor Nitzelius och Bernt H.G. Thorsson

Stadgar:

1§ Föreningens ändamål är att verka för skydd och vård av det på fastigheten Kiviks-Esperöd befintliga unika trädbeståndet och att arbetet sker efter de huvudlinjer, som dess grundare, Ryttmästare A. Wallis uttryckt i sin målsättning för arboretet.

2§ Föreningens målsättning skall vara:

att genom föryngring, förökning och nyinplantering bibehålla områdets karaktär av provområde tillgängligt för dagens- och morgondagens dendrologiskt intresserade allmänhet.

att tillvaratagа och vidarebearbeta den dokumentation av händelser som visar arboretets utveckling

att verka för att hortikultur ges möjligheter att taga del av dessa i många fall värdefulla provenienser

att i området utanför nuvarande arboretet provplantera insamlingsmaterial som ställs till föreningens förfogande.

3§ Föreningen skall för sin verksamhet upptaga medlemsavgifter och mottaga bidrag från givare intresserade av verksamheten.

4§ —

5§ Årsmöte hålles i form av en exkursion i området med åtföljande redovisning av vidtagna och planerade åtgärder. Årsmöte skall hållas i någon av månaderna maj-september.

Föreningens adress är:

Föreningen Kiviks-Esperöd Arboretet
c/o Allan Nantin
Jägersrovägen 29
213 62 Malmö

Tel. 040/94 33 15 Postgiro 41 75 04—8

För lättare arbete i trädgården

Bläddrar man i gamla trädgårdsböcker visar oss bilderna att märkvärdigt lite har ändrats ifråga om de elementära trädgårdsredskapen. Materialet kan ha förbättrats och vikten kan ha minskats, men utformningen, given av funktionen, är i stort sett densamma. Ändå händer det i våra dagar en hel del på detta område. Det kommer förbättringar av gamla redskap och helt nya hjälpmedel ofta för en förr bortglömd kategori — de gamla och handikappade.

England har länge gått i spetsen när det gäller att underlätta trädgårdsarbete för denna stora grupp. Trädgådar för gamla och handikappade anläggs där sedan länge (se Lustgården 1972) och i samarbete med läkare och arbetsterapeuter har kända redskapsfirmor fått fram nya hjälpmedel för trädgårdsarbete.

Glädjande nog har en svensk firma nu vågat sig på att försöka lansera en del av dessa i Sverige. Och inte bara sådana som är konstruerade för mer eller mindre handikappade människor utan allt möjligt nyttigt och nöjsamt för trädgården från miniväxthus till vattenkannor. Det bör f.ö. understrykas att även en ung och fullt arbetsför människa gör klokt i att spara rygg och lemmar med praktiska hjälpmedel. En ovanligt användbar tingest kan särskilt nämnas. Det är "the Easy Kneeler", en mångsidigt användbar pall som fått mycket beröm. (Se: "Gardening for the Handicapped", svensk övers. "Visst kan jag sköta min trädgård" av Leslie Snook, Christer Topelius förlag, Linköping.)

Willy Maria Lundberg, som har sinne för vad som rör sig i tiden och vet mycket om redskaps funktioner, ägnade en del av sommarens utställning på Träslottet åt redskap av det här slaget från ovannämnda firma. På Träslottet finns nu också sedan några år en "Trädgård för alla", där metoderna för en lättare trädgårdsskötsel visas och prövas för frisk, gammal eller handikappad.

För närmare upplysningar om redskapen ifråga kan den intresserade vända sig till:

Landin & Co AB
Svandammsvägen 5
126 32 Hägersten

Red.

Offentliga parker på nytt sätt

Hur vill vi egentligen ha våra offentliga parker? På många håll lever fortfarande resterna av en föråldrad trädgårdskonst kvar. Joxiga rabatter med utplanteringsväxter i grälla färger som skär mot varandra, ibland utslängda i omgivningar där träd och gräsmattor kunde vara alldeles tillräckligt. Eller också hav av taggiga buskar som förmodligen avses att hålla barn och hundar i schack. Och så har vi "pottomanin", det från Stockholm spridda raseriet att lite varstans på offentliga platser sätta ut fula pottor, helst av cement eller plast, fyllda av en anskrämlig sillsallat av självlysande blomster. Detta är redaktörens personliga åsikter, som säkert inte delas av alla. Men nog skulle en förnyelse vara välkommen.

Härnedan återger vi med benäget tillstånd en motion till Motala kommunfullmäktige framlagd i våras av skogsinspektor Tor Nyberg (s) ledamot i denna församling. Den talar för sig själv och bör förhoppningsvis bli föremål för allvarlig begrundan och diskussion om hur idén praktiskt kan genomföras till allas glädje. I städer där fritidssysselsättningarna nu ofta vållar problem och elljusspår och snitslade banor för joggning anses vara trängande behov, kan man väl tänka sig att det också finns människor som vill samsas om några bärbuskar och fruktträd. Det kan bli trevligt friluftsliv att sköta dem och de kunde ge ett litet tillskott till skafferiet. Kanske skulle samma areal som en fotbollsplan planterad på så sätt göra lika mycket nytta som en sådan. "An apple a day keeps the doctor away".

Red.

Fruktträd och bärbuskar i parker och grönområden.

Fruktträdsblomning! Överflödande rikedom, skönhet som inte kan beskrivas, intensiv glädje. Surrande bin, förhoppningar om goda skördar. Allt blandas. Naturen blir nära. Och så hösten, mogna frukter, skördandets glädje. Minns ett träd med mogna astrakaner eller ett översållat körsbärsträd.

Alla de fruktträd och bärbuskar, som finns i privata trädgårdar, visar att vi är många som livligt uppskattar både deras skönhet och nytta. Det är därför förvånande att vi inte låtit denna uppskattning påverka utformningen av offentliga parker och grönområden. De människor som bor i flerfamiljshus och liknande ges inte möjlighet njuta av den skönhet och nytta, som jag sökt beskriva.

Dessutom skulle även traditionella parker och grönområden kunna bli mer varierande om de finge inslag av fruktträd och bärbuskar. Att fritt plocka frukter och bär skulle vara ytterligare ett sätt för allmänheten att nyttja och glädjas åt dessa områden.

Jag föreslår:

att vid anläggning av nya parker och grönområden i kommunen, och vid komplettering av äldre, dessa ges ett väsentligt inslag av fruktträd och bärbuskar,

att Motala kommun utnyttjar sitt inflytande så att samma inriktning skall gälla bostadsområden med flerfamiljshus och liknande,

att kommunstyrelsen ges uppdrag att utarbeta regler och reglementen så att förslaget blir verkställt.

ÄPPLEKRIGET HAR BÖRJAT
Tjällmo 78.03.12.
Tor Nyberg

Recensioner

Nordeuropas träd

Alan Mitchell, 1974 (1976): *A Field Guide to the Trees of Britain and Northern Europe.* William Collins Sons & Co Ltd, Glasgow. — Svensk bearbetning av Ingvar Nordin och Rune Bengtsson, 1977: *Nordeuropas träd, en bestämningsbok.* Bonniers, Stockholm. — Illustrerad med 40 färgplanscher av Preben Dahlström och Ebbe Sunesen och med 570 teckningar av Christine Darter.

Det är en innehållsrik bok, underbart vackert illustrerad. Den engelska upplagan är på 415 sidor, den svenska på 412. Den inleds med några nyttiga kapitel om grundläggande förhållanden inom trädkännedomen, inkl. översikter och bestämningsnycklar. Huvuddelen omfattar text och illustrationer till drygt 150 barrträd och ungefär 260 lövträd, av vilka åtminstone 85 resp. 180 kan odlas i någon del av Sverige. Härtill kommer även åtskilliga varieteter, former och hybrider.

Att skriva en rekommendation av denna bok torde i och för sig inte vara nödvändigt, eftersom ovannämnda bearbetare knappast skulle ha nedlagt ett stort och mödosamt arbete på ett mindre lödigt verk. Men då utgivandet av denna bok utgör en av de viktigare händelserna på detta område under senare år, bör en anmälan göras i Lustgården.

Författaren ansvarar för artvalet; det är detsamma i den svenska editionen. Han har satt (eller tvingats sätta) en onaturlig gräns mellan träd och andra lignoser, en gräns som beträffande lövträden verkligen kan diskuteras och som, då det gäller barrträden, inte borde ha funnits alls. Till exempel är en kinesisk liguster *(Ligustrum lucidum)* medtagen men inte vår europeiska *Ligustrum vulgare,* förmodligen därför att den är en buske. Vidare hade man önskat sig en beskrivning av *Pinus mugo* med sina buskformade subspecies och varieteter i stället för bara den trädformade *Pinus uncinata,* oftast tagen som varietet. För konsekvensens skull omnämns under *Juniperus communis* enbart de högvuxna varieteterna *hibernica* och *suecica,* ej de buskformade.

Boken har alltså en begränsning: det är en bok om träd, inte om dendrologi i vanlig och vidare mening. Undertiteln "A Field Guide" kanske också är något mindre pretentiös än översättningens "en bestämningsbok", som ger intryck av större omfattning.

På en punkt är bokens artinnehåll verkligen för snävt. *Abies balsamea* saknas, konstigt nog. Det är ju ett viktigt träd med stor utbredning i Nordamerika och har länge varit odlat i Europa och är härdigt i Norrland.

Färgplanscherna är utomordentligt bra. Vi känner ju igen Preben Dahlström och Ebbe Sunesen från Nitzelius & Vedel: Skogens träd och buskar i färg. Man kunde önska sig dessa två experters samlade produktion av dendrologiska illustrationer utgiven i en "atlas", som kunde refereras till i vilken bok och på vilket språk som helst.

Christine Darters strecktecknings är klara och nyttiga då det gäller löv och frukter eller andra spridningsenheter av lövträd. Habitusritningar av träden blir självfallet generaliseringar men är i detta fall ganska instruktiva. Beträffande barrträdsteckningarna kan man undra varför vissa arters kott visas som slutna, andra som öppna och några såväl slutna som öppna. Med Rudolf Tupys förnämliga illustrationer i Nitzelius' Boken om träd (1958) i åtanke måste man säga att ritningarna av skott och barr i Nordeuropas träd är ganska svaga och till föga nytta. Man saknar de från Morgenthal, Die Nadelgehölze Deutschlands, kända instruktiva ritningar av barrlösa kvistar, som ju också är artspecifika.

Detaljritningarna är alla försedda med ett litet streck som anger ett skalmått på 3 cm. Det är förvisso ett standardmått som vi är rättså ovana vid, men det är numera det närmaste dagens engelsman kan komma till en tum (inch) — och han känner sig därtill synnerligen modern eftersom 3 cm ju måste vara en evident enhet i decimalsystemet som 1/10 av en fot!

En sak som verkligen saknas bland illustrationerna är kartor över naturliga utbredningsområden, som man t.ex. finner hos Nitzelius & Vedel och som, hur små de än är, ger en bättre översikt än många ord.

Den svenska editionen framträder som en självständig bok, en mycket värdefull sådan. Översättningen är gjord av Folke och Jane Günther, och de väl renommerade dendrologerna Ingvar Nordin och

Rune Bengtsson svarar för bearbetningen. Då det gäller vetenskapliga släkt- och artnamn jämte auctores har anmälaren ytterst lite att påpeka (på s. 94 är *Athrotaxis* vid teckningarna felstavat). De svenska namnen överensstämmer icke alla med "Svenska namn på i Sverige odlade träd och buskar" (utg. av Fören. f. dendrologi o. parkvård 1944), men alla verkar naturliga och bearbetarna har inte försökt sig på några anglicismer; där svenskt namn fattas används bara det vetenskapliga.

Det verkar något ovanligt att man har använt svenska familjenamn överst på textsidorna — tallväxter, bokväxter, vinruteväxter osv. — på samma sätt som förlagan har engelska namn. Underteckned menar att den läsare, som intresserar sig för taxonomi, antingen känner till eller önskar lära sig familjernas vetenskapliga namn. För övrigt kan man undra om det verkligen är lyckligt att inkorporera *Carpinus*, *Ostrya* och *Corylus* i "björkväxterna". I "Angiospermernes taxonomi" (København 1974) uppdelar Rolf Dahlgren Fagales i Betulaceae, Corylaceae och Fagaceae.

Bestämningsnycklarna är av växlande kvalitet, i stort sett bäst beträffande barrträden. I överskriften till bestämningsnycklarna kunde bearbetarna ha undvikit den bestämda formen, som t.ex. "Bestämningsnyckel till *Betula*-arterna". Mitchell skriver "Key to Betula species", en viktig skillnad. Om man får för sig att den svenska nyckeln täcker alla *Betula*-arterna, då kan man råka illa ut med en *B. corylifolia* Reg. et Maxim., som Rune Bengtsson själv har hemfört från Japan, eller med en *B. fontinalis* Sarg. som numera finns i Umeå. Korrekt är däremot texten s. 77 om *Juniperus*: "... men de sju som anges nedan ... Nyckeln fungerar endast för dessa."

Artbeskrivningarna är icke blott översatta, de är tillika försedda med ytterst värdefulla anteckningar om arternas förekomst, härdighet, användbarhet och betydelse i Sverige. I relation till detta bör nedanstående axplock av smärre fel betraktas som kuriosa.

S. 77: *Juniperus communis* L. "Barrverk ... Deras inre sida är konkav med breda vita band ..." Att beskriva barren i pluralis är självklart inget fel, men med detta förfaringssätt går man miste om ett mycket viktigt kännetecken: *J. communis* skiljes från *J. oxycedrus* på att varje barr hos förstnämnda är försett med ett vitt band av klyvöppningslinjer, medan *J. oxycedrus* har två klart skilda band.

S. 157: *Pinus halepensis* Mill. finns i nyckeln men är borttagen i den svenska texten. *P. pinea* och många andra ej härdiga är dock omnämnda.

S. 175: *Pinus nigra* var. *caramanica* (Loud.) Rehd. "En mycket livskraftig form som är ett mellanting mellan v. *nigra* och v. *maritima*". Den särskilda livskraften får stå för Mitchells räkning (vigorous), men beträffande "ett mellanting" är han mera försiktig (somewhat intermediate) än översättarna/bearbetarna.

S. 212: *Alnus*. "Alla utom *A. viridis* har en skaftad knopp ..." Mitchell skriver korrekt: "Buds of all species given here except *A. viridis* are stalked".

Efter detta ordklyveri en verklig lapsus: *Pinus cembra* L. omtalas (s. 162) men ej alls den i Norrland så väl kända *P. cembra* subsp. *sibirica* (Du Tour) Kryl. och dess väldiga naturliga utbredningsområde i Eurasiens inre.

Sammanfattningsvis kan sägas att i Ingvar Nordins och Rune Bengtssons bearbetning har Mitchells bok tillförts så värdefull extra kunskap, att även den mycket engelskkunniga läsaren kan rekommenderas att investera i den svenska utgåvan.

Vi saknar fortfarande en "Nordisk dendrologi". Vid skogshögskolan används sedan länge ett fylligt, icke illustrerat kompendium i Trädkännedom I o. II av T. Lagerberg m.fl., som kompletteras med bilder ur andra arbeten, främst utländska. Men även sökandet i sådan litteratur efter kompletterande uppgifter kan ha sitt pedagogiska värde. Vid institutionen för skoglig produktionslära vid Umeå universitet har vi försöksvis använt Nordeuropas träd i dendrologiundervisningen under höstterminen 1978. Försöket utföll väl, och vi kommer att använda boken i fortsättningen, inte som enda litteratur men som en av grundpelarna i undervisningen.

Nordeuropas träd kostar drygt 120 kronor, Trees of Britain and Northern Europe omkring hälften.

Carl Gustav Thøgersen

Styrelseberättelse för år 1977

Föreningen och dess verksamhet har som tidigare rönt ett stort och livligt intresse från medlemmarna, ett intresse som på ett påtagligt sätt även tycks ha spritt sig utanför föreningen. På detta tyder bl.a. den markanta ökningen av antalet nyanslutna medlemmar. Vid årsskiftet 1977/78 hade föreningen sålunda 905 medlemmar mot 868 föregående årsskifte.

Lustgården 1977 är under utgivning. Volymen kommer att omfatta ca 90 sidor. Där ges bl.a. en beskrivning av föreningens exkursion till Danmark och Jylland 1976 och en intressant skildring av arbetet med restaureringen av en barockträdgård i Holland. Till volymen är fogad en aktuell medlemsmatrikel. Lustgården har enl. rapport från redaktören haft en god manuskripttillströmning.

Föreningens 58:e årsmöte hölls den 13 mars på Sjöfartshuset i Stockholm under närvaro av c:a 100 medlemmar med gäster. Till ordförande omvaldes Ebbe Gyllenstierna. Till ordinarie styrelseledamöter för perioden 1977—79 omvaldes W. Bauer, M. Fries, E. Gyllenstierna, Görvel Gyllenstierna och Inga Jungstedt. Till suppleanter för samma period omvaldes Vera Gade, O. Sundell och H. Wanderoy och till revisorer B. Ditzinger och R. Dombrét. Till revisorsuppleant valdes P. Boholm. Ledamöter i valberedningen är B. Ditzinger (sammankallande), M. Smedberg och Dicken Lagerfelt. I arbetsgruppen för resor och kurser ingår M. Smedberg (sammankallande), Inga Jungstedt, R. Dombrét och G. Greyer Larsson.

Styrelseberättelse, ekonomisk redovisning och revisionsberättelse förelades årsmötet som beslöt lägga dem till handlingarna. Information gavs om arbetsprogrammet 1977, vilket årsmötet antog. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 1976 års förvaltning. Helmuth Wanderoy fick av ordföranden mottaga Kungl. Patriotiska Sällskapets guldmedalj för förtjänster om trädgårdsodling. Årsmötet avslutades med ett bildillustrerat föredrag av Bertil Lilliehöök, Jakobsberg, om 'Närlandskapet och dess värde.'

Det av föreningen vid årsmötet fastställda arbetsprogrammet kunde genomföras; en planerad dubblering av Korsikaresan måste dock tyvärr inställas. Fem exkursioner och utfärder ägde rum, varav hälften utrikes. En informell kurs i fjällväxtfloristik hölls i Härjedalen. I föreningens regi har kvällsvandringar i Stockholm och i dess omgivningars parker företagits. En bildvisningsafton ingick även i programmet. Omkr. 410 personer har under året deltagit i föreningens arrangemang. För dessa lämnas här en kort översikt.

Kvällsvandringar i Stockholm och dess omgivningar:

Tisdagskvällar i maj—juni. Bergianska trädgården, Lötsjön och Svartsjö besöktes under kunnigt ciceronskap av resp. M. Smedberg, S. Hermelin och W. Bauer. Promenaderna om vardera ett par kilometer blev mycket uppskattade och rönte en god uppslutning.

10—17 april. *Korsika.* I strövtågen på den napoleonska ön deltog 30-talet dendrologer. Utfärderna gick från lågländernas macchiaklädda dalar och kullar med korkek upp i bergssluttningar med björk och bokskog. Den korsikanska tallen, Pinus laricio, och andra barrträd kunde studeras vid flera tillfällen. På öns sydspets vid Bonifacio sågs de för ön unika, kritvita kalkstensklipporna. Strövtågen gick i bergen via banditbyggda slingrande stigar eller utmed raka och nästan plana kustvägar. Längre uppehåll gjordes i Corte och Ajaccio. Resan, som var en Fritidsbussresa och som leddes av Berith Cavallin, kommer att ges en närmare presentation i Lustgården av Vera Gade och Hans Gade.

4—7 juni. *Dendrologi på Åland och åländska ängen.* Båt förde deltagarna till Mariehamn som blev förläggningsort. Utfärder företogs därifrån till planterade 'exotiska' träd i Godby, och till Kastelholms slottsskogar. Almar sågs vid Mangelbo och den nordliga idegransförekomsten vid Tellholm studerades. Vid Nåtö besöktes den biologiska forskningsstationen och barrurskogsområdet. Ängarna och deras blomrikedom väckte förtjusning. Speciellt torde de storblommiga gullvivorna ha fäst sig i minnet. Ledare var Robert Rainio och Inga Jungstedt. Omkring 45 dendrologer deltog.

2 veckor i juli. *Fjällfloristik i Fjällnäs.* Ett tiotal dendrologer undervisades om floran i de södra fjälltrakterna. Ledare var Örjan Nilsson.

29 juli—7 aug. *Abisko.* Långresa med tåg förde till

Abisko, där inkvartering under den veckolånga fjällvistelsen var ordnad för 20-talet deltagare på Turiststationen. Det florarika Låktatjåkko bestegs och den om ett månlandskap påminnande dalen Kärkevagge följdes till glaciärsjön Rissajaure. En båtfärd gjordes till nordsidan av Träsket där högörtängarna beundrades. Under en endagstur studerades Narvik med omgivningar. Besök gjordes också vid Vetenskapsakademiens forskningsstation. Resan gynnades av nästan oavbrutet solsken. Ledare var René Dombrét.

20—21 aug. *Blekinge.* Omkring 80-talet dendrologer vistades ett veckoslut i "Sveriges park och örtagård" under ledning av greve Hans Wachtmeister. I Augerum studerades vad som ibland sagts vara Sveriges första botaniska trädgård, anlagd efter Linnés system av apotekaren Ferber på 1700-talet (en uppsalabo ställer sig givetvis tveksam till vilken botanisk trädgård som är vår första). Det ståtliga Johannishus — där grevparet Wachtmeister bjöd på fin lunch — och det originella Skärfva — uppfört av af Chapman och kallat en blandning av blekingestuga och grekiskt tempel — väckte, liksom eneskogen vid Ökahagen och det idylliska Elleholm, dendrologernas beundran. En berättelse om resan kommer i Lustgården.

9—18 sept. *Irland.* Ett milt klimat och en riklig nederbörd har på den gröna ön skapat speciellt goda möjligheter att odla dendrologiska exoter. Många sådana mötte även i parker och trädgårdar de närmare 90 deltagarna i Irlandsresan, en resa som blev föreningens stora satsning under året. Bland höjdpunkterna under denna må nämnas det magnifika Powerscourt Gardens och det mer idylliska Mount Usher. Den sistnämnda anläggningen var en privat trädgård med en imponerande samling av botaniska märkvärdigheter, av vilka endast Lomathia, Pinus Monte Zumae och Tecophila Cyanocrocus skall nämnas här. Trädgården demonstrerades kunnigt av sin ägare, mr. Robert Walpole. En annan skicklig och väl initierad dendrolog som visade dendrologerna sin trädgård var lord Ross. Han demonstrerade de både till omfattning och variation imponerande anläggningarna vid sitt ägda Birr Castle. Genom slottsparken flyter floden Camcor och dess stränder vid Birr Castle anses höra till mästerverken i irländsk trädgårdskonst.

En annan imponerande botanisk anläggning, som deltagarna säkert ej kommer att glömma, var Kennedy Park, anlagd till minne av president John F. Kennedy. Om dessa och andra skönhetsupplevelser och botaniska märkvärdigheter under den irländska resan kommer Inga Jungstedt att berätta i Lustgården. Inga, som tillsammans med sin make Matts och Mårten Smedberg hade ingående planerat resan, ledde densamma på ett lugnt, effektivt och kunnigt sätt tillsammans med ordföranden och med ambassadör Mary Tinney som gav dendrologerna en värdefull och intressant information om sitt vackra land.

17 januari 1978. *Bildkväll.* Resultaten av sommarens rika bildskörd från föreningens olika resor visades en kväll på KSLA. Ett 50-tal dendrologer fick då med återseendets glädje njuta av sommar- och höstfägring och trivdes tillsammans under Mårten Smedbergs värdskap.

Ett överslag visar att nästan varannan medlem under året deltagit i någon av föreningens aktiviteter. Medlemmarnas kontakt med styrelsen har varit livlig under året. Under detta har medlemmarna informerats om föreningens verksamhet genom ett februari- och ett höstbrev, samt genom speciella resemeddelanden och en årsmöteskallelse.

Föreningens styrelse har under året haft ett sammanträde liksom dess arbetsutskott. Många ärenden av brådskande natur har behandlats löpande av arbetsgruppen, funktionärerna eller av enskilda styrelseledamöter.

Som föreningens funktionärer under året har följande fungerat:

Gösta Adelswärd, redaktör, Örjan Nilsson, sekreterare, och Helmuth Wanderoy, skattmästare.

Lustgårdens äldre årgångar liksom våra korrespondenskort har rönt god efterfrågan.

För all hjälp, välvilja och intresse som medlemmarna på många sätt visat, vill slutligen styrelsen framföra sitt varma tack.

Uppsala den 15 februari 1978

Föreningen för Dendrologi och Parkvård
Dess styrelse

Ebbe Gyllenstierna ordf. — *Örjan Nilsson* sekr.

Styrelseledamöter och revisorer

PERIODEN 1976—1978

Ordinarie

Adelswärd, Gösta, friherre, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg (0120/103 72)

Engstedt, Gösta, lantbrukskonsulent, Kungsgatan 16, 381 00 Kalmar (0480/141 70)

Lindgren, Arne, direktör, Vårgärdsvägen 60, 133 00 Saltsjöbaden (08/781 50 05)

Smedberg, Mårten, akademijägmästare, Fiskartorpsvägen 108, 115 42 Stockholm (08/30 30 65)

Smedberg, Olof-Fredrik, advokat, Hanstawiik, 151 00 Södertälje (0755/320 32)

Suppleanter

Bennet, Bengt, friherre, Fjerrestadstorps gård, 260 30 Vallåkra (042/990 68)

Segerros, Arne, landskapsarkitekt LAR, Borgvägen 41, 182 38 Danderyd (08/758 37 94)

PERIODEN 1977—1979

Ordinarie

Bauer, Walter, trädgårdsarkitekt LAR, Artillerigatan 76, 115 30 Stockholm (08/61 90 29)

Fries, Magnus, professor, *v. ordf.*, Ynglingavägen 5 B, 182 62 Djursholm (08/755 73 03)

Gyllenstierna, Ebbe, överste, *ordförande*, Gyllenstiernsgatan 10, 115 26 Stockholm (08/67 87 65)

Gyllenstierna, Görvel, friherrina, Spannarp, 262 00 Ängelholm (042/530 58)

Jungstedt, Inga, trädgårdsarkitekt LAR, Tideliusgatan 43, 116 69 Stockholm (08/84 12 40)

Suppleanter

Gade, Vera, fru, Bidevindsvägen 15, 603 65 Norrköping (011/11 91 40)

Sundell, Olof, disponent, Korsnäs-Marma AB, 770 71 Stjärnsund (0255/800 01)

Wanderoy, Helmuth, akademiträdgårdsmästare, *skattmästare*, Villavägen 8, 752 36 Uppsala (018/10 35 10)

PERIODEN 1978—1980

Ordinarie

Ditzinger, Ulla, fru, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08/755 12 13)

Hermelin, Sven A., friherre, trädgårdsarkitekt LAR, Uggleviksgatan 13, 114 27 Stockholm (08/20 90 32)

Nitzelius, Tor, amanuens, Kullegatan 3—5 C, 412 62 Göteborg

Nordin, Ingvar, fil. dr., Botaniska trädgården, 413 19 Göteborg (031/45 81 45)

Vakant

Suppleanter

Nilsson, Örjan, docent, *sekreterare*, Bellmansgatan 166, 754 28 Uppsala (018/10 35 10)

Lewenhaupt, Carl-Adam, överstelöjtnant, Grevgatan 17, 114 53 Stockholm (08/63 90 65)

Revisorer under 1978

Ditzinger, Björn, forstmästare, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08/755 12 13)

Dombret, René, byrådirektör, Brantingsgatan 41^{III}, 115 35 Stockholm (08/60 83 00)

Suppleant

Boholm, Per Christian, hosrättsfiskal, Vikingsgatan 15^{IV}, 113 42 Stockholm (08/34 85 64)